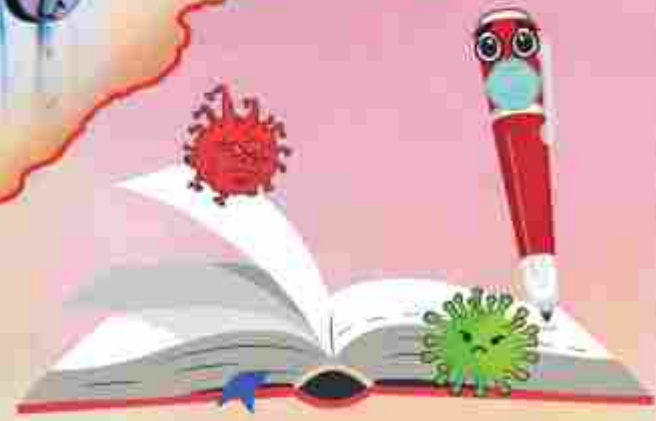
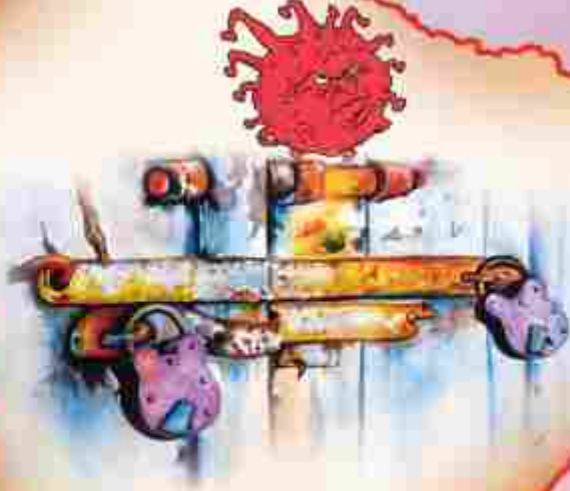

उन्मेष

वार्षिकांक २०२०-२१

नानासाहेब कुंटे शैक्षणिक संकुल

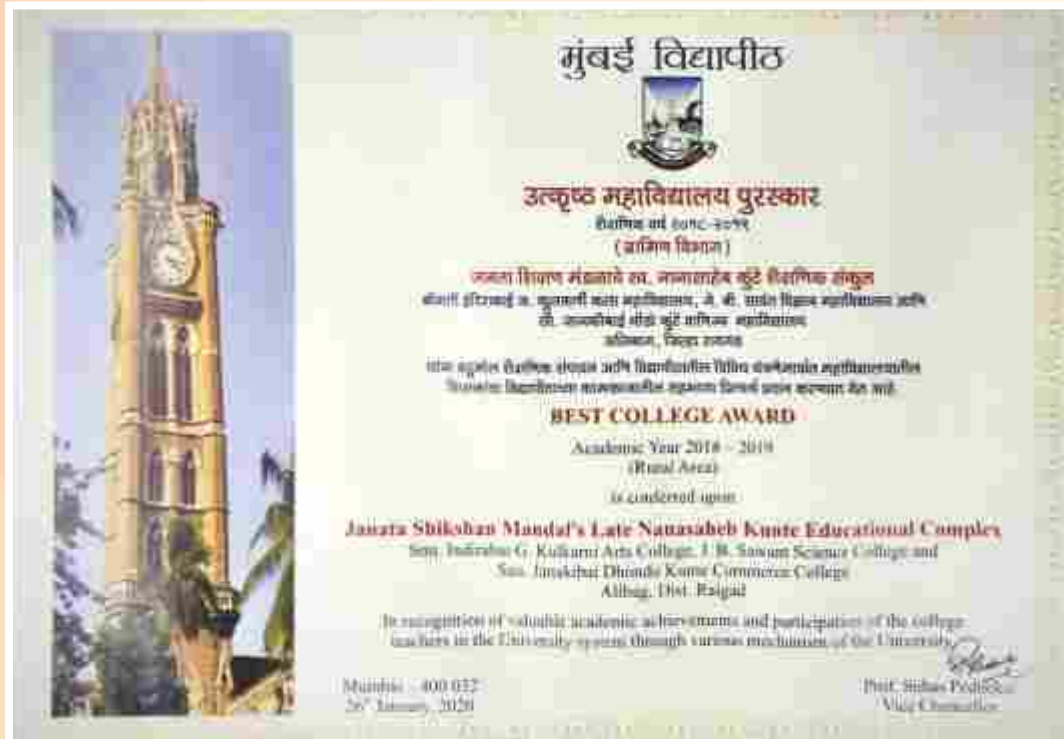
◆ जनता शिक्षण मंडळाचे

श्रीमती इंदिराबाई जी. कुलकर्णी आर्टस्,
जे. बी. सावंत सायन्स व सौ. जानकीबाई धोंडो कुंटे कॉमर्स महाविद्यालय
आणि कला, विज्ञान व वाणिज्य कनिष्ठ महाविद्यालय

◆ अॅड. दत्ता पाटील विधी महाविद्यालय
अलिबाग-रायगड

शैक्षणिक वर्ष २०१८-१९ साठी मुंबई विद्यापीठाचा अत्यंत मानाचा सर्वोत्कृष्ट महाविद्यालयाचा पुरस्कार मुंबई विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. सुहास पेडणेकर यांच्या हस्ते प्रकुलगुरु डॉ. रविंद्र कुलकर्णी, कुलसचिव डॉ. अजय देशमुख व इतर मान्यवरांच्या उपस्थितीत महाविद्यालयास देण्यात आला. महाविद्यालयाच्या वतीने जनता शिक्षण मंडळाचे उपाध्यक्ष, अॅड. श्री. गौतम पाटील, प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील, उपप्राचार्य प्रा. अविनाश ओक, प्रा. पी.डी. दातार यांनी इतर सहकाऱ्यांच्या उपस्थितीत हा पुरस्कार स्वीकारला.

उठा, जागे व्हा, ध्येयाप्रत चला.

“आम्ही जनता शिक्षण मंडळाच्या महाविद्यालयाचे व्यवस्थापन, प्रशासन,
विद्यार्थी आणि शिक्षक सचोटी, सृजनशीलता,
सृजनता आणि श्रमप्रतिष्ठा यांचे प्रती प्रतिज्ञाबद्ध आहोत.”

नानासाहेब कुंटे शैक्षणिक संकुल

जनता शिक्षण मंडळाचे
श्रीमती इंदिराबाई जी. कुलकर्णी आर्टस्,
जे. बी. सावंत सायन्स व
सौ. जानकीबाई धोंडो कुंटे कॉमर्स महाविद्यालय
आणि कला, विज्ञान व वाणिज्य कनिष्ठ महाविद्यालय
अलिबाग, रायगड. (नेक द्वारा प्रमाणित (B))
अॅड. दत्ता पाटील विधी महाविद्यालय, अलिबाग-रायगड

उत्सव

२०२०-२१

संपादक मंडळ

◆ मुख्य संपादक ◆

प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील

◆ सहसंपादक ◆

प्रा. सुरेंद्र दातार

◆ उपसंपादक ◆

कॅप्टन डॉ. मोहसिन खान

◆ सदस्य ◆

डॉ. जयश्री पाटील
श्री. आर. एन. चिखले
श्री. सुबोध डहाके
श्री. के. एम. कुलकर्णी
श्री. प्रवीण पाटील
श्री. जे. डी. पाटील
श्री. एस. एन. ठाकूर

◆ विद्यार्थी प्रतिनिधी ◆

कु. प्रांजली जाधव (एम.ए.)

◆ मुखपृष्ठ रचना ◆

कु. धीरज इंदुलकर (टी.वाय.बी.ए.)

संस्थापक
नानासाहेब कुंटे

आमचे प्रेरणास्थान
लोकनेते अँड. दत्ता पाटील

संजय दत्ता पाटील

अध्यक्ष
जनता शिक्षण मंडळ

जनता शिक्षण मंडळ, अलिबाग

कार्यकारी मंडळ

अध्यक्ष
मा. श्री.संजय पाटील

उपाध्यक्ष
मा. अॅड. श्री. गौतम पाटील

कार्यवाह
मा. श्री. अजित शाह

सदस्य
मा. श्री. रघुजीराजे आंग्रे

सदस्या
मा. सौ. शारदा धुळप

सदस्य
मा. श्री. गौरव पाटील

सदस्या
मा. डॉ. साक्षी पाटील

मानद चिटणीस
मा. श्री. मिलिंद पाटील

जे. एस. एम. कॉलेज (वरिष्ठ महाविद्यालय) महाविद्यालय विकास समिती

मा. श्री. संजय दत्ता पाटील
अध्यक्ष

मा. श्री. अजित पुरुषोत्तम शाह
सदस्य

मा. श्री. श्रीरंग पांडुरंग घरत
स्थानिक सदस्य

मा. श्री. शरद गोपाळ कुंटे
स्थानिक सदस्य

मा. अॅड. सिध्दार्थ संजय पाटील
स्थानिक सदस्य

मा. श्री. रघुजीराजे आंग्रे
स्थानिक सदस्य (माजी विद्यार्थी)

मा. डॉ. मोहसीन खान
सदस्य (प्राचार्य नियुक्त विभागप्रमुख)

मा. प्रा. प्रकाश दातार
सदस्य (शिक्षक प्रतिनिधी)

मा. प्रा. अशोक जाधव
सदस्य (शिक्षक प्रतिनिधी)

मा. प्रा. वर्षा पाटील
सदस्य (महिला-शिक्षक प्रतिनिधी)

मा. डॉ. एस. ए. कानडे
सदस्य -IQAC- समन्वयक

मा. श्री. गबाजी गीते
सदस्य (शिक्षकेतर कर्मचारी)

कु. प्रांजली जाधव
(विद्यार्थी परिषद सदस्य)

कु. आनंद थळे
(विद्यार्थी परिषद सदस्य)

कु. आकाश चिमणे
(विद्यार्थी परिषद सदस्य)

कु. राजेश म्हात्रे
(विद्यार्थी परिषद सदस्य)

मा. डॉ. अनिल क. पाटील
सचिव, प्राचार्य

जे. एस. एम. कॉलेज (कनिष्ठ महाविद्यालय) शाळा समिती

मा. श्री. संजय दत्ता पाटील
अध्यक्ष

मा. श्री. श्रीरंग पांडुरंग घरत
सदस्य

मा. श्री. अंकिता अ. शाह
सदस्य

मा. श्री. सिध्दार्थ सं. पाटील
सदस्य

मा. सौ. व्ही. एस. एरंडे
शिक्षक प्रतिनिधी

मा. श्री. जी. के. गीते
शिक्षकेतर कर्मचारी प्रतिनिधी

मा. डॉ. अनिल क. पाटील
सचिव - प्राचार्य

उत्तमेष

२०२०-२१

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	पृष्ठ क्र.
१. संपादकीय	
२. विद्यार्थ्यांचे लेख व कविता	
मराठी विभाग	१-१९
हिंदी विभाग	२०-३४
३. विविध विभागांचे अहवाल	३५-६६
४. गुणवत्ताधारक विद्यार्थी	६७-७४
५. विविध उपक्रमांची छायाचित्रे	७५-७८
६. महाविद्यालय छायाचित्रे	७९-८०

अॅड. दत्ता पाटील कॉलेज ऑफ लॉ

१. विद्यार्थ्यांचे लेख व कविता	८१-८८
२. अहवाल	८९-९०
३. गुणवंत विद्यार्थी	९१-९४

संपादक/प्रकाशक

प्राचार्य, डॉ. अनिल क. पाटील

प्रकाशन स्थळ

जनता शिक्षण मंडळाचे महाविद्यालय, अलिबाग-रायगड

मुद्रक

फ्लोरिस एन्टरप्राइजेस, अलिबाग-रायगड.

या अंकात व्यक्त झालेल्या मतांची व लेखनाची जबाबदारी संबंधीत लेखकांची आहे. संपादक मंडळ व संस्था त्याला जबाबदार नाही.

अलिबाग सन-२०२१

(फक्त खाजगी वितरणासाठी)

संपादकीय

सन २०२०-२१ चा वार्षिकांक - 'उन्मेष' आपल्यापुढे सादर करताना अत्यंत आनंद होत आहे. सन २०२०-२१ हे वर्ष सर्वच क्षेत्रांसाठी आव्हानात्मक ठरले आहे. शिक्षण क्षेत्रही त्याला अपवाद नाही. परंतु समोर आलेल्या सर्व अडचणींना तोंड देत शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये महाविद्यालयाने आपली यशस्वी घोंडदौड सुरु ठेवली. मुंबई विद्यापीठाचा अत्यंत मानाचा सर्वोत्कृष्ट महाविद्यालयाचा पुरस्कार शैक्षणिक वर्ष २०१८-१९ मध्ये महाविद्यालयास प्राप्त झाल्यानंतर आमच्यावरील जबाबदारी अधिकच वाढली आहे. मुंबई विद्यापीठाकडून देण्यात आलेल्या या बहुमानास साजेरी ठरेल अशी कामगिरी अध्ययन-अध्यापन, कला, क्रीडा, संशोधन अशा विविध क्षेत्रात महाविद्यालयातील विद्यार्थी व प्राध्यापकांनी २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षात केली आहे.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये विविध स्पर्धांमध्ये यश संपादन करून विद्यार्थ्यांनी महाविद्यालयाचे नाव उज्वल केले आहे. युवा महोत्सवाच्या जिल्हास्तरीय फेरीत १० पैकी ५ स्पर्धाप्रकारात यश संपादन करून रायगड (दक्षिण) झोनचे विजेतेपद सलग दुसऱ्या वर्षी महाविद्यालयाने पटकाविले. युवा महोत्सवाच्या विद्यापीठस्तरीय अंतिम फेरीत विद्यापीठस्तरीय अंतिम फेरीत रायगड झोन क्र. ८ मधून महाविद्यालयाने सर्वाधिक पारितोषिके प्राप्त केली. विविध विषयांवरील चर्चासत्रे, कार्यशाळा यांचे ऑनलाईन आयोजन यावर्षी महाविद्यालयातर्फे करण्यात आले. त्या माध्यमातून कोरोना काळातही एकमेकांच्या संपर्कात राहण्याचा व ज्ञानाची, विचारांची देवघेवाण करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. महाविद्यालयाचे व्यवस्थापन व पदाधिकारी यांच्या मार्गदर्शनाखाली सहकारी प्राध्यापक, शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी आणि विद्यार्थी यांच्या अथक परिश्रमाने आमच्या महाविद्यालयाची यशस्वी घोंडदौड सुरु आहे. पदार्थविज्ञान विभागातील आमचे सहकारी कॅ. प्रा. कॅ. बी. मोरे यांचे कोरोनामुळे दुःखद निधन झाले. त्यांच्या जाण्याने एक प्रामाणिक व विश्वासू सहकारी आमही गमावला आहे.

कोरोना महामारीने अखिल मानव जातीपुढे जशी अनेकविध आव्हाने उभी केली आहेत; त्याचप्रमाणे संधीची अनेक दारेही खुली केली आहेत. विद्यार्थ्यांनाही अधिकाधिक काळ घरता राहून काढावा लागला असला; तरीही याच काळात चिंतन, मनन करून काही विद्यार्थ्यांनी संधीचे सोने करत आपल्या विचारांची, कल्पनांची, भावनांची अभिव्यक्ती वैचारिक व ललित लेख तसेच कवितांच्या माध्यमातून केली आहे. या अभिव्यक्तीचं प्रतिबिंब आपल्या यावर्षीच्या 'उन्मेष' वार्षिकांकात पडलेले दिसते. विविध समाजमाध्यमातून व्यक्त होणारे विद्यार्थी नियतकालिकासारख्या पारंपारिक माध्यमातून देखील व्यक्त होऊ इच्छित आहेत ही नवकीच आनंदाची व समाधानाची बाब आहे. अर्थातच या नवोदित लेखकांच्या लेखनातील गुणवत्तावाढीस नवकीच खूप वाव आहे. भविष्यात ही गोष्ट घडलेली दिसेल अशी आशा येथे व्यक्त करतो.

सन २०२०-२१ चा वार्षिकांक - 'उन्मेष' आपल्यापुढे सादर करताना मनात आनंदाची भावना आहे. ललित-वैचारिक लेख, माहितीपर लेख, कविता, उपक्रमांची छायाचित्रे, उपक्रमांची दखल घेणाऱ्या वृत्तपत्रांतील बातम्यांची कात्रणे, धीरज इंदुलकर (टी.वाय.बी.ए.) याने कुंचल्यातून साकारलेले आशयघन मुखपृष्ठ यांनी परिपूर्ण 'उन्मेष' वार्षिकांकाचे सृजाण वाचक स्वागत करतील अशी अपेक्षा आहे.

धन्यवाद.....!!!

गेले ते दिवस राहिल्या त्या आठवणी

सलोनी बाळकृष्ण शिर्सेकर

१२ वी आर्ट्स

‘शाळा’... शाळेचे नाव जरी ऐकले तरी मनात आठवणीचा सागर तयार होतो. आपण जेव्हा पहिल्यांदा शाळेत पाऊल टाकतो तेव्हा आपल्याला अस वाटतं की या कोणत्या पिंजऱ्यात आपल्याला आपल्या आईबाबांनी टाकलयं पण, तेव्हा आपल्याला हे कळत नाही की आपले आईबाबा सुध्दा अशाच एका शाळेत गेलेत आणि आपण जेव्हा आपल्या शाळेच्या पहिल्या दिवसाचे किस्से त्यांना सांगतो तेव्हा आपल्या आईबाबांच्या डोळ्यांसमोर त्यांच्या शाळेचे छायाचित्र तयार झालेले असते आणि सर्व आठवणी आठवून त्यांच्या डोळ्यांतून अश्रू खाली ओसरत असतात. तेव्हा आपल्याला असं वाटतं काय हे आईबाबा असे रडतात पण तेव्हा जे कळत नाही ते आपण जेव्हा शाळेतून बाहेर पाऊल टाकतो त्या दिवशी कळतं....

खरचं, किती छान असतात ना ते दिवस! मजा, मस्ती, अल्लडपणा आणि भांडणे या सगळ्यांचा उत्तम अनुभव म्हणजे शाळा. कोणचा साधा सरळ स्वभाव तर कोणाचा मस्तीखोर, रागीट स्वभाव. एक सगळ्यांच्यात रमणारा तर एक आपल्याच दुनियेत जगणारा. कोणी अभ्यासात हुशार तर कोणी कलेमध्ये आपली हुशारी दाखवणारा म्हणजेच शाळा हे असे पहिले ठिकाण असते जिथे आपण वेगवेगळ्या स्वभावाच्या आणि वेगवेगळ्या गुणांच्या व्यक्तींना भेटतो. आणि अशा वेगवेगळ्या गुणांनी संपन्न असलेले आपल्या वर्गातले कलाकार कधी आपले जीवलग होतात याचे भान आपल्याला सुध्दा राहत नाही आणि तेव्हाच त्या नात्याला मैत्रीच नाव दिलं जातं.

प्रत्येकाच्या आयुष्यात एक तरी अशी व्यक्ती असते की त्या व्यक्तीसोबत आपण आपल्या आयुष्यातल्या छोट्या छोट्या गोष्टी सुध्दा शेअर करतो आणि सर्वात महत्वाचं म्हणजे त्या व्यक्तीला गमवायला आपण घाबरतो. हा आणि प्रेम ही तेवढचं करतो आणि

भांडणही तेवढीच करतो. ते बोलतात ना, ‘तुझं माझं जमेना तुझ्या वाचून करमेना’! आता तुम्हाला कळालचं असेल मी कोणा बदल बोलतेय... ती व्यक्ती म्हणजे बेस्ट फ्रेंड. आपला बेस्ट फ्रेंड आपल्याला न सांगता शाळेत गैरहजर राहिला तर आपल्या मनात ज्वाला मुखीचा उद्रेक होतो. झालय का असं कोणाचं? एखाद वेळेस तो आपल्याला सोडून वेगळ्याच व्यक्ती सोबत असेल तर मनातल्या मनात त्याच्या नावाने शिव्यांचा पाऊस पडलाय का कधी? हीच तर आहे शाळेतली मैत्री...

आपल्या आई बाबांनी आपल्याला बोट धरून चालायला जरी शिकवलं असलं तरी आयुष्यात नेहमी योग्य वाटेवर चालण्यास आपल्या दुसऱ्या आई बाबांनी म्हणजे आपल्या शिक्षकांनी आपल्याला प्रवृत्त केले. ते मातीच्या गोळ्याला आकार देतात आणि त्या मातीच्या गोळ्याला त्याच्या कलेने घेत घेत त्यांची सुंदर मूर्ती घडवतात. आणि ती मूर्ती एक दिवस महान कार्य करेल येवढा आत्मविश्वास, बळ आणि स्वावलंबीपणा त्या मूर्तीस देतात आणि ती मूर्ती म्हणजे प्रत्येक विद्यार्थी असतो. बरं आता शिक्षकांचाच विषय निघालाच आहे तर सगळ्यांना एक प्रश्न विचारते... कोणी कोणी शिक्षकांचा मार खाल्लाय? आता माझ्या पुढच्या प्रश्नात पहिल्या प्रश्नाचं उत्तर आहे बघा. कोण कोण बॅक बॅचर्स आहेत? कळलं का कोणी सर्वात जास्त मार खाल्ला असेल...!

‘बॅक बॅचर्स’, शब्द ऐकूनच ते दिवस आठवले असतील ना! खरतर शाळेत जी मुलं शिकायला, अभ्यास करायला जातात ती पुढच्या बॅचवर बसतात आणि जी मुलं शिकायला न जाता शिक्षकांना शिकवायला गेलेली असतात ती बॅक बॅचेसवर बसतात. बरोबर ना! पण शिक्षकांचे लक्ष सुध्दा बॅक बॅचर्स वरचं जास्त असतं. शेवटी वर्गाची शान जे असतात.

त्या नंतर हळूहळू आपल्या शालेय जीवनातले अखेरचे दिवस येतात. येवढी वर्ष ज्या शाळेत घालवली. ज्या शाळेत हसलो, रडलो आणि भांडलो त्याच शाळेतून बाहेर पडण्याची वेळ जवळ आलेली असते. अखेरचे दिवस ही मजा मस्ती मध्ये निघून जातात आणि शाळेतून बाहेर पडण्याचा म्हणजेच आपल्या शालेय जीवनाचा शेवटचा दिवस उजाडतो आणि एकदाच शाळेतून बाहेर पाऊल पडलं की प्रत्येकाच्या मनात एकच इच्छा असते ती म्हणजे त्या पिंजऱ्यात परत अडकण्याची....

शेवटी एवढचं म्हणेन ‘गेले ते दिवस राहिल्या त्या आठवणी....’

माझा सुपर हिरो

सलोनी बाळकृष्ण शिर्सेकर
१२ वी आर्ट्स

त्याच्याकडे कोणती सुपर पॉवर नाही आहे. तरीपण तो माझ्या सगळ्या इच्छा पूर्ण करतो. दुनिया माझ्या सुपर हिरोला नाही ओळखत पण माझा सुपर हिरोच माझी दुनिया आहे. मी माझ्या 'बाबा' बदल बोलतेय. तुमचे बाबा पण तुमच्यासाठी तुमचे सुपर हिरो आहेत का ?

'बाबा' नावातच किती गोडवा आहे ना ! प्रत्येकाला आपल्या बाबांचा अभिमान असतो आणि असायलाच पाहिजे. कारण आपल्यासाठी त्याने जेवढे कष्ट केले असतात तेवढे कष्ट फक्त एक बापच करू शकतो. आपल्याला पोट भरून खायला भेटावं म्हणून स्वतः चार घास खाऊन उठणारा तो बापच असतो. आपल्या मुलांना कशाची कमी नको पडायला म्हणून दिवसरात्र राबणारा तो बाप असतो. स्वतःच्या अंगावर हजार घाव झेलणारा तो आपल्या मुलांना जरास खरचटलेलं पाहून कासावीस होतो तो बाप असतो. आपण किती काही केल तरी आपल्यासाठी आपल्या बापानी केलेलं असतं त्याची परतफेड नाही करू शकत.

आपण सर्वांना अभिमानाने सांगतो मी माझ्या बाबांची परी आहे, मी माझ्या बाबांचा लाडका आहे. पण आपल्याला परी आणि लाडका ही फिलिंग येण्यासाठी आपल्या बाबांनी किती कष्ट केलेले असतात याची जाणीव असते का आपल्याला ? आपण कधीच असा विचार नाही करत पण आज करा. खरंच आपले बाबा वेडे असतात जे आपल्यावर सर्व काही खर्च करतात.

आपण जसे जसे मोठे होत जातो तसं तसं आपल्या बाबाला जास्त वेळ नाही देत. आपल्याला आपल्या मित्र-मैत्रीणींसोबत वेळ घालवायचा असतो. पण तुम्हांला हे आठवतय का जेव्हा आपण लहान होतो तेव्हा आपल्याला आपले बाबाच लागायचे. लहान असताना कोणी कोणी आपला बाबा कामावर जाऊ नये म्हणून धुमाकूळ घातलाय ? आणि बाबांची कामावरून यायची वेळ झाली की त्याच्या येण्याच्या वाटेकडे लक्ष लावून बसलंय ? आणि आज तोच आपल्या मुलांची वाट बघत बसतो.

कधी वेळ मिळाला तर अनाथ मुलांना भेटा. त्या मुलांना विचारा बापाची कमी काय असते. ज्या वेळेला आपला बाप आपल्यापासून दूर जातो तेव्हा त्याची किंमत कळते. पूर्ण जगाने जरी साथ सोडली तरी आपल्या पाठीशी खंबीरपणे उभा राहतो तो दुसरा तिसरा कोणी नाही फक्त आपला बाप असतो. आपल्या चेहऱ्यावरच हसू पाहून त्याचा दिवसभराचा थकवा जातो. तर विचार करा आपल्या त्या हसूसाठी दुनिया इकडची तिकडे करायला तरी मागे पुढे बघेल

का ?

तुम्ही कधी देवाला पाहिलं आहे का ? आपण आपल्या नावापुढे ज्याच नाव लावतो ना तोच खरा देव आहे. या देवाला खूश ठेवलं तर, तुम्हाला देवाकडे जायची वेळच येणार नाही. एक बाप कधीच त्याच्या मनातलं बोलून दाखवत नाही. ते ओळखायला शिका आणि ज्या दिवशी आपण आपल्या बापाच मन वाचायला शिकलो त्या दिवशी समजा आपला बाप आपल्याला कळाला....

(बघत काय बसलात जा आपल्या बाबांना जाऊन मिठी मारा.....)

निशर्ग चक्रीवादळ

आले ते चक्रीवादळ

झाडांना पडला पीळ

गोलाकार घुमवीत वारे

पिळून निघाले सारे

नारळ-सुपारी धारातिर्थी

उभे-आडवे धरती वरती

मोडून पडले वृक्ष

वाड्या झाल्या रुक्ष

पिंजारली झाडे फाटली पाने

ओळखू येई ना

जमिनीवरती फांद्या झाडे

जणू ओरखडे

सकाळ होता उजेड घुसला

होती वाडी उजाड

गेले मन पिळवटून

गेली स्वप्ने उडून

गेले ते चक्रीवादळ

गेले ते चक्रीवादळ!!

वेदश्री मंगेश डोंगरे

एफ.वाच.बी.ए.

स्त्री-पुरुष समानता आणि सावित्रीबाई फुले

प्रसाद नरेंद्र अमृते

टी.वाय.बी.कॉम

स्त्री-पुरुष समानता ही आजची काळाची गरज बनली आहे. आणि हीच स्त्री-पुरुष समानता आणण्यासाठी आपल्या पूर्वजांनी अनेक वर्षानुवर्षे प्रयत्न केले आहेत. त्याचेच प्रत्यक्षदर्शी उदाहरण म्हणजे साक्षात ज्ञानज्योती, कवयित्री, समाजसुधारक, भारतीय स्त्रीवादी विचारवंत तसेच पहिल्या भारतीय महिला अशी अनेक रूपे धारण केलेल्या मनुष्यरूपी देवमाणूस म्हणजेच 'सावित्रीबाई फुले' होय.

होय, सावित्रीबाई फुले कदाचित आजच्या भौतिक विश्वात बुडालेल्या तरुणीला सावित्रीबाई म्हणजे नक्की कोण हा प्रश्न पडला असेल. असो तर अशाच तरुणीला स्त्री-पुरुष समानतेविषयी जागृत करण्यासाठी आज आपण सावित्रीबाई फुले यांच्याविषयी माहिती जाणून घेणार आहोत.

अगदी इ.स. १८३१ पासूनची ही घटना आहे. ज्यावेळी भारताला स्वातंत्र्यही मिळाले नव्हते म्हणजेच आपण पारतंत्र्यात होतो. विचार करा स्वातंत्र्यपूर्वीच्या काळात आपली परिस्थिती कशी असेल. आज स्वतंत्र असूनही आपल्याला अनेक प्रश्नांना सामोरे जावे लागते. आपण त्या प्रसंगासमोर हरून जातो. अशा अनेक प्रश्नांचा किंबहुना प्रसंगाचा प्रत्यक्षदर्शी सामना सावित्रीबाईंनी केला होता. तोही हार न मानता, माघार न घेता.

सावित्रीबाई फुलेंचा जन्म मुलतः गरिबीत झाला होता. त्याकाळी मुलगी म्हटली की अनेक समस्या, ही भावना निर्माण झाली होती. सर्वत्र पुरुषप्रधान संस्कृतीचा वावर होता. आणि थोडक्यात सांगायचे झाले तर पुरुष हाच देव आणि तो सांगेल तीच योग्य दिशा अशी समजूत होती. म्हणूनच त्याकाळी अशी परिस्थिती मुळापासून नष्ट करण्यासाठी सावित्रीबाईंनी पुढाकार घेतला, आणि एक अविस्मरणीय अशी घटना घडली.

आज आपण म्हणतो मुलगी शिकली प्रगती झाली. पण हीच आजची मुलगी शिकवण्यासाठी, पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून काम करण्यासाठी त्या सर्वांना 'स्त्री-पुरुष समानता' मिळवून देणाऱ्या या साक्षात देवी म्हणजेच 'सावित्रीबाई फुले' होत्या.

सावित्रीबाईंना अनेक कठीण प्रसंगाचा सामना करावा लागला. त्यावेळी खऱ्या अर्थाने त्यांना गरज होती ती योग्य पुरुषाची जो पुरुष नसून साक्षात त्यांच्या मदतीला येणारा भगवंताचा अवतार म्हणजेच 'ज्योतिबा फुले' हे होते. आणि अशा तऱ्हेने खऱ्या अर्थाने सुरुवात झाली 'स्त्री-पुरुष समानतेची'.

सावित्रीबाई फुले हे आडनाव सुध्दा देवानेच दिले असावे. जेणेकरून हे फूल आपला सुगंध संपूर्ण विश्वभर पसरवून आपल्या कार्यात यश मिळविण्यासाठी सर्वांना आपल्या सुगंधाने मोहित करेल. परंतु या आडनावामागील खरी गोष्ट अशी आहे की सावित्रीबाईंच्या वडिलांना त्याकाळी ब्रिटीशांनी पुण्यामधील एक

फुलबाग सांभाळायला दिली होती त्यावरून हे सुंदर असे 'फुले' आडनाव पडले.

ज्याकाळी पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून काम करणे तर दूरच परंतु त्यांच्या डोळ्यात डोळे घालूनसुध्दा बोलण्याची कोणाची हिंमत होत नसे. त्याच काळी सावित्रीबाईंनी स्त्री-पुरुष समानतेसाठी धडपड करून अनेक यातना सोसल्या. त्यांनीच केशवपन देखील बंद केले.

बालविवाह होताच ज्या कन्येचा पती मरण पावला असेल

तर त्या स्त्रीची मुंडण करण्याची पध्दत होती. मुंडण केल्यावर समाजातील वार्डट नजरा त्या स्त्रीवर पडत असे अशावेळी तिला अनेक समस्यांचा सामना करावा लागत असे. हे सर्व रोखण्यासाठी सावित्रीबाईंनी स्त्री-शिक्षणाचा प्रसार करून स्त्रियांना स्वतंत्र अस्तित्व मिळवून दिले. म्हणूनच सावित्रीबाई फुले यांनी पुण्यातील भिडेवाडा येथे मुलींसाठी पहिली शाळा काढली. अशा तऱ्हेने पहिल्या स्त्री शिक्षिका तसेच मुख्याध्यापिका या सावित्रीबाई फुले म्हणून ओळखल्या गेल्या.

सावित्रीबाईंना अशी अनेक समाजोपयोगी कार्य करण्यामध्ये अनेक कठीण प्रसंगाचा सामना करावा लागला. साक्षात त्यांनी सुरु केलेली शाळासुध्दा बंद पाडली गेली. त्यांच्यावर शेणाचे, विखलाचे घाव देखील देण्यात आले. अनेक यातना देऊन त्यांचा छळ करण्यात आला. परंतु त्यांनी हार न मानता आपले कार्य

व प्रयत्न असेच सुरु ठेवले. व खऱ्या अर्थाने अनेकरूपी धारण करणाऱ्या त्या मार्गदर्शिका ठरल्या.

अशातच सर्व घडत असताना प्लेगची साथ निर्माण झाली अनेक रोग्यांना मदतीची गरज असताना स्वतःच्या प्राणाची पर्वा न करता निव्वळ समाजासाठी त्यांनी पुढाकार घेतला व सर्वांची निस्वार्थपणे मदत केली. अशाप्रकारे खऱ्या समाजसुधारक व कवितेच्या माध्यमातून समाजप्रबोधन करणाऱ्या कवयित्री ठरल्या. अखेर अशा या ज्ञानज्योती सर्वांसाठी अमर झाल्या.

आजची स्त्री-पुरुष समानता आणि सर्वांच्या मार्गदर्शिका सावित्रीबाई फुले यांनी पार पाडलेले मोलाचे कार्य खरंच अविस्मरणीय असेच आहे. परंतु आजची तरुणाई हे सर्व विसरत जाताना दिसत आहे. ही सर्वात मोठी खंत आहे. ज्या स्त्री-पुरुष समानतेसाठी अनेकांनी यातना सहन केल्या आहेत. त्यांचा विसर पडणे म्हणजे खरंच दुःखदायक बाब आहे.

जागतिकीकरणबरोबरच तरुणाईनेसुद्धा आपल्या संस्कृतीचा जागतिकीकरण करून पाश्चात्य संस्कृतीचा स्वीकार केला आहे. असो तरीसुद्धा आजचे स्वातंत्र्य हे आपण सर्व एकत्र मिळून समानतेने जगतो आहोत. ते आपल्या पूर्वकालिन बलिदान देणाऱ्या आपल्या मातृभूमितील खऱ्या मनुष्यरूपी देवमाणसांमुळे एवढं नक्की.

अशीच आपली सोबतही त्यांच्या कार्याची आणखी प्रसार करून आपण आपली जबाबदारी पार पाडण्याची भली मोठी संधी आपल्याला मिळाली आहे. त्याचा स्वीकार केला पाहिजे.

आज तसेच भविष्यकालीन परिस्थितीत आपण सर्वजण मिळून-मिसळून माणसांशी माणूसकीने वागून एकमेकांच्या सोबतीला सोबत देऊन अनेक प्रसंगाचा सामना करायचा आहे.

अशाप्रकारे खऱ्या अर्थाने 'स्त्री-पुरुष समानता आणि सावित्रीबाई फुले' यांचे अनेक प्रयत्न आपण सर्वांनी लक्षात घेतले पाहिजे.

आज स्त्री-पुरुष हे दोन्ही महत्वाचे घटक बनले आहेत. यापैकी दोघांनाही स्वतःची जबाबदारी समजली आहे. सर्वत्र खेळीमेळीचे वातावरण निर्माण झाले आहे. सर्वजण पढाकार घेत आहेत. स्त्री ही सर्वच क्षेत्रात अबल स्थानी आहे. अगदी पुरुषदेखील योग्य मार्गदर्शक म्हणून स्त्रीची साथ देत आहेत.

थोडक्यात आज सर्वच क्षेत्रात स्त्री-पुरुष समानता दिसून येत आहे. हे सर्व ज्यांच्यामुळे साध्य झाले त्या साक्षात देवरूपी मनुष्यांना कोटी-कोटी प्रणाम.

स्त्री काय आहेस तू??..

जिवाशमांची वसुंधरा तू...
 यौवनाची कामिनी तू...
 हिंमतीची वाघिणी तू...
 कुळाची स्वामिनी तू...
 आकाशी धगधगती सौदामिनी तू...
 ओलावून बरसणारी श्रावणी तू...
 उन्हात गारव्याची सौमिनी तू...
 थंडीच्या शहान्यात उबेची दुलई तू...
 पतीची अर्धांगिनी तू...
 लेकराची माऊली तू...
 भावाची पाठराखीण बहिण तू...
 मैत्री जपणारी सखी तू...
 ज्ञानाचा प्रसार करणारी विद्या तू...
 स्वरांची सुरेल सरस्वती तू...
 शब्दातून जीवंत अशी कविता तू...
 साहित्याचे जल वाहणारी सरिता तू...
 चंद्राच्या अस्तित्वाला जागणारी पौर्णिमा तू...
 चांदण्याच्या सहवासाला भावणारी अमावास्या तू...
 वर आकाशी अस्तित्वातील नक्षत्र वैभवी तू...
 आम्हास स्वप्नात घेऊन जाणारी निद्राणी तू...
 वस्त्रहरणातील पांडववधू द्रौपदी तू...
 दुष्ट रावण लंका विध्वंसकारणी सीता तू...
 सावळ्या कान्हाची यशोदा माय तू...
 शुर्पणखेच्या अवतारातील एक हाय तू...
 पौराणातील आदिशक्ती तू...
 प्रभूची नितांत भक्ती तू...
 सळसळत्या मावळ्यांची जय भवानी तू...
 राक्षसांना वधणारी कालीमाता तू...
 आजच्या युगाची प्रगती तू...
 प्रयत्नांना लाभलेली उन्नती तू...
 कलेच्या क्षेत्रात नटराजाची मूर्ती तू...
 खरंच सान्यांच्या यशाची किर्ती तू...
 तुजवाचून न कुठला जीव....
 तुजवाचून ना कुठली नीव....
 वंदिते तुला हे स्त्री शक्ती....
 कारण आजही तूज वाचूनी...
 ना कुठला रुद्र ना कुठलाच शिव...
 ना संपणार तुझे अस्तित्व...
 ना तू विरळ होणार..
 तुजवाचून हे विश्व आपले...
 किती काळ टिकणार...!!!

सौ. मिनाक्षी बन
 सहाय्यक ग्रंथपाल

कोरोना व माझे अनुभव

प्रसाद नरेंद्र अमृते

टी.वाय.बी.कॉम

घडणं महत्वाचं होतं. अशा काळात कोरोनाचा प्रवेश झाला अन् काही अंशी त्याचा अनुकूल परिणाम अनुभवाला मिळाला.

चोऱ्या, बलात्कार असे अनेक गुन्हे वाढले होते. अनेक आजार वाढले होते, सर्वांच्या रोजच्या धावपळीतून वेळ मिळणं

अशक्य झालं होतं आणि अशा स्थितीत प्रचंड मानसिक ताण-तणाव वाढून व्यस्त असणाऱ्या जीवनात कुठेतरी कोरोनामुळे शांतता मिळाली. सर्वांना आपल्या परिवारासोबत वेळ घालवता आला, अनेक नव्या गोष्टी शिकता आल्या. अन् खऱ्या अर्थाने सुखी जीवनाचा अनुभव घेता आला. अशा प्रकारे कोरोनाचा भार न मानता त्यातून काहीतरी नवीन कसं करता येईल यावर माझा अनुभव आहे. अन्यथा कोरोना म्हणजे काय ? हे सर्वांना माहितीच आहे.

कोरोना काळात खऱ्या अर्थाने 'डिजिटल इंडीया' हे स्वरूप स्पष्ट होत होतं. सोशल मिडियावर अनेक नवे नवे (#) हॅशटॅग निर्माण झाले. अनेक छुपे रुस्तम बाहेर येऊ लागले. त्यांच्याकडे टॅलेंट आहे त्यांना वेळ मिळाल्यामुळे ते पूर्णतः सोशल मिडियाचा वापर करून प्रसिध्द होऊ लागले.

मी व माझे मित्र आम्हाला तर 'Online Study' हा पर्याय निर्माण झाला. आम्ही सर्वांनीच Online Exam दिल्या. अन् खरंच जे विषय सुटत नव्हते ते सुध्दा कोरोनाकाळात सुटले. आमचा आनंद गगनाला भिडू लागला.

असे अनेक मजेशीर अनुभव असले तरी खरी परिस्थिती मात्र फारच भयंकर होती. जागतिक व वैयक्तिक पातळीवर याचे अनेक प्रतिकूल परिणाम झाले आहेत. साहजिकच ते जसे नाण्याच्या दोन बाजू असतात त्याचप्रमाणे कोरोनाचेही 'चांगले-वाईट' असे अनुभव अनुभवायला मिळाले. संपूर्ण जगाची अर्थव्यवस्था कोलमडली. माझ्या घरीसुध्दा आर्थिक प्रश्न निर्माण झाला. सर्वजण घरी राहून आपल्या साठवलेल्या पुंजीतून पैशांचा, अन्नधान्याच्या जपून-जपून वापर करू लागले. अन् बेरोजगारीच वातावरण निर्माण झालं. अनेक प्रश्न डोक्यात थैमान घालू लागले. कोरोनाच संकट नक्की संपेल का? रोजगाराचं काय? भरती परीक्षा केव्हा

कोरोना एक महाभयंकर विषाणू आणि याच 'COVID-19' विषयी मी प्रसाद नरेंद्र अमृते आपणासमोर विषय मांडत आहे 'कोरोना व माझे अनुभव'.

कोरोना आला अन् सर्वत्र धोक्याची घंटा वाजू लागली. संपूर्ण जग जणू बंदच झालं. अन् इतक्यात शाळेमध्ये लावलेली पाटी माझ्या डोक्यासमोर आली. 'KEEP Silent'....

खरच सर्वत्र भयावह, शांतता. ज्या रस्त्यावर भयंकर वर्दळ असायची, गाड्यांचे आवाज घुमायचे त्या रस्त्यावर जणू फक्त आणि फक्त शांततेचाच नियम लिहीला होता. आणि थोडक्यात माझही डोकं शांतच होतं. प्रचंड आवाजाने रोज दुखणारं माझ डोकं शांतीमध्ये तल्लीन झालं. जणू माझ्या स्वप्नातलं शांततामय वातावरण निर्माण झालं.

रस्त्याच्या कडेला असणाऱ्या झाडांना खूपच धुळ लागली होती. ती जणू कोरोना काळात पुसून निघाली अन् झाडे त्यांच्या सौंदर्याने फुलून उठावदार दिसत होती. वातावरणातही बराचसा अनुकूल परिणाम झाला होता. नेहमीच जे वातावरण पहावं तेव्हा 'ऑन ड्युटी २४ तास' प्रदूषित असायचं, त्याच विपरित परिणाम होणाऱ्या वातावरणात अनेक अनुकूल परिणाम जाणवत होते. प्रदूषणाची पातळी खालावली होती अन् खऱ्या अर्थाने निसर्ग सौंदर्याचं चित्र जसं माझ्या वहित कोरलं आहे अगदी तसंच खऱ्या जीवनात अनुभवाला मिळालं. माझ सुंदर गाव, हिरवळ झाडे, निळंभोर आभाळ, मुक्त हवेत उडणारे पक्षी अन् खळखळ वाहणारं स्वच्छ पाणी व शांततामय असं सुंदर-आनंदी वातावरण.

कोरोनाचे मी बरेचसे अनुकूल परिणाम अनुभवले. खरं सांगायचं तर काही विपरीत परिस्थितीत जे बदल करण मानवाला शक्य होत नाही. ते बदल करण्यासाठी ती परिस्थिती निर्माण करण्याच कार्य कोरोनाचं केलं. नाहीतर तसंही रोजच प्रदूषणाचा टप्पा वाढत होता. तापमानात वाढ होत होती, रस्त्यावर वर्दळ वाढली होती, अपघात होत होते व एकंदरीतच वातावरण अस्वच्छ झालं होतं. असा प्रकारे आर्थिक, राजकीय, सामाजिक अशा सर्वच क्षेत्रात बदल

निघतील ? संपूर्ण जीवसृष्टीच अस्तित्व अन् पुढील काळात करायचं तरी काय ? असा चित्रविचित्र प्रश्नांनी संपूर्ण जग तणावात होतं.

सर्वत्र लॉकडाऊन, जनता कपर्धूची भाषा घुमत होती. सुरुवातीला सर्वांनी नियमित सर्वच नियम पाळले. परंतु जो मनुष्य नेहमी धावपळीत असतो त्याला एकाच ठिकाणी अनेक काळ थांबून राहणं फार कठीण वाटू लागलं. त्यामुळे सर्वजण वैतागून. कधी बाहेर मनमोकळं फिरता येईल याची वाट पाहू लागले. मजेशीर म्हणजे 'GF/BF' यांचे तर वेगवेगळेच पराक्रम मिडियावर पहायला मिळत होते. न्युज चॅनलने तर पार कोरोना-कोरोना करून सोडलं होतं. कोणतही चॅनल लावा सर्वत्र कोरोनाचाच बोलबाला होता. डोक पार चक्रावून गेल होतं. आणि अशा या कोरोनाचा प्रश्न मी स्वतः पुढाकार घेऊन कसा सोडवेन असं वाटू लागलं होतं.

कोरोनाकाळात आर्थिक मंदिमुळे अनेकजण बेरोजगार झाले होते. ज्या देशात प्रचंड लोकसंख्येचं थैमान होतं, अनेकजण बेरोजगार होते, अनेक समस्या निर्माण झाल्या होत्या. त्यातच या कोरोनाचा आणखी एक प्रश्न वाढला होता आता काय ? हा एकच प्रश्न माझ्या मनात फिरत होता.

कोरोनानं खरचं मानवी स्वरुपच पालटून टाकलं होतं. नियमित मास्क, सुरक्षित अंतर, सॅनिटायझर अशा अनेक नव्या गोष्टी अनुभवायला मिळाल्या एक प्रकारे पृथ्वीतलावरील संपूर्ण सजीव सृष्टीला एक वेगळाच अनुभव अनुभवायला देणारा हा कोरोना खरच अविस्मरणीय अनुभव होता.

ओढ

ओढ होती तुझ्या येण्याची
आज फक्त आस आहे।
तू येतोस का समोर
की हा फक्त भास आहे।
प्रेम करणं वेगळ अन
मन दुरावणं
प्रेमाच्या नावाखाली हा
फक्त मला त्रास आहे।
अनुभवून पाहिलं तर
प्रेम त्या बागेतील
मनमुग्ध करणाऱ्या फुलांचा
सुवास आहे।
आठवणीत रमून आज
वाट तुझी पहायला
हा दिवस तर संपूर्ण मास आहे

पायल परशुराम पाटील
एस.बाय.बी.एस्सी. आय.टी.

चांदणे

मोकळ्या आकाशी
चांदणे हे टिपुं
ऐकु येती मधुर
गाए वाऱ्याचे हे सुर

तेजस्वी चांदण्यांनी
अंधकार दुर झाला
दिवसभराचा क्षीण सारा
शांततेत विरून गेला।

तन्वी राजेशकुमार खडके
टी.वाय.बी.एस्सी

माझ्या स्वप्नातील पर्यावरणपूरक घर...

वेदश्री डोंगरे

एफ.वाय.बी.ए.

घर म्हणजे केवळ घर नसतं
असल्या जरी चार भिंती

जगण्यासाठी विणलेलं एक सुंदर स्वप्नच असतं....

घर हे फक्त चार भिंतींचे नसून त्यात प्रेम, माया, आपुलकी, जिद्दाळा हे सारं काही भरलेलं असतं. ज्याप्रमाणे संध्याकाळी पाखरे घरी परत जाताना त्यांच्या मनात आपल्या लहानग्या घरट्याची ओढ असते; तशीच आपल्यालाही आपल्या घराबद्दल ओढ असते. सहजच माझ्या स्वप्नातील घर कसे असेल अशी कल्पना करत असताना मनात विचारचक्र सुरु झाले.

पूर्वीची घरे ही कशी विशिष्ट रचनेत बांधली जायची. छान कौलारू मोठी आणि बैठी घरे असत. तळमजला, पडवी, माजघर असायचे. पुढे छानसे अंगण आणि मोकळी ऐसपैस जागा. पूर्वी ज्या पध्दीने घरांची रचना ठरवून घरे बांधली जायची. दगड, माती व विटांपासून घरे बांधली जात असत. आजूबाजूला भरपूर

झाडेझुडपे घरात शांत व प्रसन्न वातावरण आणि गारवा राहत असे. घरात लाद्या नव्हत्या, अंगणातील व घरातील सर्व परिसर शेणाने सारवले जात असे. त्याकाळी वीजही नव्हती तेव्हा लोक लाइट, पंखे, टिव्ही इत्यादी गोष्टींशिवायही चांगले जीवन जगायचे. पण हळूहळू मानवाची प्रत्येक क्षेत्रात प्रगती होत गेली, विजेचा शोध लागला तसेच आधुनिक साधने व यंत्रसामग्रीचा शोध लागला आणि मानव आधुनिकतेकडे वळू लागला. त्याबरोबर घरांची रचना ही हळूहळू बदलत गेली. पूर्वीचे वाडे, राजवाडी महाल यांची रचना खूपच वेगळी होती. उंची घरे, बैठी घरे, झोपड्या या सर्वांचे रुपांतर इमारती, बंगले यामध्ये होऊ लागले. त्यास जागेच्या वाढणाऱ्या किंमती, जागतिकीकरण, शहरी भागातील उच्च रोजगार व नोकरीच्या संधी अशी अनेक कारणे जबाबदार होती. काळाबरोबर जसे आधुनिकीकरण झाले तशी घरेही बदलली. पूर्वीच्या घरांची आजच्या आधुनिक घरांची तुलना केली, तर पूर्वीची घरे ही जास्त पर्यावरण पूरक होती. त्या काळातही ती घरे बारा महिने ऊन, वारा, पाऊस,

वादळ सर्व परिस्थिती झेलत होती. त्यामुळे सर्वांना आसरा देणारी दगड, माती, विटा या नैसर्गिक संसाधनापासून बनलेली त्याकाळची घरे नक्कीच मजबूत आणि भक्कम होती.

आत्ताच्या काळातील घरे सिमेंट-काँक्रीटपासून बनलेली नव्या पध्दतीची घरे आहेत. शहीकरण झाल्यानंतर इमारतींमध्ये मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली. शहरी भागात सुमारे तीस - चाळीस मजली इमारती उभ्या राहत आहेत. परंतू आजच्या काळात बांधलेली घरे किंवा इमारती त्यांना लागणाऱ्या जागेसाठी प्रचंड-मोठ्या प्रमाणात झाडांची तोड होऊ लागली. आणि त्या ठिकाणी बांधकामे

होऊ लागली. इमारती बांधल्या गेल्या परंतू पर्यावरण नष्ट झाले. आज शहरी भागात किंवा ग्रामीण भागातली बऱ्याच ठिकाणी जी घरे बांधली गेली आहेत सिमेंट-काँक्रीट पासून बनलेली असून मानवाने आधुनिक पध्दतीने घर बांधण्यासाठी पर्यावरणाकडे दुर्लक्ष केले आहे. आजच्या काळातील घरामध्ये भरपूर सुख सुविधा अनेक सोयी

आहेत मात्र एकच कमतरता आहे ती म्हणजे आजची घरे ही पर्यावरण पूरक म्हणता येणार नाहीत. पण आपण आजच्या जागतिकीकरण व आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या युगात आपल्या घरांच्या रचनेत थोडे बदल केले आणि पर्यावरणाच्या, निसर्गाच्या आणि आपल्या हिताच्या दृष्टीकोनातून विचार केला तर आपल्याला जास्तीत जास्त नैसर्गिक साधन सामग्रीचा वापर करून घरे बांधता येतील तसेच त्यात आपल्या आवडीनुसार बदल करता येतील.

घर कोठेही असले तरी आपल्या घराविषयी आपल्या मनात कायमच आपुलकी, जिद्दाळा असतो. मला वाटते, समुद्रकिनारा किंवा नदी-तलावापासून जवळच्या अंतरावर भरपूर निसर्ग सृष्टी-सान्निध्यात आणि मुख्य म्हणजे प्रदूषण मुक्त वातावरणात आपले घर असायला हवे. आजूबाजूला खूप झाडे झुडपे, पशुपक्षी व प्राणी असतील तर खऱ्या अर्थाने निसर्गसुख अनुभवता येईल. घरासमोर छानसे मोकळं अंगण असायला हवे तेथे फळझाडे व फुलझाडांची लागवड करता येईल.

घराच्या बांधकामासाठी वापरले जाणारे साहित्य हे पर्यावरण पूरक असेल. जेणेकरून त्यापासून मानवाला, निसर्गाला किंवा पशुपक्ष्यांना ही कोणाताही त्रास होणार नाही. घरासाठी वापरली जाणारी लादी ही सुध्दा नैसर्गिकरित्या दगडापासून बनवलेली असावी त्यामुळे उन्हाळ्याच्या दिवसात ही घरात थंडावा राहिल. त्यामुळे जास्त तापमान किंवा अतिउष्णतेचाही परिणाम होणार नाही. घरात सोलार यंत्र बसवल्यास सूर्याच्या उष्णतेपासून ऊर्जा निर्माण होईल आणि प्रखर प्रकाश मिळेल त्यातबरोबर विजेचीही बचत होईल. त्यामुळे घरात सोलार दिवे बसवणे हा एक उत्तम पर्याय ठरेल. घरातील इतर उपयोगी वस्तू या सुध्दा नैसर्गिक संसाधनांपासून उदा. दगड, माती, लाकूड पासून बनलेले असतील तर ते नक्कीच प्रदूषण मुक्त म्हणता येईल. विशेष म्हणजे घराच्या वरच्या मजल्यावर टेरेसमध्ये विविध फुलझाडे, शोभेची झाडे, भाज्या-पालेभाज्या यांची लागवड करता येईल. याच टेरेस वर जुन्या सीडी/बेल टांगून ठेवल्या तर वान्यामुळे ते एकमेकांवर आदळून संगीताचा सुंदर ध्वनी निर्माण होईल. त्यामुळे तेथे विविध पक्षी येऊ लागतील. खास पक्ष्यांसाठी एखाद्या जागेत अन्न व पाणी ठेवता येईल.

अशाप्रकारे आपण घरत बांधताना या सर्व गोष्टींचा विचार करून “पर्यावरणपूरक घर” ही संकल्पना मनात ठेवून घर बांधायचे ठरवले तर ते खऱ्या अर्थाने पर्यावरण पूरक घर असेल आणि आपल्या कल्पनेतून निश्चितच अनेकांना प्रेरणाही मिळेल.

आठवण

तुटलेले मन
पुन्हा जुळवताना बघितलंय
हरवलेलं प्रेम
पुन्हा गवसताना बघितलंय
आठवणीत कुणाच्या
रडले हे डोळे
आजी मी स्वतःला
आरशात हसताना बघितलंय

पायल परशुराम पाटील
एस.वाय.बी.एस्सी. आय.टी.

अंगण

माझ्या प्रिय अंगणात या
मन मोकळे होऊन जावे
हसतमुख असा चाफा फुलावा
गुलाबाचा दरवळ असावा।

उडणाऱ्या या फुलपाखरांना
शेवंती, मोगरा आणि झेंडू दिसावा
हिरव्या झाडा-पानांसंगे
झुला माझा उंच जावा।

सुंदर बहरलेल्या अनंताची
साथ मला अनंत असावी
फुलपाखरांच्या विहारासंगे
फुले-फुलपाखरे एकत्र यावी।

त्यांच्या गप्पा-गोष्टींमध्ये
मन माझे रमन जावे
किलबिल-किलबिल पक्ष्यांनी या
सुंदर असे घरटे विणावे।

त्यांचे घरचे माझे घरटे
आकाशाला रोज दिसावे
असे निसर्ग रम्य दृश्य
रोज -रोज मजला दिसावे।।

वेदश्री मंगेश डोंगरे
एफ.वाय.बी.ए.

कोरोना काळातील माणुसकी.....

दिव्या जोशी

एफ.वाय.बी.ए.

आज आपण बघत आहोत की कोरोना व्हायरसने संपूर्ण जगामध्ये धुमाकूळ घातला आहे. लाखो लोक मृत्यूमुखी पडले आहेत. काही देशांची अर्थव्यवस्था खिळखिळी करून टाकणारी ही प्रचंड मोठी महामारी भारतात फार वेगाने पसरली आहे.

कोरोनामुळे आपण माणुसकीला विसरतो की काय, असं विषण्ण करणारं चित्र देशात अनेक ठिकाणी दिसतंय. ज्याला कोरोनाची बाधा झाली, त्याला वाळीत टाकण्याचे, तो बरा झाला तरी, त्याच्यापासून दूर राहण्याचे, त्याच्याकडे सहानुभूतीने पाहण्याऐवजी दुर्लक्ष करायचे, कोरोना झालाच नाही, अशा रुग्णांना सरकारी व खाजगी रुग्णालयात औषधोपचारासाठी प्रवेश न देण्याचे प्रकार दिवसेंदिवस इतके वाढत आहेत, की गेल्या दोन महिन्यात माणूस अधिकाधिक निर्दय होत असल्याचे प्रत्ययास येत आहे.

कोरोना आपल्या देशात येण्यापूर्वी त्याची सुरुवात चीन या देशात झाली. त्यांनी प्रारंभी फारसे लक्ष दिले नाही. किंबहुना इतर देशांना त्याचा पत्ता लागू दिला नाही. आपल्याकडे सर्वप्रथम केरळ राज्यामध्ये दाखल झाला. आपल्याकडूनही वेळोवेळी उपाययोजना करण्यात आली नाही. त्याचा प्रसार होऊन परिणामांना सामोरे जावे

लागले. यातून मार्ग काढताना अनेक बऱ्या वाईट घटनांचा सामना करावा लागला.

कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर 'माझे कुटुंब, माझी जबाबदारी' या संकल्पनेचा सर्वत्र फायदा होत असल्याचे दिसून येत आहे. सुरुवातीला कोरोनामुळे मृत्यू होण्याच्या रुग्णांची संख्या जास्त होती. या आकस्मिक आलेल्या संसर्गजन्य आजारावर ठोस उपाय काय करावेत? यात संपूर्ण आरोग्य यंत्रणा विचारात पडली असताना त्यावर घ्यावयाची काळजी आणि लक्षणे यासंदर्भात मोठ्या प्रमाणात जनजागृती करण्यात आरोग्य यंत्रणेला यश आले आणि टास्क फोर्स नियुक्त करून मुंबई आणि महाराष्ट्रातील वैद्यकीय मंडळींनी शासन व प्रशासकीय सेवा यांनी एकत्रितपणे कंबर कसली. त्यावर

शासनाच्या मार्गदर्शक सूचना लोकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी प्रसार माध्यमांनी आपले योगदान दिले. त्यावेळी कायदा आणि सुव्यवस्था यांचं पालन होण्यासाठी पोलीस, होमगार्ड, काही भागात सैनिक यांनी आपली जबाबदारी समर्थपणे पार पाडली.

कोरोनाला लवकरात लवकर रोखणे ही प्रत्येकाची जबाबदारी असणार आहे. सरकार आणि प्रशासन आपली जबाबदारी योग्यरित्या पार पाडत आहे. त्यांचे प्रयत्न विफल ठरू न देण्यासाठी आपण आपले वैयक्तिक कर्तव्य पार पाडणे तितकेच अनिवार्य आहे. बाहेर पडू नका, घरातच बसा, निदान एवढे जरी केले तरी आपण माणुसकी दाखवल्याचा, लोकांचे प्राण वाचवल्याचा, या संकटकाळात सेवाधर्म निभावणाऱ्या लोकांना सहाय्य केल्याचा, देश सावरल्याचा अभिमान बाळगू शकू. कोरोनाबाधितांपैकी बहुतेकांमध्ये या विषाणूची लागण झाल्याची लक्षणे आढळलीच नव्हती. त्यामुळे कोणी जरी निरोगी दिसत असला तरी त्याला या आजाराची बाधा झाली नसल्याचे अनुमान करणे धोकादायक ठरू शकते. स्पर्शानेच काय, पण सहवास, सान्निध्यात देखील या विषाणूचा संसर्ग होतो. यातच याच्या जलद प्रसाराची भीतीदायक वास्तविकता दिसून येते. गेल्या वर्षभरापासून थैमान घालत असलेल्या या कोव्हिड-१९ विषाणूंनी आजतागायत जगभरातील

एक लाखपेक्षा अधिक लोकांचा बळी घेतला आहे आणि हे आकडे रोज हजारोनी वाढत आहेत. त्यातच या विषाणूला नष्ट करणारी लस सर्वांना उपलब्ध होण्यास कमीत कमी एक वर्ष लागण्याची शक्यता आहे. या विषाणूची लागण होऊच न देण्याची दक्षता घेणे, हाच सर्वोत्तम उपाय असल्याचे संपूर्ण जगाने मान्य केले आहे व त्याप्रमाणे प्रत्येकजण काळजी घेत असल्याचे बघायला मिलते आहे. कुणामुळे आपला आणि आपल्यामुळे इतरांचा जीव धोक्यात येऊ नये या जबाबदारीच्या जाणिवेतून स्वतःला स्वखुशीने घरातच रोखून धरणे, हेच या महामारीने निर्माण केलेल्या आपत्तीत प्रत्येकाचे कर्तव्य आहे. हीच खरी माणुसकी असणार आहे.

प्रत्येकजण आपापल्या घरात स्वतःला जगापासून दूर ठेवण्यात व बंदिस्त राहण्यातच सुरक्षित मानत आहेत. प्रत्येकाला आपला जीव व परिवार सर्वात प्रिय असल्याने सगळ्यांनी स्वखुशीने स्वतःला परिवारासह लॉकडाउन केल्याचे दिसते. एकीकडे स्वतःचे आरोग्य व जीव सुरक्षित ठेवण्यासाठीचा हा खटाटोप होत असताना दुसरीकडे काही असेही लोक आहे की जे दुसऱ्यांना सुरक्षित ठेवण्यासाठी त्यांचा जीव वाचवण्यासाठी स्वतःचा आणि कळत नकळत आपल्या परिवाराचा जीव धोक्यात घालून लोकांसाठी सेवा करताना दिसत आहेत. डॉक्टर्स, नर्सेस, हॉस्पिटल व मेडिकल कर्मचारी, पोलीस, प्रसारमाध्यमातील लोक, सफाई कामगार, अत्यावश्यक सेवा देण्यासाठी कार्यरत कर्मचारी आणि अनेकविध सेवाभावी संस्था, त्यांचे कार्यकर्ते ही जोखीम पत्करून कोरोनाविरुद्धच्या लढ्यात योगदान देत आहेत. त्यांना आपल्या सुरक्षेची व प्राणांची परवा नाही का? तर नक्कीच आहे, पण त्यांच्यासाठी सेवाधर्म सर्वोच्च आहे आणि म्हणूनच अशा भयावह व धोकादायक वातावरणात देखील त्यांनी जाणीवपूर्वक स्वतःला कोरोना व प्रादुर्भाव रोखण्याच्या कामासाठी झोकून दिले आहे. हे माणुसकीच्या दृष्टीने अनन्यसाधारणच नव्हे तर श्रेष्ठ आहे....

पान

निष्पर्ण एका झाडाला
गळलेले पान दिसले
त्याला सुध्दा त्याचे
पाना इतकेच वाईट वाटले
पान म्हणून आधी जे
झाडावर मिरवत होते
तेच पान आज
पाचोळा बनून पडले होते
माहीत असतं कधीतरी ते
कचऱ्यासारखे जळणार आहे
तरी वाऱ्यासंगे ऐटीत मस्त
खुशाल ते उडत आहे।

तन्वी राजेशकुमार खडके
टी.वाय.बी.एस्सी.

कोरोना जनजागृती

टाळूनिया अनाठायी गर्दी
अन लग्न समारंभ सण
थोपवू कोवीड खोकला सर्दी
मिळूनी सारे भारत जन।।
राखूया सुरक्षित अंतर
रावू चेहऱ्यावरती मुखपट्टी
धुवूनीया हात वारंवार
करु कोरोनाची हकालपट्टी।।

सारुनिया शंकाकुशंका दूर
घेऊया कोवीड लस
देण्या कोरोनास टक्कर
करुया सज्ज भारतास।। प्रा. गौरी लोणकर
विभाग प्रमुख गणित विभाग

वादळ निसर्गाचे .....

तन्वी ठाकूर
एफ.वाय.बी.ए.

मी माझ्या आजपर्यंतच्या आयुष्यात अशी स्थिती कधीच पाहिली नाही. या परिस्थितीची कल्पना कधी कोणी स्वप्नातही केली नसे. “वादळ येणार, वादळ येणार” अशी सर्वत्र चर्चा सुरु होती. अशा बातम्या कित्येकदा सांगितल्या जायच्या. परंतु प्रत्यक्षात तसे कधी घडले नव्हते. म्हणून यावर कोणी विश्वास ठेवायला तयार नव्हतं. पण या वेळेस ही बातमी खरी ठरली. वादळाच्या दोन दिवस अगोदर सगळीकडे भयाण शांतता पसलली होती. वादळापूर्वीची शांतता म्हणतात ना! तशी काही परिस्थिती निर्माण झाली होती. झाडांचं एक पान हलत नव्हतं की, पक्षांचा आवाज येत नव्हता. वाळाच्या आदल्या दिवशी शासनाचे आदेश आले की, ज्यांची कौलारू घरे आहेत त्यांनी भक्कम बांधणीच्या म्हणजे स्लॅबच्या घरात रहावे. ही बातमी ऐकताच सर्वत्र लगबग सुरु झाली. रात्रभर कोणाच्याही डोळ्याला डोळा लागत नव्हता. उद्या काय होईल? या विचाराने अख्खी रात्र जागून काढली.

..... आणि अखेर तो दिवस आला. ३ जून २०२० हा दिवस संपूर्ण रायगड जिल्ह्यासाठी काळा दिवस ठरला. सकाळची सगळी कामं पटापट आटपून सर्वजण दारं-खिडक्या लावून आपापल्या घरात चूपचाप बसले. साधारण १०:३० - ११:०० च्या सुमारास वादळाला सुरुवात झाली. सुरुवातीला वारा अतिशय मंद गतीने वाहत होता. तो पूर्वेकडून पश्चिमेकडे असा वाहत होता. थोड्यावेळाने रिमझिम पावसाला सुरुवात झाली. जस जसा वाऱ्याचा वेग वाढत गेला तसतसा पाऊसही मुसळधार पडू लागला. वाऱ्याच्या वेगाने झाडे खाली वाकत होती. पत्रे जोरजोरात वाजत होते. दारं खिडक्या धडाधड आपटत होत्या. वाऱ्याचा आवाज मनात खोलवर रुतत होता. या सगळ्यामुळे आजूबाजूची शांतता नष्ट झाली होती. प्रत्येक जण

आपला जीव मुठीत धरून बसला होता.

कोणालाही खाण्यापिण्याची शुध्द नव्हती. बाहेर सुरु असलेली परिस्थिती संपण्याची सगळेच वाट बघत होते. सुमारे ४:०० च्या आसपास वादळ शांत झाले. जवळ-जवळ पाच तास निसर्गाचा हा जीवघेणा खेळ सुरु होता. वाऱ्याचा वेग कमी झाल्यानंतर पाऊसही थांबला. वादळी परिस्थिती निवळ्यावर प्रत्येकजण घरातून बाहेर आले. निसर्गाने उद्ध्वस्त केलेला हा परिसर पाहून सगळ्यांच्याच मनात एकदम धस्सं झालं. या निसर्गाच्या कोपामुळे खूप नुकसान झाले होते. लोकांची घरे मोडली, पत्रे उडाले, झाडे मोडली, वाड्या उद्ध्वस्त झाल्या, विजेचे खांब मोडले, तारा तुटल्या, मोठमोठी झाडे मोडून रस्ते बंद झाले, वृक्षांची सावली नष्ट झाली, समुद्रकिनाऱ्यावरील सुरुची सर्व झाडे मोडून समुद्र ओसाड झाला. या पाच तासांच्या खेळात निसर्गाने नागावचे व संपूर्ण रायगडचे चित्रच पालटले. असं ओसाड नागाव बघून मन कोलमडून गेलं. संपूर्ण रायगडला या वादळाने झोडपून टाकलं होतं. या दिवसानंतर पुढचे दोन महिने वीज पुरवठा बंद होता. पाण्याचीही समस्या निर्माण झाली. याच बरोबर शासनातर्फे सर्वेक्षण सुरु होते. याद्वारे लोकांना नुकसान भरपाई देण्यात आली. झालेले नुकसान भरून निघायला पुढचं अख्खं वर्ष गेलं. वर्षभरामध्ये पुन्हा सगळं पहिल्यासारखं झालं. परंतु या वादळामुळे बागायतदरांचे , कॉटेज मालकांचे व इतर सर्व लोकांचे जे नुकसान झाले त्यामुळे आर्थिक उत्पन्नावर मोठा परिणाम झाला. आजपर्यंत इतरांच्या व जिल्ह्यांच्या बाबतीत ऐकलेली घटना किंवा बातमी कधीतरी आपल्यालाही अनुभवावी लागेल असं कधी वाटलं नव्हतं. हा दिवस आणि त्यातून आलेला अनुभव आयुष्यभर लक्षात राहील. काही तासात होत्याचं नव्हतं करणारं नैसर्गिक संकट, वादळ.....!!!

पाणी .....

गायत्री पुराणिक

एफ.वाय.बी.ए.

या सृष्टीची एक नैसर्गिक देणगी म्हणजे पाणी. जी आपल्याला भेट म्हणून मिळाली आहे. म्हणून पाणी या एका शब्दाभोवती आपलं आयुष्य फिरत राहतं. अगदी आदी मानवापासून याचे महत्त्व समजू येते. पूर्वीच्या काळी भाजून कच्चे मांस खाऊन पोट भरणारी ही जमात. पण एकदा पाण्यात शिजवून हे खाऊन ते चांगले असते याचा शोध लागल्यावर माणूस अधिक आनंदाने पाण्याचे जतन करू लागला. हळूहळू आदिमानव सुधारत गेले. मग त्यांनी घरे निर्माण केली. ती घरे नदीकाठी बांधली जाऊ लागली. हळूहळू सुधारणा होऊन त्यांनी स्वतःची ओळख निर्माण केली. यातूनच पुढे सिंधू संस्कृती उदयास आली.

पाण्याचे महत्त्व वाढत गेले. यातून पाऊस पडेल तेव्हा ते मोठ-मोठ्या भांड्यात पाणी साठवू लागले. नदीला दगड घालून अडवू लागले, पुढे अधिक जाण आल्यावर ते घर बांधायला शिकले व पाण्याचा प्रवाह वेगळा करून ते शेतीसाठी वापरू लागले. पाणी मुबलक असल्याने शेतीची जोपासना उत्तम होऊ लागली. मग आणखी प्रगतीचा मार्ग सुरु झाला, हळू हळू उद्योगधंदे वाढू लागले. यातच कारखान्यांची निर्मिती झाली आणि खऱ्या अर्थाने पाणी हे महत्त्वाचे साधन झाले.

अगदी इंग्रजांनी सुध्दा याचे महत्त्व समजावून विहिरी, तलाव, तळी यांची निर्मिती केली. पाणी मुबलक प्रमाणात वापरले जाऊ लागले. पण... रोजंदारीसाठी नवीन कारखाने, उद्योग चालू झाले. यातूनच लोकवस्ती वाढत गेली. सुधारत गेलेला समाज वेगवेगळे छंद जोपासू लागला. मग पाय अनवाणी ठेवण्यापेक्षा पायात काही घालू शकू अशी भावना निर्माण झाली. यातून चप्पल, बूट बनवणारा वर्ग निर्माण झाला. मग चामडे स्वच्छ करण्यासाठी

पाण्याकडे जाऊ लागला. त्यामुळे स्वच्छ पाणी खराब होऊ लागले. त्यातून कारखान्यातून निर्माण होणारा दूषित वायू पाण्यात मिसळू लागला. वाढत्या वस्तीमुळे पोटासाठी गाई, गुरे, शेळ्या-मेंढ्या यांची संख्या वाढू लागली. त्यामुळे स्वच्छतेसाठी ते सारे पाण्यावर अवलंबून राहू लागले, त्यामुळे पाणी अधिक दूषित होऊ लागले, आजार वाढू लागले. मग प्रगतीचा आणखीन एक टप्पा वाढला लोक छोट्या घरांपेक्षा मोठी घरे बांधू लागले. मग यातूनच मोठमोठी घरे बांधण्यासाठी वाळूचा उपसा होऊ लागला. नदीलगतची खडी, दगड अधिक प्रमाणात वापरले जाऊ लागले.

पूर्वी झाडांचा उपयोग करून त्यातून घरे बनवित पण आता जुने मागे पडले. मग आता आणखी शहरीकरण सुरु झाले. लोकांच्या हाती पैसा खेळू लागला. मग आता आणखी शहरीकरण सुरु झाले लोकांच्या हाती पैसा खेळू लागला. मग आवडीत बदल होऊ लागले. आता वीस ते पंचवीस मजली घरे होऊ लागली. लोक रिकाम्या जागा घेऊन तेथील झाडे तोडू लागले मग तो सगळा कचरा इकडे-तिकडे फेकू लागले. मग तो वाऱ्याने उडून नदी, तलाव यात साठू लागला. त्यामुळे पाण्याचा नैसर्गिक प्रवाह खंडित झाला. मग आणखीन प्रगती झाली. मानव वेगवेगळ्या शोधांसाठी पाण्यात उतरू लागला. मासे पकडण्यासाठी नव्या यंत्रणा आल्या. बोटीतून प्रवास सुरु झाला, वाहतूक चालू झाली. त्यामुळे पाणी अधिक दूषित झाले. माणूस प्रगतीच्या आणि यशाच्या मागे धावू लागला. यातूनच हळूहळू विहिरी कमी होत गेल्या. घरोघरी नळ येऊ लागले. मग पोहण्यासाठी टँक बांधू लागले. त्यामुळे प्रचंड प्रमाणात पाण्याचा उपसा होऊ लागला. भरपूरपाणी असल्यामुळे लोकांना त्याची

किंमत वाटेनाशी झाली. कपडे धुणे, गुरांची स्वच्छता, गाड्यांची स्वच्छता अशा अनेक गोष्टींसाठी पाणी वापरले जाऊ लागले. त्यामुळे अधिक प्रदूषण झाले. या सगळ्यात आपण खूप काही बिघडले. मग एक दिवस निसर्गाने धक्का दिला आणि बघता-बघता चित्र पालटले नद्या आटू लागल्या, तलावातील पाणी कमी झाले, शेतीला पाणी न मिळाल्यामुळे शेती संपूर्ण नष्ट होऊ लागली. नारळ-सुपारी यांचे उत्पादन कमी झाले. कधी ओला दुष्काळ तर कधी कोरडा दुष्काळ हा सान्या सृष्टीचा खेळ सुरू झाला. हे असे घडू लागल्यावर गोंधळ सुरू झाला. मग पावसाचे पाणी बांध घालून धरणे बांधून पाणी अडवू लागले. पण कधी अतिवृष्टीने बांधलेली धरणे मोडून पडली. माती भुसभुशीत झाली. वाळू वाहत गेली तर कधी कोरड्या दुष्काळाने डोळ्यातले पाणी वाहून गेले. या दोन्ही गोष्टींना जबाबदार कोण ?

खळाळत वाहणारे पांढरे शुभ्र पाणी उंचावरून कोसळणारे झरे हे सर्व पाहताना डोळ्याचे पारणे फिटते. पण हे सारं शांत, स्थिर असताना मानवाच्या अति प्रगतिशील होण्याचे दुष्परिणाम सगळ्यांनाच भोगावे लागत आहेत. सृष्टीतील झाडे, मुकी जनावरे यांनाही ज्या दूरदृष्टीचे अनेक थोरांनी पाण्याचे योग्य नियोजन करून दिले, जोगोजागी धरणे, विहिरी, तलाव इत्यादी गोष्टी बांधून दिल्या त्यांची आज काय स्थिती आहे ? या सर्व गोष्टी निर्माण करण्यासाठी शिवराय, अहिल्याबाई होळकर यांचा अतिशय मोलाचा वाटा आहे. पण तरीही मानवाला या गोष्टींचा उपभोग नीट घेता येतच नाही. जेव्हा दुष्काळ पडतो, साठवून ठेवलेले पाणी संपते तेव्हा आपण गंभीर होतो. मग पाण्यासाठी मैलोन मैल चालण्याची वेळ येते. तेव्हा मन अगदी सुन्न होते. शेतात पिकांची दयनीय अवस्था बघून जीव अगदी कासावीस होतो. पण जेव्हा पाणी खूप असते तेव्हा मात्र आपण बेफिकीर असतो. पाण्याच्या बाटल्या विकत घेऊन उरलेले पाणी झाडांना न घालता आपण बाटली रस्त्यावर फेकून देतो. कपडे धुवून व भांडी घासून झाल्यावर ते पाणी पाईपद्वारे झाडांना सोडले तर

त्यांचीही वाढ होऊन पाण्याचा सुध्दा चांगला उपयोग होईल.

पुण्यात असाच एक प्रसंग घडलेला आठवतोय. खूप पाऊस पडल्यामुळे सगळा पूल पाण्याखाली गेला होता जवळपास राहणाऱ्या घरात पाणी घुसल्यामुळे झालेली दुर्दशा आठवते. मेहनतीने गोळा करून घेतलेली प्रत्येक वस्तू, गाड्या वाहून जाताना पाहून हळहळ वाटत होती. आमच्याही चाळीत पाणी शिरले होते. अनेक वस्तू वाहून जाताना पाहताना सान्यांना वाईट वाटत होते. पण त्याची तीव्रताही एवढी होती की आम्ही काहीच करू शकलो नाही. नुकसान तर झाले पण यालाही आपण सारेच जबाबदार नाही का ? मग तो मानव कुठल्याही वर्गाचा असतो.

नैसर्गिक संकट समजू शकतो पण आपण आपल्याच हाताने अशा संकटांना आमंत्रण देतो असं वाटत नाही का ?

परंतू आज आनंद होत आहे की या सर्व गोष्टींना कुठेतरी पूर्णविराम लागत आहे. आता सान्यांना याचे महत्त्व हळूहळू पटत आहे. म्हणून पाणी वाचवण्याचे जागतिक पातळीवर प्रयत्न सुरू आहेत. यात प्रामुख्याने “पाणी फाऊंडेशन” ही अग्रगण्य संस्था कार्यरत आहे. खेड्यापाड्यात, वाड्यात, दुर्गम ठिकाणी या संस्था पोहोचत आहेत. पाणी वाचवणे ही कुणा ना एका व्यक्तीची जबाबदारी नाही तर समस्त मानवांची जबाबदारी आहे. मोठी शहरे, लहान असलेले गाव आणि मोठे देश कोणी यात सामील होऊ शकते.

पाण्याची ही अमूल्य देणगी प्रामुख्याने जपणे हे प्रत्येकाचे कर्तव्य आहे. कुठल्याही संकट काळात एकमेकांची सोबत करत यावर मात करू या! पाण्याचे महत्त्व समजावून सांगणाऱ्या ऋषीमुनींच्या, कवींच्या, लेखकांच्या संदेशाचा विचार प्राणपणाने जपूया. कितीही उंचीवर गेलो, मोठे झालो तरी आपण प्रत्येकाने पाणी वाचवणे आवश्यकच आहे. त्याचे जतन करूया. या अनमोल देणगीचा वारसा पुढील पिढ्यांना पोचवून कृतार्थ होऊ. आपणही चांगले आयुष्य जगूया आणि पाण्याला त्याच्या निसर्ग चक्राप्रमाणे चालत राहू दे. तेव्हाच खऱ्या अर्थाने म्हणता येईल पाणी हेच जीवन....!

मियावाकी : जंगल निर्मितीचे जपानी तंत्र

डॉ. मिनल अ. पाटील

सहाय्यक प्राध्यापक : वनस्पती शास्त्र

कोणत्याही ठिकाणचे पर्यावरण संतुलित राहण्यासाठी ३३ टक्के जमीन वृक्षाच्छादित असणे आवश्यक आहे. परंतु सद्यपरिस्थितीत अनेक ठिकाणी विविध कारणांनी वृक्षराजी नाहीशी झाल्याने हे प्रमाण कमी झाले आहे. मोठ्या प्रमाणावर झालेली वृक्षतोड, औद्योगिकीकरण, शहरीकरण, प्रदूषण, नैसर्गिक आपत्ती यामुळे जंगल आणि वृक्षराजी यांचे प्रमाण कमी होत आहे. त्याचे

अनेक सदृश्य परिणाम आज आपल्याला पाहायला मिळत आहेत. त्यामुळेच पुन्हा जंगलवाढ करण्यासाठी, जमिनीवरील आच्छादन पुन्हा तयार करण्यासाठी अनेक प्रयत्न केले जात आहेत. लोकसहभागातून सामाजिक वनीकरण, सामाजिक संस्था, शाळा, महाविद्यालये यांच्या प्रयत्नातून होणारे वृक्षारोपण कार्यक्रम, निवासी संकुलामधून केले जाणारे वृक्षारोपण या सर्वांचा उद्देश एकच आहे. वातावरणातील ऑक्सिजनचे प्रमाण राखून ठेवणे, जमिनीची धूप रोखणे, वातावरणातील तापमान नियंत्रित करणे, इतर वनस्पती, पक्षी, प्राणी यांच्यासाठी अधिवास तयार करणे व पर्यायाने पर्यावरणाचे संतुलन राखणे असे अनेक फायदे वृक्षलागवडीतून होत आहेत. याचाच

अर्थ अनेक ठिकाणी छोटी छोटी जंगले पुन्हा निर्माण करण्याची आवश्यकता आहे. विशेषतः शहरे व त्याच्या सभोवतालची असलेल्या मोकळ्या जागांमधून हे होणे अपेक्षित आहे. पण नैसर्गिकरित्या अशा प्रकारची जंगले विकसित होण्यासाठी १०० ते २०० वर्षांचा कालावधी लागतो. त्यामुळे अपेक्षित परिणाम साधण्यासाठी एवढा वेळ वाट पाहणे व्यावहारिक दृष्ट्या शक्य नाही.

पण एका जपानी अवलियाने ही किमया साधली आहे. डॉ. अकिरा मियावाकी हे त्याचे नाव. हिरोशिमा विद्यापीठातून शास्त्रातील उच्च संशोधन करीत असताना १९६०-७० च्या दशकात त्यांनी

वृक्षराजीवर केलेल्या संशोधनातून त्यांनी जंगल वाढीची नवीन पध्दत शोधून काढली व ती पुढे 'मियावाकी पध्दतीने जंगल निर्मिती' या नावाने प्रसिध्द झाली. या पध्दतीमध्ये कमीत कमी जागेत जास्तीत जास्त वृक्षांची लागवड केली जाते. यामध्ये वृक्षांची एकमेकांशी स्पर्धा व त्यांच्यातील सहजीवन या तत्वांचा वापर केला जातो. उपलब्ध ओसाड जागेची निवड करून खड्डा खोदून तेथील निकृष्ट माती बाहेर

काढली जाते. त्याऐवजी शेणखत, भाताचा भूस/गव्हाचा कोंडा समप्रमाणात मिसळून थर तयार केला जातो. या जमिनीत खड्डे खोदून झाडांची लागवड केली जाते. शेणखतामुळे झाडांना आवश्यक सर्व मूलद्रव्ये उपलब्ध होतात तर तुसामुळे पाण्याचा योग्य निचरा होतो. जमिनीत हवा खेळती राहते, सूक्ष्म जीवांची चांगली वाढ होऊन ह्यूमस तयार होण्याची प्रक्रिया जलद व सुलभ होते. वृक्षांच्या प्रकाश, पाणी, वाढण्यासाठी जागा यासाठीच्या स्पर्धेतून व एकाच्या वाढीने दुसऱ्याच्या वाढीसाठी पोषक वातावरण तयार केल्याने व एकमेकाला सहजीवन पुरस्कृत केल्याने अनेक झाडे एकाच क्षेत्रात तीन ते चार थरांमध्ये वाढीस लागू लागतात. जेमतेम २० वर्षांत एका घनदाट जंगलाची निर्मिती होते. फक्त लाकडासाठी विंगवा वगैरे कोणत्या तरी उत्पादनासाठी ह्या जंगलाची निर्मिती केली जात नाही तर या पलीकडे अनेक प्रकारच्या झाडांची एकत्र वाढ करणे, जैवविविधता

वाढविणे, काही औषधी वनस्पतींची लागवड व उपयोग करणे, जमिनीवरील हरित आच्छादन वाढविणे, पर्यावरणाचे संतुलन राखणे, अशा अनेक गोष्टी यामधून साध्य होतात. हवामान बदल, पर्यावरणीय समस्या दूर करणे यासाठी मियावाकी जंगल निर्मिती हा एक उत्कृष्ट पर्याय असल्याचे जपान मध्ये सिध्द झाले आहे. डॉ. अकिरा मियावाकी यांच्या या संशोधनातून आजपर्यंत ४० दशलक्षापेक्षा जास्त झाडे लावून झाली आहेत व ती घनदाट जंगलांच्या रूपाने आज जिवंत आहेत.

डॉ. मियावाकी ह्यांनी संशोधन करीत असताना स्थानिक

झाडे व जंगलांचा अभ्यास केला होता व जंगलांची वाढ करण्यासाठी प्राधान्याने स्थानिक जातीच्या झाडांचीच निवड करावी असा संकेत आहे. आपल्या बाबतीत बोलायचे झाले तर आपल्याकडील जंगलात वाढणारी हिरडा, बेहडा, बेल, आवळा, बोर, गावठी आंबा, जांभूळ, अर्जुन, पळस, चिंच, बांबू, वड, पिंपळ इत्यादी झाडांची निवड करता येईल. उंच, लहान, मध्यम, औषधी वनस्पती, फुलझाडे, फळझाडे अशा विविध झाडांची निवड एकत्रपणे लावण्यासाठी करावी लागते. १०० चौ.मी मध्ये ३७० ते ४०० झाडांची घट्ट लागवड केली जाते. झाड लावून खड्डा भरल्यानंतर त्यास पाणी घालून सगळ्या क्षेत्रावर भाताचा पेंढा अथवा पालापाचोळा पसरून त्यावर पाणी मारले जाते. ठिबक सिंचन पध्दीने झाडांना पाणी पुरवता येते.

भारतामध्ये बंगलोर, नाशिक, पुणे, मुंबई याठिकाणी मियावाकी जंगले विकसित करण्यास सुरुवात झाली आहे. मुंबई महापालिकेतर्फे अनेक प्रभागांमध्ये उदा. भक्ती पार्क, चेंबूर येथे व नेव्ही तर्फे मालाड येथे मोठ्या भूखंडावर मियावाकी जंगल उभारले जात आहे. नागरी विभागातील ही जंगले प्रदूषकांपासून मुक्ती देणारी तर आहेतच पण वातावरणातील कार्बनडॉयऑक्साईड शोषून

घेऊन सतत ऑक्सिजनचा पुरवठा करतात. साधारणतः दोन वर्षे या जंगलांची निगा राखावी लागते त्या नंतर नैसर्गिकरित्या ही जंगले अव्याहतपणे वाढत राहतात.

तेव्हा ज्या ठिकाणची वृक्षराजी नष्ट झाली आहे त्या ठिकाणी पुन्हा जंगल वाढवण्यासाठी ही पध्दत नक्कीच एक वरदान ठरेल. आपल्या ग्रामीण भागात आढळणाऱ्या 'देवराई' व सिंगापूर मधील 'अर्बन फॉरेस्ट'ला मिळती जुळती अशी ही संकल्पना आहे. सर्वच नगरपालिका, ग्रामपंचायत अशा ठिकाणी अशा प्रकारे मियावाकी पध्दतीचा वापर केला गेला तर आपली धरती हिरवी गार होण्यास वेळ लागणार नाही.

वृक्ष लाविले धरतीवरी,
हिरवी झाली सृष्टी सारी।
आंबा, चिंच, जांभूळ, आवळा,
जमला सारा एकत्र गोतावळा।
कुणी देती फुले, कुणी फळे,
परोपकारी हे सगळे।
काही बांधिती दाराचा उंबरा,
कोणी देई औषधाचा उतारा।
वृक्षराजी ही छाया देई सर्वांना,
प्राणवायू पुरवी सर्व जीवांना।
निसर्गातील विविधता भारी,
पशु पक्ष्यांनाही आवडे भारी।
करा संकल्प एकदा तरी,
वृक्ष लावा धरतीवरी।

भारतीय शिक्षण पध्दतीत आमूलाग्र बदल अपेक्षित असणारे नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०

डॉ. अनिल क. पाटील
प्राचार्य

माणसाच्या व्यक्तिमत्व विकासासाठी, ज्ञानप्राप्ती करण्यासाठी, कौशल्य विकसित करण्यासाठी व भविष्यातील चांगला व्यवसाय व नोकरी प्राप्त करण्यासाठी शिक्षण ही महत्वाची भूमिका बजावते. सामाजिक पातळीवर बोलायचे झाले तर समान आणि न्याय समाज विकसित करण्यासाठी तसेच राष्ट्रीय विकासाला चालना देण्यासाठी शिक्षण हा पाया आहे. भारतासारख्या राष्ट्राच्या सातत्यतापूर्ण प्रगतीसाठी आणि आर्थिक विकास, सामाजिक न्याय आणि समानता, शास्त्रीय प्रगती, राष्ट्रीय एकात्मता आणि संस्कृतीचे जतन या क्षेत्रांमध्ये वैश्विक पातळीवर नेतृत्व करण्यासाठी सर्वांना दर्जेदार शिक्षण उपलब्ध करून देणे हे अत्यंत महत्वाचे आहे.

मागील वर्ष हे खरं तर कोविड-१९ च्या महामारीमुळे अत्यंत विस्कळीत झालेले, अनिश्चिततेच्या गर्तेत असलेल्या या वर्षात एक अत्यंत महत्वाची घटना घडली, ती म्हणजे २९ जुलै २०२१ रोजी नवीन राष्ट्रीय धोरण २०२० ची घोषणा केली गेली. इन्फोचे माजी अध्यक्ष डॉ. के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने या नवीन शैक्षणिक धोरणाचा मसुदा तयार केला. १ मे २०२० रोजी मा. पंतप्रधान श्री. नरेंद्र मोदीजींनी या मसुद्याचा आढावा घेतला. २९ जुलै २०२१ रोजी मानव साधन विकास मंत्री, मा. श्री. रमेश पोखरीयल निशंक यांनी माहिती प्रसारण मंत्री मा. श्री. प्रकाश जावडेकर यांच्या उपस्थितीत नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० लागू झाल्याची घोषणा केली.

भारतातील भावी विद्यार्थी, युवक यांचा संपूर्ण विकास व आपल्या देशातील समृद्ध, प्रतिभा आणि संसाधनांचा प्रभावी वापर करण्याकरिता उच्च दर्जाचे सार्वभौमिक शिक्षण व गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाच्या संधी देण्याच्या दृष्टीने हे नवीन राष्ट्रीय धोरण २०२० हे नक्की उपयोगी ठरेल व देशाचे भवितव्य ठरवणारे असेल. या नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची काही वैशिष्ट्ये आपल्या समोर ठेवण्याचा एक प्रयत्न.

या पूर्वीचे भारतातील शैक्षणिक धोरण १९८६ साली व त्याची सुधारित आवृत्ती १९९२ साली तयार करण्यात आली होती. २१ व्या शतकातील विकासाच्या व तंत्रज्ञानाच्या आविष्कारांचा विचार करून करण्यात आलेले हे पहिलेच शैक्षणिक धोरण असल्याने त्याकडून भविष्यातील कृतिशील, उत्तम नागरिक तयार करणारे

सर्वसमावेशक आणि बहुवैविध्य जोपासणारे अशा अपेक्षा त्यामधून आहेत.

भारताचा इतिहास पाहता उच्च दर्जाची शैक्षणिक पार्श्वभूमी आहे. प्राचीन भारतातील तक्षशिला, नालंदा, विक्रमशिला, वल्लभी अशा जागतिक दर्जाच्या संस्थांनी बहुशास्त्रीय शिक्षण आणि संशोधनाची उच्च मानके तयार केली होती आणि वेगवेगळी पार्श्वभूमी असलेले आणि वेगळ्या वेगळ्या देशातील विद्वान आणि विद्यार्थी येथे शिक्षणासाठी येत असत. प्राचीन आणि सनातन भारतीय ज्ञान आणि विचारांची समृद्ध परंपरा लक्षात घेऊन हे धोरण तयार करण्यात आले आहे. भारतीय विचार आणि तत्वज्ञान, ज्ञान, प्रज्ञा आणि सत्याचा शोध ही मानवाची सर्वोच्च उद्दिष्टे मानली जातात.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चे एकूण चार भाग आहेत. पहिला भाग शालेय शिक्षणासाठी संबंधित आहे.

भाग - १ : शालेय शिक्षण

सध्याच्या १०+२ (दहावी व बारावी) संरचनेत बदल करून ३ ते १८ वयोगटाला सामावून घेणारी ५+३+३+४ अशी नवीन अध्यापनशास्त्राची आणि अभ्यासक्रमाची पुनर्रचना हे या धोरणाचे उद्दिष्ट आहे. १०+२ या संरचनेमध्ये ३ ते ६ वयोगटातील मुलांचा समावेश नाही, कारण पहिली इयत्तेचे वर्ग ६ वयापासून सुरु होते. परंतु वय वर्षे ३ पासूनच प्रारंभिक बाल्यावस्था संगोपन आणि शिक्षणाचा समावेश यामध्ये केला आहे; कारण लहान मुलांच्या मेंदूच्या एकंदर विकासापैकी ८५ टक्के विकास सहाव्या वर्षापर्यंत होतो. त्यामुळे गुणवत्तापूर्ण बाल्यावस्था पूर्ण विकास, संगोपन आणि शिक्षणाची सार्वत्रिक तरतूद शक्य तितक्या लौकर आणि २०३० पर्यंत होणे गृहीत धरले आहे. म्हणजे पहिल्या इयत्तेत प्रवेश करणारे सर्व विद्यार्थी शालेय शिक्षणासाठी सज्ज असतील. टप्याटप्याने संपूर्ण देशात उच्च गुणवत्तापूर्ण Early Childhood Care and Education (ECCE) : प्रारंभिक बाल्यावस्था संगोपन आणि शिक्षणाची सार्वत्रिक उपलब्धता सुनिश्चित करणे हे एक व्यापक उद्दिष्ट असेल. अंगणवाडी, बालवाडी यांच्या माध्यमातून याची पूर्तता करण्याचे उद्दिष्ट असेल.

आजकाल शाळेत दाखल झालेल्या व अगदी चौथीपर्यंत पोहचलेल्या विद्यार्थ्यांनासुद्धा लिहिता-वाचता येत नाही, अंकज्ञान

नाही अशी ओरड असते. याचाच विचार करून 'पायाभूत साक्षरता आणि संख्याज्ञान' ही अध्ययनासाठी एक तातडीची आणि आवश्यक पूर्वअट असण्याच्या समावेश या धोरणात करण्यात आला आहे. सर्व मुलांसाठी मूलभूत साक्षरता आणि संख्याज्ञान इयत्ता ३ री पर्यंत साध्य करणे हे एक तातडीचे राष्ट्रीय अभियान बनेल. २०२५ पर्यंत सर्व प्राथमिक शाळांमध्ये मूलभूत साक्षरता आणि संख्याज्ञान साध्य करणे ही एक शिक्षण व्यवस्थेची सर्वोच्च प्राथमिकता असेल.

शाळेत प्रवेश घेतलेला विद्यार्थी कोणत्याही काणास्तव शाळेबाहेर जाणार नाही व शालेय शिक्षण पूर्ण करेल या वर विशेष भर दिला जाईल. २०३० पर्यंत शाळापूर्व ते माध्यमिक स्तरापर्यंत १०० टक्के शाळा नोंदणी उद्दीष्ट ठेऊन शाळा मुलांची गळती थांबवणे यांस सर्वोच्च प्राधान्य दिले जाणार आहे. शालेय शिक्षणाची पुनर्रचना करताना विविध वयोगटातील विद्यार्थ्यांच्या विकासाच्या वेगवेगळ्या टप्प्यावरील विकासात्मक गरजा आणि आवडीनिवडींबाबत आणि प्रतिसादाक्षम आणि सुसंगत बनविण्यासाठी विचार केला गेला आहे. नवीन पुनर्रचनेनुसार :-

पायाभूत स्तर दोन भागांमध्ये म्हणजे अंगणवाडी / पूर्वप्राथमिक शाळेची ३ वर्षे + प्राथमिक शाळेतील इयत्ता १-२ ची दोन वर्षे ; एकत्रितपणे दोन्ही मध्ये (३ ते ८ वर्षे वयोगट)

पूर्वाध्ययन स्तर (प्रिपरेटरी) (इयत्ता ३-५, ८ ते ११ वर्षे वयोगट)

पूर्वमाध्यमिक स्तर (इयत्ता ६ वी ते ८ वी, ११-१४ वयोगट), आणि माध्यमिक स्तर (इयत्ता ९-१२, दोन टप्पे ९ वी व १० वी व दुसरा टप्पा ११ वी व १२ वी, १४-१८ वयोगट) यांचा समावेश असेल.

सर्वस्तरांवर अनुभवात्मक शिक्षणाचा अवलंब केला जाणार आहे. यामध्ये प्रत्येक विषयामध्ये मानक अध्यापन म्हणून प्रात्यक्षिक शिक्षण, कला आणि खेळ यांचा समावेश असलेले शिक्षण, कथाकथन आधारित अध्यापन, इत्यादींसह वेगवेगळ्या विषयांमधील संबंध शोधण्याचाही समावेश असेल. विद्यार्थ्यांना अभ्यास करण्यासाठीचे विषय निवडण्यासाठी जास्त लवचिकता आणि निवडीला वाव देणे अपेक्षित आहे. माध्यमिक शाळेत शारीरिक शिक्षण, कला आणि हस्तकला तसेच व्यावसायिक कौशल्यांचाही समावेश केला जाईल.

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० चा दुसरा भाग उच्च शिक्षणासाठी संबंधित आहे :-

भाग २ उच्च शिक्षण :-

भारतातील उच्च शिक्षण व्यवस्थेसाठी नवीन आणि भविष्योन्मुखी दृष्टीकोन ठेवून दर्जेदार विद्यापीठ आणि महाविद्यालये उपलब्ध करून देणे हे या धोरणातील मुख्य उद्दीष्ट आहे. एकविसाव्या शतकाच्या गरजा लक्षात घेता चांगल्या, विचारवंत, अष्टपैलू आणि कल्पक व्यक्तींचा विकास करणे हे दर्जेदार उद्दीष्ट समोर ठेवण्यात आले आहे.

एक किंवा अनेक विशिष्ट आवडीच्या क्षेत्रामध्ये सखोल अभ्यास करणे, चारित्र्यविषयक, नैतिक आणि घटनात्मक मूल्ये, बौद्धिक, कुतूहल, वैज्ञानिक स्वभावधर्म, कल्पकता आणि सेवाभाव या शिवाय शास्त्र, सामाजिक शास्त्र, कला, मानवशास्त्रे, भाषा याबरोबरच व्यावसायिक, तांत्रिक, आणि व्यवसायाशी संबंधित विषय यांसह एकविसाव्या शतकातील क्षमता विकसित करण्याची संधी मिळणे असे बहुउद्देश आहेत.

उच्च शिक्षणामुळे वैयक्तिक यश आणि आत्मज्ञान निर्माणकारी सार्वजनिक सहभाग आणि समाजासाठी उत्पादनशील योगदान साध्य करणे शक्य व्हायला हवे. अधिक अर्थपूर्ण आणि समाधानकारक जीवन व कामाचेही स्वरूप यासाठी विद्यार्थ्यांना सक्षम करणे अपेक्षित आहे.

भारतातील उच्च शिक्षण प्रणालीत सध्या असलेल्या त्रुटी दूर करून उच्च शिक्षण व्यवस्थेचे नुतनीकरण करून तिला नवी ऊर्जा प्रदान करणे आणि त्याद्वारे समता आणि सर्वसमावेशक असे उच्च गुणवत्तेचे उच्च शिक्षण प्रदान करणे हे या धोरणात संकल्पित आहे. अशा उच्च शैक्षणिक व्यवस्थेच्या दिशेने बदल व वाटचाल करण्याच्या उद्देशाने प्रत्येक जिल्ह्यात किंवा जवळपास किमान एक मोठे बहुशास्त्रीय विद्यापीठ आणि महाविद्यालयाचा समावेश असेल आणि संपूर्ण भारतभरात अशा अनेक उच्च शिक्षण संस्था विकसित होतील. ज्यांचे शिकवण्याचे किंवा कार्यक्रमाचे माध्यम स्थानिक भारतीय भाषा असेल. उच्च शिक्षण संस्थांचे आज होत असलेले विकेंद्रीकरण थांबवून उच्च शिक्षण संस्थांचे प्रत्येकामध्ये ३००० किंवा त्यापेक्षा जास्त विद्यार्थी असलेल्या मोठ्या बहुशास्त्रीय विद्यापीठांमध्ये, महाविद्यालयांमध्ये आणि Higher Education Institute Clusters / नॉलेज हब मध्ये रूपांतर करणे हे या धोरणाचे प्रमुख लक्ष्य असेल. अशा महाविद्यालयांना श्रेणीबद्ध अधिस्वीकृती देण्याची

यंत्रणा विकसित केली जाईल. अशा संस्थांचे तीन स्तर असतील. १. स्वायत्त पदवी महाविद्यालय, २. एखाद्या विद्यापीठाचे घटक महाविद्यालय, ३. योग्य निकष संपादन करून संशोधन केंद्रित किंवा शिक्षण केंद्रित विद्यापीठ. प्रत्येक टप्प्यावरील मान्यतेसाठी आवश्यक असलेले किमान निकष हळू हळू संपादन करण्यासाठी महाविद्यालयांना उत्तेजन दिले जाईल, मार्गदर्शन केले जाईल, साहाय्य केले जाईल आणि प्रोत्साहन दिले जाईल. २०४० पर्यंत सर्व उच्च शिक्षण संस्थांचे बहुशाखीय संस्थांमध्ये रूपांतर करण्याचे उद्दीष्ट असेल. ही प्रक्रिया घडण्यास वेळ लागणार असल्याने सर्व उच्च शिक्षण संस्था प्रथम २०३० पर्यंत बहुशाखीय बनण्याचे नियोजन करतील आणि हळू हळू विद्यार्थ्यांची संख्या इच्छित पातळीपर्यंत (३०००) वाढवतील. २०३५ पर्यंत व्यावसायिक शिक्षणासह उच्च शिक्षणातील निव्वळ नोंदणी गुणोत्तर (Gross Enrolment Ratio) ५० टक्क्यांपर्यंत (२०१८ मध्ये २६.३ टक्के होता) वाढविण्याचे उद्दीष्ट असेल. ही उद्दिष्टे गाठण्यासाठी अनेक नवीन संस्था विकसित केल्या जातील व पण विद्यमान संस्थांचे एकत्रिकरण करून त्यांचा लक्षणीय विस्तार व सुधारणा केली जाईल.

सर्वांगीण बहुशाखीय शिक्षण उपलब्ध करून देण्यासाठी कल्पक आणि लवचिक अभ्यासक्रम तयार केले जातील, ज्या रचनांमध्ये कल्पक संयोग (combinations) करणे शक्य होईल. प्रवेशाचे आणि बाहेर पडण्याचे अनेक मार्ग उपलब्ध करून दिले जातील. क्रेडिट वर आधारित कोर्सची रचना केल्यामुळे हे शक्य होईल. समुदायाचा सहभाग आणि सेवा, पर्यावरण शिक्षण आणि मूल्याधारित शिक्षण या क्षेत्रातील प्रकल्प या कोर्सेसमध्ये समाविष्ट केले जातील. पदवी अभ्यासक्रमाची रचना आणि लांबी त्यानुसार समायोजित केली जाईल. पदवी अभ्यासक्रमांचे शिक्षण ३ किंवा ४ वर्षे कालावधीचे असेल. या काळात अनेक वेळा योग्य प्रमाणत्रासह बाहेर पडण्याचा पर्याय उपलब्ध असेल. उदा. व्यवसाय क्षेत्रासह एखाद्या शाखेत किंवा क्षेत्रात १ वर्षे पूर्ण केल्यावर प्रमाणपत्र, २ वर्षे अभ्यास पूर्ण केल्यावर डिप्लोमा, किंवा ३ वर्षे अभ्यासक्रम पूर्ण केल्यानंतर पदवी व ४ वर्षांचा बहुशाखीय पदवी अभ्यासक्रम असेल. बहुशाखीय अभ्यासक्रमात अकेडमिक क्रेडिट बँक (ABC) ची स्थापना केली जाईल. यामध्ये विविध मान्यताप्राप्त उच्च शिक्षण संस्थांमधून मिळालेली शैक्षणिक क्रेडिटस डिजिटल पध्दतीने साठविली जातील. त्यानुसार एका विशिष्ट कालावधीत मिळालेली क्रेडिटस् विचारात घेऊन पदव्या देण्यात येतील. एकापेक्षा अनेक विषयात, अनेक महाविद्यालयांमधून व आपल्या सोयीच्या वेळेत

क्रेडिटस मिळविण्याची लवचिकता असेल. एखाद्या विद्यार्थ्याने त्याच्या प्रमुख विषय अथवा क्षेत्रामध्ये सखोल संशोधन प्रकल्प केल्यास या चार वर्षांच्या अभ्यासक्रमात 'संशोधनासह' पदवी देण्यात येईल.

पदव्युत्तर (Post Graduation) अभ्यासक्रमांच्या विविध रचना उपलब्ध करून देण्याची लवचिकता उच्च शिक्षण संस्थांकडे असेल. यामध्ये ३ पर्याय उपलब्ध असतील.

अ) ३ वर्षांचा पदवी अभ्यासक्रम पूर्ण करणाऱ्यांसाठी २ वर्षांचा पदव्युत्तर कोर्स असेल व यामधील दुसरे वर्ष पूर्णपणे संशोधनाकरिता समर्पित असेल.

ब) ४ वर्षांचा संशोधनासहित पदवी कार्यक्रम पूर्ण करणाऱ्यांसाठी १ वर्षांचा पदव्युत्तर कोर्स असेल.

क) ५ वर्षांचा एकात्मिक पदव्युत्तर कार्यक्रम (१२ वी नंतर) उपलब्ध करून दिला जाईल.

एम.फिल. (M.Phil.) हा कार्यक्रम पूर्णपणे थांबविण्यात येणार असून Ph.D (डॉक्टरेट) करण्याकरिता मास्टर्स पदवी किंवा चार वर्षांच्या पदवीची गरज असेल.

अर्थातच नवीन शैक्षणिक धोरणाचा विचार करता व शिक्षण पध्दतीमध्ये आमूलाग्र बदल अपेक्षित असताना शिक्षणासाठी अनुकूल वातावरण, शिक्षक व विद्यार्थ्यांना सहयोग मिळणे अपेक्षित आहे. स्वास्थ्य, चांगले आरोग्य, मानसिक व सामाजिक स्वास्थ्य यांसारख्या विद्यार्थ्यांच्या हिताच्या गोष्टींना प्रोत्साहन देणाऱ्या क्षमतांचा विकास आणि चांगला नैतिक पाया हे उच्च दर्जाच्या अध्ययनासाठी अतिशय महत्वाचे आहे. अशाप्रकारे अभ्यासक्रम, अध्यापनशास्त्र, सातत्यपूर्ण मूल्यांकन आणि विद्यार्थ्यांना साहाय्य हे गुणवत्तापूर्ण अध्ययनाचे आधारस्तंभ आहेत. अशा प्रकारचे वातावरण उपलब्ध करून देण्यासाठी तसेच सर्व विद्यार्थ्यांना यश मिळवता येण्यासाठी अनेक नवीन उपक्रमांचा धोरणात समावेश करण्यात आला आहे.

१. पहिला उपक्रम : कल्पकतेला प्रोत्साहन देण्याच्या दृष्टीने उच्च शैक्षणिक पात्रतेच्या विस्तृत चौकटीत राहून अभ्यासक्रम, अध्यापनशास्त्र आणि मूल्यांकनामध्ये नाविन्यपूर्ण शोध लावण्याकरिता संस्था आणि शिक्षकांकडे स्वायत्तता असले. ऑनलाइन आणि पारंपारिक वर्गांमध्ये सुसंगती राखणे, ऑनलाईन व प्रत्यक्ष अशा दोन्हीचा मिलाप असलेली सामायिक अभ्यास पध्दती, सुधारित चॉईस बेस्ड क्रेडिट सिस्टीम, उद्दीष्टांवर आधारित

विद्यार्थ्यांच्या कामगिरीचे मूल्यांकन, इत्यादी गोष्टींची सांगड त्यामध्ये घातली जाईल.

२. दुसरा उपक्रम : प्रत्येक संस्थेने अभ्यासक्रम सुधारणांपासून वर्गातील व्यवहाराच्या दर्जापर्यंतच्या, आपल्या सर्व शैक्षणिक योजनांचे एका मोठ्या संस्थात्मक विकास आराखडा (Institutional Development Plan) तयार करून एकात्मिकीकरण करणे अपेक्षित आहे. प्रत्येक संस्था विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाठी वचनबद्ध असेल आणि शैक्षणिक व सामाजिक क्षेत्रात विद्यार्थ्यांच्या वैविध्यपूर्ण गटाला पाठींबा देण्यासाठी एक मजबूत अंतर्गत व्यवस्था तयार करेल.

३. तिसरा उपक्रम : सामाजिक-आर्थिक दृष्ट्या वंचित पार्श्वभूमी असलेल्या विद्यार्थ्यांना यशस्वीपणे उच्च शिक्षणापर्यंत पोचण्यासाठी प्रोत्साहन आणि पाठींबा देण्यासाठी विद्यापीठ व महाविद्यालये उच्च दर्जाची मदत केंद्रे स्थापन करून त्यामधून विद्यार्थ्यांना पुरेसा निधी, शैक्षणिक साधने व व्यवसाय मार्गदर्शन उपलब्ध करून देतील.

४. चौथा उपक्रम : दर्जेदार उच्च शिक्षण सहजपणे उपलब्ध होण्यासाठी दूरस्थ शिक्षण व ऑनलाईन शिक्षणाची सांगड घालून एक नैसर्गिक मार्ग उपलब्ध करून दिला जाईल. अर्थात उच्च गुणवत्ता राखण्यासाठी व वर्गात दिल्या जाणाऱ्या शिक्षणाशी बरोबरी साधण्याच्या दृष्टीने अभ्यासक्रमात आमूलाग्र रचनात्मक बदल अपेक्षित आहे.

५. शेवटचा उपक्रम : प्रत्यक्ष वर्ग, ऑनलाईन आणि दूरस्थ शिक्षण यासह सर्व कार्यक्रम, कोर्सेस अभ्यासक्रम, तसेच विविध विषयातील अध्यापनशास्त्र यामध्ये गुणवत्तेची जागतिक पातळी साध्य करणे. त्यामुळे परदेशी विद्यार्थीसुद्धा उच्च शिक्षणासाठी भारतीय शिक्षण संस्था व अभ्यासक्रम यांची निवड करतील.

अर्थातच उच्च गुणवत्तेचे ध्येय गाठताना सर्वात महत्वाचा घटक म्हणजे प्रेरित, उत्साही आणि सक्षम शिक्षक. शिक्षक हाच या परिवर्तनाच्या प्रक्रियेचा प्रमुख दुवा राहणार आहे. त्यामुळे याची प्रामुख्याने दखल घेऊन शिक्षकांची नेमणूक, त्यांचा व्यावसायिक विकास, पदोन्नती, वेतन याबाबतीत अनेक गोष्टींवर लक्ष केंद्रित केले जाणार आहे. अध्यापन व्यवसायात शिरण्यापूर्वी सर्व शिक्षकांना नवीन तंत्रज्ञानासहित, बहुशाखीय दृष्टीकोन असलेले ज्ञान, प्रवृत्ती आणि मूल्ये तयार होणारे प्रशिक्षण दिले जाणार आहे.

५० टक्के अभ्यासक्रमांमधून विविध स्तराव व्यावसायिक शिक्षणाचा अंतर्भाव केला जाणार आहे. व्यावसायिक शिक्षण,

प्रौढशिक्षण व निरंतर शिक्षण, भारतीय भाषा, कला आणि संस्कृतीला प्रोत्साहन देणे, तंत्रज्ञानाचा वापर आणि एकात्मिकीकरण, जागतिक दर्जाच्या डिजिटल पायाभूत सुविधा निर्माण करणे ही प्रमुख उद्दीष्टे अंतर्भूत आहेत.

ज्ञानाच्या बाबतीत जगात वेगाने बदल होत आहेत. बिग डेटा, मशीन लर्निंग, कृत्रिम बुद्धिमत्ता, यासारख्या विज्ञानाच्या आणि तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रातील वेगाने होत असलेल्या विकासामुळे जगभरातील अकुशल कामे आता माणसांऐवजी यंत्र करू शकतील. त्याचवेळी विशेषतः गणित, संगणक विज्ञान आणि डेटा विज्ञान यातील कुशल कर्मचाऱ्यांना, तसेच विज्ञान, समाजशास्त्र आणि मानव्यशास्त्र यांच्यातील बहुशाखीय क्षमता असलेल्या कर्मचाऱ्यांना मागणी असेल. नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातून हीच कुशल फौज तयार व्हावी ही अपेक्षा आहे. भारताने २०१५ मध्ये स्वीकारलेल्या शाश्वत विकासाच्या २०३० च्या कृती कार्यक्रमांच्या उद्दिष्टांमध्ये 'जागतिक शिक्षण विकास कृती कार्यक्रम' समाविष्ट असून हे उद्दिष्ट २०३० पर्यंत 'सर्वांसाठी समावेश आणि समान गुणवत्तेचे शिक्षण सुनिश्चित करणे आणि सर्वांसाठी निरंतर अध्ययनाच्या शिक्षणाच्या संधींना प्रोत्साहन देणे 'ही उद्दिष्टे साध्य करणे हे या धोरणाचे लक्ष्य आहे.

अर्थातच या शैक्षणिक धोरणाची यशस्वी अंमलबजावणी होणे हे महत्वाचे आहे. सरकारी पातळीवर शैक्षणिक विकासाठी आवश्यक निधी राखून ठेवणे व खर्च करणे, शैक्षणिक संस्थांनी अपेक्षित बदलांना सकारात्मक प्रतिसाद देणे यावरच ह्याचे यश अवलंबून आहे. पण हे सत्यात आल्यास सर्वात जास्त तरुणांची संख्या असलेल्या भारत देशाची एक ज्ञानी, कुशल, मूल्याधिष्ठित पिढी तयार होण्यासाठी व २०४० पर्यंतच्या देशाच्या विकासात सहभागी असलेली ही विद्यार्थ्यांची फौज असेल. नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणासाठी शुभेच्छा!

फुटपाथ पर सोते लोगों की बे'पटरी जिंदगी'

रंजना दुबे
शोधार्थी-हिंदी शोध केन्द्र

महानगरों में सुबह सैर पर निकलिए, एक तरफ आप स्वास्थ्य लाभ करेंगे तो दूसरी तरफ आपको फुटपाथ पर सोते हुए लोग नजर आएँगे। महानगर जिसे विकास का आधार-स्तंभ माना जाता है, वहीं पर मानव-मानव के बीच इतना अंतर है। यहाँ पर दो तरह के लोग हैं-एक उच्च वर्ग जिसके पास उद्योग, सत्ता, धन है, जो हर सुख भोगता है, जिसके पास बड़े-बड़े भवन हैं तथा जो महानगर के जीवनचक्र पर प्रभावी है। दूसरा वर्ग वह है जो अमीर बनने की चाह में गाँव छोड़कर आता है तथा यहाँ आकर फुटपाथ पर सोने के लिए मजबूर हो जाता है। इसका कारण उसकी सीमित आर्थिक क्षमता है। महँगाई, गरीबी आदि के कारण इन लोगों को भोजन ही मुश्किल से नसीब होता है। घर इनके लिए एक सपना होता है। इस सपने को पूरा करने के लिए अकसर छला जाता है यह वर्ग। सरकारी नीतियाँ भी इस विषमता के लिए दोषी हैं। सरकार की तमाम योजनाएँ भ्रष्टाचार के मुँह में चली जाती है और गरीब सुविधाओं की बाट जोहता रहता है।

आज भी फुटपाथों पर सातो लोग देखने को मिल जाते हैं। यद्यपि भारत अपनी आजादी की साठवीं सालगिरह मनाकर फूला नहीं समा पा रहा, पर इन अभागों को क्या पता कि आजादी किस चिडिया का नाम है। इन्हें तो किसी प्रकार का परिवर्तन दिखी नहीं देता ये तो दो जून की रोटी के लिए सारे दिन खटते हैं, किसी तंदूर पर सस्ती रोटी खाते हैं और रात को फुटपाथ पर सोकर रात काटते हैं। देश के नेता गरीबी मिटाने के लिए लंबे-चौड़े भाषण अवश्य देते हैं, पर उन्हें पता ही नहीं कि गरीबी का जीवन नारकीय होता है। कभी-कभी तो वे अभिजात वर्ग की लंबी-चौड़ी चमकती कार के नीचे कुचलकर अपना दम तोड़ देते हैं। अपराधी पैसे और रूतबे के बल पर साफ बच निकलते हैं। फुटपाथ पर सोते लोगों की ओर क्या कभी

किसी सरकार या समाज के तथाकथित ठेकेदारों का ध्यान जाएगा ? यह प्रश्न अभी तक अनुत्तरित है।

आसमान को अपनी छत और फुटपाथ को अपना बिस्तर मानने की बेबसी में हजारों जिन्दगियाँ फुटपाथ पर शुरू होती है और कई बार किसी की लापरवाही के कारण रात के अंधेरे में हमेशा के लिए खामोशी की नींद में सो जाती हैं। सलमान खान के १३ साल पुराने हिट-रन केस के सुर्खियों में आने के बाद फुटपाथ पर रहनेवाले हजारों गरीबों की जिंदगी का सवाल एक बार फिर चर्चा का विषय बना हुआ है। एक ओर जहाँ सलमान के चाहने वालों ने फुटपाथ पर सोने वालों की तुलना कुत्तों तक से कर दी; वहीं दूसरी ओर गरीबी के हाथों मजबूर फुटपाथ पर जिंदगी गुजारने वालों को ना समाज का सहारा है, ना सरकार से कोई आस। दिल्ली के ना जाने कितने ही ऐसे फुटपाथ हैं जिन पर लोग सोते हैं। सड़क के किनारे बसे हजारों लोगों का जीवन हर दिन डर के साए में गुजरता है। आईटीओ, कश्मीरी गेट, झण्डेवालान, राजौरी गार्डन, तिलक नगर, द्वारका कुछ ऐसी जगहें हैं जहाँ शहर की चकाचौंध के बीच उपेक्षित लोग फुटपाथों पर रहते हैं। जब iamin ने फुटपाथ पर रहने वाले कुछ लोगों से बात की तो उनकी फुटपाथ पर रहने की बेबसी के साथ-साथ समाज और सरकार की अनदेखी का मलाल भी सामने आया।

पिछले कई सालों से अपने परिवार के साथ झण्डेवालान के पास फुटपाथ पर रहने वाली शांति बताती हैं, “‘वो दिन में कभी नहीं भूलती जब मेरा दो साल का बच्चा रात को सोते हुए सड़क पर गिर गया और एक ट्रक वाला उसको कुचल कर चला गया। कई साल पहले हुए हादसे को याद कर के आज भी ऐसे लगता है जैसे कल ही की बात हो। हमें यहां से कोई हटा ना दे इसी डर से हमने कहीं भी

शिकायत नहीं की और वैसे शिकायत के बाद भी कौन सा हम गरीबों की कोई सुनता है।”

नौकरी की तलाश में बिहार से दिल्ली आए नरेंद्र कर्ण की सालों से राजौरी गार्डन के फ्लाएओवर के नीचे बने फुटपाथ पर अपनी जिंदगी गुजार रहे हैं। नरेंद्र कहते हैं, “मेहनत मजदूरी करके इतना तक नहीं हो पाता कि किराए पर कमरा लेकर कहीं रह सकें। जो कमाते हैं उसी में से घर वालों के लिए गांव भी भेजना होता है। हम जैसे लोगों के लिए तो मानो इस शहर में कोई जगह ही नहीं है। सरकार ने जो रेनबसेरे बनाए हैं उनमें नशेडी अपना हक जमाए पड़े रहते हैं और वहां तो सोते हुए लोगों का सामान, पैसे सब चोरी तक हो जाता है।”

फुटपाथ पर रहने वाले लोगों की मदद करने में जुटी सामाजिक कार्यकर्ता सुनंदा रावत कहती हैं कि फुटपाथ पर रहनेवाले अधिकतर लोग सरकार के बनाए शेल्टर होम में नहीं जाना चाहते। इसकी एक बड़ी वजह शेल्टर होम की लाहत फुटपाथ से भी बदतर होना है। इन लोगों के साथ आए दिन हादसे होते हैं कभी कोई शराब के नशे में धुत अमीरजादा इन पर गाडी चढा देता है तो कभी तेज गति में अंधाधुंध चलते ट्रक इन पर चढ जाते हैं। लेकिन इन गरीबों की ओर ना सरकार का ध्यान जाता है और ना ही समाज को इनकी परवाह है। यहा तक कि हाल में हुए सलमान खान के केस में सलमान खान को मिले वीआईपी ट्रीटमेंट ने यह साबित कर दिया है कि कानून में भी गरीबों की कोई सुनवाई नहीं। जब तक सरकार फुटपाथ पर सोने वाले हजारों लोगों की समस्या को गंभीरता से नहीं लेती तब तक कुछ नहीं किया जा सकता। समाज को आईना दिखाती निदा. फाजली की कविता आज भी इस संदर्भ में सार्थक प्रतीत होती है:

तुम किसी फुटपाथ पर हो
और रास्ता चल रहा है
पोस्टर में वो जो लडकी हंस रही है
नौजवां तन्हाइयों को डस रही है
आसमां सिर पर है, पैरों में, जमी है
कोई लाठी है न बम है
क्या ये कम है?

२०२० साल कभी वापन ना आये

२०२०... न जाने कौन-सा साल
ना किसने इसे पहचाना था
क्यूँ इसे पहचाने
यह तो बडा भयंकर साल था।।

मैं इसलिये यह कह रहा हूँ
क्योंकि आगमन हुआ था महामारी का
और कई निर्दोष जाने जाने वाली थी
तीन अक्षर वाले बिमारी से....
जिसका नाम कोरोना था।।

इस रोग ने कई जिंदगियां छीन ली
अपने थोडे से कार्यकाल में
पर लाखों लोगों को अनाथ बना दिया
कुछ ही पलों में, कुछ ही पलों में।।

कोरोना ने घटा दिया
सभी मानव नाम प्रजाती को
पर उसने बहुत कुछ सिखाया
जैसे फौज सबक सिखाती हैं आतंकवादियों को।।

आप भी मेरी बातों से थोडे से सहमत होंगे
क्योंकि आपने भी लूफ्त उठाया होगा लाँकडाऊन का
इन छह महिनों में और गहराई से समज सके
किनको.. जिन्होंने हमें जना दिया नाम उनका
माँ-बाप था... नाम उनका माँ-बाप था।।

भगवान ने हमें एक नया जन्म दिया है
हमारे जीवनकाल को श्रेष्ठ बनाने को
तो चलिये नई शुरुवात करते हैं ---- तरी के से
जैसे भारतवासियों ने की थी १९४७ को।।
जय हिंद

प्रशांत कृष्णा शिंदे
एफ.वाय.बी.ए.

कोरोना और मानवी जीवन

विजय कुमार

पीएचडी - हिन्दी शोधार्थी

पूरी दुनिया में कोरोना का कहर इस कदर बरसा कि जीवन के सबसे शक्तिशाली शस्त्र पैसा और अमीरी इसके कहर को बेबसी और लाचारी से झेलने को मजबूर हो गए। हमेशा की तरह इस बार का दौर सामान्य न रहा। स्वास्थ्य, जीवन, चिकित्सा, रक्षा, राजनीति इत्यादि में हर स्तर पर कोरोना काल में उथल पुथल देखने को मिली।

मानव इतिहास में ऐसा यदा कदा ही हुआ होगा जब पूरी दुनिया अपने घरों में कैद हुई हो। संभवतः

युद्ध, बलवा, जंगली जानवर से सुरक्षा, वर्षा धूप, आँधी, तूफान इत्यादि स्थितियों के अलावा मानव को घरों में कैद रहने की जरूरत न पड़ी हो। लेकिन कोविड १९ की स्थिति मनुष्य के नियंत्रण से बाहर की बात रही। कोरोना की भयावहता को प्रमाणित करते हुए आंकड़े बताते हैं कि, दुनिया में कोरोना से संक्रमित लोगों की कुल संख्या लगभग १२.५ करोड़ हो गई है। इस वायरस से अब तक २७.५ लाख लोगों की मौत हो चुकी है। दुनियाभर में कोरोना वायरस से संक्रमित १० करोड़ लोग ठीक हो चुके हैं। अमेरिका, भारत और ब्राजील में कोरोना वायरस के संक्रमण के सबसे ज्यादा मामले आए हैं। मार्च २०२१ तक अमेरिका में संक्रमण के कुल मामले ३.०७ करोड़ तक पहुंच चुके हैं। जबकि अब तक वहाँ ५.५ लाख लोगों की जान जा चुकी है। दुनिया में इस वक्त कोरोना के एक्टिव केस की संख्या २.१३ करोड़ पर पहुंच गयी है।

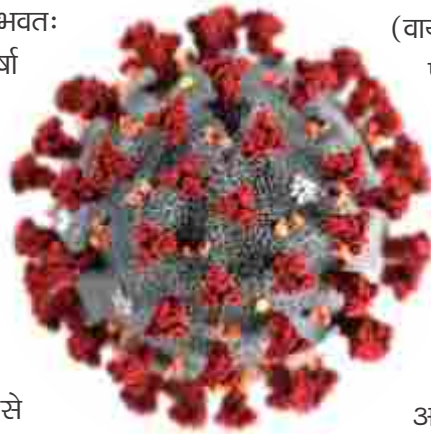
मार्च २०२१ तक भारत में कोरोना से लगभग १.१७ करोड़ लोग संक्रमित हुए। इसमें से १.६० लाख लोगों की मृत्यु हुई। सबसे ज्यादा नए मामले महाराष्ट्र में आ रहे हैं, पंजाब, गुजरात, मध्य प्रदेश में भी नए मामले बढ़े हैं। एक्टिव मामलों की संख्या ३,९५,१९२ लाख है। अब तक ५,३१,४५,७०९ से ज्यादा लोगों को वैक्सीन लग चुकी है। अब तक कोरोना से १,१२,३१,६५० लोग ठीक हो चुके हैं।

कोरोना की विनाशलीला के उलट व्यक्तिगत रूप से कोरोना को हराने के रणनीतिक पक्ष एवं विकराल काल रूपी

कोरोना से मानवी जीवन कैसे पार पा सकता है इसके लिए आवश्यक सभी महत्वपूर्ण बिन्दुओं को इस लेख में जोड़ने का प्रयास किया गया है। आइए कोरोना और मानव जीवन के अंतर्संबंध महत्वपूर्ण बिंदुओं को चरणबद्ध तरीके से समझते हैं:-

कोरोना क्या है ?

कोरोना एक विषाणु अथवा वायरस का नाम है। कोरोनावायरस (Coronavirus) कई प्रकार के विषाणुओं (वायरस) का एक समूह है जो स्तनधारियों और पक्षियों में रोग उत्पन्न करता है। आरएनए वायरस होते हैं। इनके कारण मानवों में श्वास तंत्र संक्रमण पैदा हो सकता है जिसकी गहनता हल्की (जैसे सर्दी-जुकाम) से लेकर अति गम्भीर (जैसे, मृत्यु) तक हो सकती है। उपचार के लिए सटीक सुविधा उपलब्ध न होने के कारण इससे संक्रमित प्राणी के रोगलक्षणों (जैसे कि निर्जलीकरण या डीहायड्रेशन, ज्वर, आदि) का उपचार किया जाता है ताकि संक्रमण से लड़ते हुए शरीर की शक्ति बनी रहे।

२०१९ नोवेल कोरोनावायरस (2019-nCoV), जो वूहान कोरोनावायरस और सार्स-कोव २ भी कहलाता है। संक्रमण (रोग) फैलाने वाले कोरोना वायरस के प्रकार का एक वायरस (विषाणु) है जो श्वसन तंत्र संक्रमण उत्पन्न करता है और मानव से मानव में फैलता है। कोरोना वायरस बहुत सूक्ष्म लेकिन प्रभावी वायरस है। कोरोना वायरस मानव के बाल की तुलना में ९०० गुना छोटा है, लेकिन कोरोना का संक्रमण दुनियाभर में तेजी से फैल रहा है। चीन के वूहान शहर से उत्पन्न होने वाला २०१९ नोवेल कोरोना वायरस इसी समूह के वायरसों का एक उदाहरण है। इसके एक पशुजन्य रोग होने के संकेत हैं। क्योंकि इसके पहले ज्ञात रोगी वूहान के एक ऐसे बाजार में चमगादड़ भी खाए जाते हैं और इस वायरस का चमगादड़ों में पाए जाने वाले कुछ कोरोनावायरस से अनुवांशिक समानताएँ मिलती हैं। यह भी माना जा रहा है कि यह वायरस पैंगोलिन से मानव में फैला हो। विश्व स्वास्थ्य संगठन (WHO) ने इसका नाम कोविड-१९ (COVID-19) रखा है।

कोविड-१९ नाम

विश्व स्वास्थ्य संगठन (WHO) के अनुसार, कोविड-१९

(COVID-19) में CO का तात्पर्य कोरोना (Corona) से है, जबकि VI विषाणु (Virus) को, 3-बीमारी (Disease) को तथा संख्या १९ वर्ष २०१९ (बीमारी के पता चलने का वर्ष) को चिन्हित करता है। विश्व स्वास्थ्य संगठन (WHO) द्वारा इसका नामकरण वैश्विक एजेंसी विश्व पशु स्वास्थ्य संगठन और खाद्य एवं कृषि संगठन द्वारा वर्ष २०१५ में जारी दिशा-निर्देशों के अंतर्गत किया गया है। विश्व स्वास्थ्य संगठन (WHO) ने कोरोना वायरस को महामारी घोषित कर दिया है।

कोरोना कैसे फैल सकता है ?

किसी भी व्यक्ति को कोविड-१९ उन लोगों से हो सकता है जिनमें इस वायरस का संक्रमण पहले से है। जब कोविड-१९ से संक्रमित व्यक्ति खांसता, छीकता है या सांस छोड़ता है तो उसके नाक या मुंह से निकली छोटी बूंदों से यह रोग दूसरे में फैल सकता है। ये बेहद नन्ही बूंदें उस व्यक्ति के आस-पास की दूसरी चीजों और सतहों पर भी गिर सकती हैं। दूसरा व्यक्ति उस सामान या सतह के संपर्क में आने के बाद अपने मुंह, नाक या आंख को छूने से भी कोविड-१९ से संक्रमित हो सकता है। लोग संक्रमित व्यक्ति के खांसने या सांस छोड़ने से निकली बूंदों को सांस के जरिए अंदर लाने से भी संक्रमित हो सकते हैं। इसलिए यह महत्वपूर्ण है कि बीमार व्यक्ति से ३-६ फीट या १-२ मीटर दूर रहा जाए।

कोविड-१९ के लक्षण क्या है ?

कोविड-१९ के मुख्य लक्षण बुखार, खांसी, स्वाद-गंध न आना और सांस लेने में समस्या है। बीमार को थकान, बदन दर्द और नाक जाम होना, गले में खराश और उल्टी-दस्त की समस्या भी हो सकती है। हालांकि कुछ लोग जो इससे संक्रमित हो जाते हैं, उनको कोई भी लक्षण नहीं होते।

इससे संक्रमित होने वाले अधिकांश लोगों को किसी विशेष इलाज की जरूरत नहीं होती। लेकिन कुछ लोग बेहद गंभीर रूप से बीमार हो जाते हैं और उन्हें सांस लेने में परेशानी होने लगती है।

अगर लगता है कि मैं बीमार हो गया हूं तो मुझे क्या करना चाहिए ?

अगर आपको लगता है कि आप कोविड-१९ के संक्रमण के दायरों में आ गए हैं और स्वाद-गंध न आना, बुखार या कफ और सांस लेने में परेशानी जैसे दूसरे लक्षण पैदा हो रहे हैं तो अपने डॉक्टर से सलाह लें। अगर आपको ये लक्षण हैं तो आप घर पर ही रहें और दूसरों से जहां तक हो सके दूरी बनाए रखें। बहुत से लोग घर पर ही ठीक हो जाते हैं; लेकिन अगर आपको लगे कि स्थिति ज्यादा खराब हो रही है तो अवश्य उपयुक्त इलाज हासिल करें। अगर आप किसी डॉक्टर के पास या अस्पताल जाते हैं तो पहले ही बता दें कि आपको कोविड-१९ हो सकता है ताकि स्वास्थ्य सेवा देने वाले खुद को सुरक्षित रख सकें।

क्या उस व्यक्ति को कोविड-१९ हो सकता है जिसे कोई लक्षण नहीं है ?

ज्यादातर लोग यह बीमारी तभी फैलाते हैं जब उनके लक्षण दृष्टिगोचर होने लगते हैं, यानी वे बीमार हो चुके होते हैं। क्योंकि इस बीमारी के फैलने का सबसे प्रमुख माध्यम खांसने या छींकने से निकली बूंदें हैं। हालांकि यह संभव है कि कुछ मामलों में लक्षण सामने आने से पहले भी संक्रमण फैले। इसलिए जिन लोगों में लक्षण नहीं हैं, उनके साथ भी एक तय शारीरिक दूरी बनाए रखने की सलाह दी जाती है।

कोविड-१९ से गंभीर जटिलता का खतरा किन लोगों को है ?

कोविड-१९ से किसी भी उम्र के लोग संक्रमित हो सकते हैं, लेकिन कुछ लोगों को इस बीमारी से बहुत अधिक प्रभावित होने का खतरा होता है। इनमें ये शामिल हैं: बुजुर्ग लोग, जिन लोगों को पहले से हृदय रोग, मधुमेह और फेफड़ों की गंभीर समस्या आदि हो। हालांकि इसका यह मतलब नहीं है कि दूसरे लोगों को यह बीमारी नहीं होगी या उनमें इसकी प्रतिरोधी क्षमता होती है। हर व्यक्ति को इसका खतरा है; किसी-किसी को ज्यादा है।

‘सोशल डिस्टेंसिंग’ बनाए रखने का क्या मतलब है ?

दूसरों से दूरी पर रहें (३-६ फीट या १-२ मीटर)। सार्वजनिक वाहन, टैक्सी या राइड शेयर वाली गाड़ियों का इस दौरान प्रयोग नहीं करें। भीड़ वाली जगहों (जैसे शॉपिंग सेंटर, स्कूल, कार्यस्थल, सिनेमा हॉल और मंदिर, मस्जिद व चर्च जैसे धार्मिक स्थल) जाने से बचें।

कोविड-१९ का खतरा कम करने के लिए मेरा परिवार क्या कदम उठा सकता है ?

इसेस बीमार होने के खतरे को कम करने के लिए बचाव के उपाय आप खुद भी रोजाना अपनाएं और साथ ही अपने घर के सभी लोगों को भी ऐसा करने के लिए कहें। ये कदम खास तौर पर बुजुर्गों और पहले से बीमार लोगों के लिए जरूरी है:

बीमार लोगों से नजगीकी संपर्क से बचें। अगर आप बीमार हैं तो इलाज करवाने के अलावा घर पर ही रहें। खांसी करते समय या छींकते समय कोहनी के अंदरूनी हिस्से से मुंह को ढकें या टिशू पेपर का उपयोग कर उसे डस्टबीन में फेंकें। इसके बाद अपने हाथ धोएं। अपने हाथ को साबुन और पानी से अच्छी तरह २० सेकेंड धोएं, खास तौर पर नाक को साफ करने के बाद, खांसने या छींकने के बाद, शौचालय के प्रयोग के बाद और भोजन बनाने या खाना खाने के पहले। अगर साबुन और पानी उपलब्ध नहीं हों तो आप अल्कोहल आधारित हैंड सेनेटाइजर का उपयोग कर सकते हैं, जिसमें कम से कम ६०% अल्कोहल हो। हाथ अगर गंदे दिख रहे हैं तो अवश्य उसे साबुन और पानी से धोएं। जिन सतहों को लोग बार-बार छूते हैं, उनको साफ और किटाणुमुक्त करें (जैसे फोन, दूसरे एलेक्ट्रॉनिक सामान, टेबल, काउंटर, बिजली उपकरणों के स्विच, दरवाजे के हैंडल और अल्मारियों के हैंडल)।

क्या भोजन के माध्यम से भी कोविड-१९ फैल सकता है ?

आम तौर पर कोरोना वायरस एक व्यक्ति की संक्रमित बूंदों के दूसरे व्यक्ति के श्वसन तंत्र में पहुंचने से ही फैलता है। अब तक खाने-पीने के सामान से कोरोना वायरस फैलने के कोई प्रमाण नहीं मिले है। खाना तैयार करने या खाने से पहले सामान्य खाद्य सुरक्षा के लिहाज से भी हमेशा साबुन और पानी से २० सेकेंड तक

हाथ धोना बहुत जरूरी है। नाक साफ करने, खांसने, छींकने या शौचालय का उपयोग करने के बाद अपने हाथ को धोना बहुत जरूरी है। यह संभव है कि किसी व्यक्ति ने ऐसे सामान या सतह को छूआ हो जहां यह वायरस हो ऐर फिर उसने अपने मुंह, नाक या आंख को छूआ हो तो उसे कोविड-१९ हो जाए, लेकिन इसे इस वायरस के प्रसार का मुख्य तरीका नहीं माना गया है। सामान्य तौर पर, कोविड-१९ को किसी सतह पर लंबे समय तक जीवित रहना मुश्किल होता है, इसलिए खाने-पीने की चीजों या ऐसे पैकेट जिन्हें की दिन अथवा सप्ताह पहले रूम तापमान या नियंत्रित तापमान अथवा जमा देने वाले तापमान पर भेजा गया हो उनसे कोविड-१९ होने का खतरा बहुत कम है।

जिन क्षेत्र में कोविड-१९ फैला हो, वहां से कोई पैकेट प्राप्त करना सुरक्षित है ?

हां। इस बात की आशंका बहुत कम है कि कोविड-१९ से संक्रमित व्यक्ति किसी पैकेट की सामग्री को संक्रमित कर देगा। चूंकि ये पैकेट विभिन्न परिस्थितियों और तापमान में लाए जाते हैं तो इस बात की भी आशंका बहुत कम है कि पैकेट के बाहरी हिस्से से लोगों को कोविड-१९ हो जाए। हालांकि सलाह दी जाती है कि किसी दूसरे के हाथ से आए हुए किसी भी सामान को छूने के बाद आप अपने हाथ को साबुन और पानी से २० सेकेंड तक धो लें।

क्या ऐसा व्यक्ति जिसे कोरोना-१९ के लिए क्वारंटाइन किया गया है, इस बीमारी को फैला सकता है ?

क्वारंटाइन का मतलब है संक्रामक बीमारी की जद में आ चुके लेकिन अब तक लक्षण विकसित नहीं हुए किसी व्यक्ति या व्यक्तियों के समूह को ऐसे लोगों से अलग रखना, जो इस वायरस की जद में नही आए हैं। क्वारंटाइन का उद्देश्य इस बीमारी को रोकना है। किसी व्यक्ति को कोविड-१९ जैसे वायरस के संपर्क में आने के १४ दिन के अंदर ही लक्षण विकसित हो जाते हैं। इसलिए जिन लोगों के वायरस के संपर्क में आने का डर है, उन्हें १४ दिन के लिए अलग रखना जरूरी होता है। इस अवधि के दौरान वे अलग नहीं रहे तो बीमारी को दूसरों में भी फैला सकते हैं। क्वारंटाइन की अवधि के बाद माना जाता है कि उनसे इस बीमारी के फैलाने का डर नहीं है।

कोरोना वैक्सीन

भारत समेत पूरी दुनिया में तांडव मचाने वाले इस कोरोना वायरस का तोड़ भारत के वैज्ञानिकों ने खोज निकाल है। भारत के अलावा रूस इत्यादि अन्य कुछ देशों को भी इसकी वैक्सीन बनाने में सफलता मिली है। वैक्सीन बनाने के वैश्विक प्रयास प्रगति पर हैं

जो इसकी गुणवत्ता और किफायत के स्तर पर उच्च मानकों के साथ उपलब्ध होंगे। भारत में कोरोना की वैक्सीन के उत्पादन, उपलब्धता एवं टीकाकरण के चरणों को हम पाँच बिन्दुओं में समझते हैं:

१) शुरुआत में सिर्फ दो वैक्सी लगेगी - अभी लोगों को सिर्फ दो वैक्सीन लगाई जाएगी। दोनों वैक्सीन भारत में बनाई गई है। पहली वैक्सीन कोविशील्ड है, जिसे पुणे की सीरम इन्स्टीट्यूट ने बनाया है। दूसरी वैक्सीन कोवैक्सीन है, जिसे हैदराबाद की भारत बायोटेक ने बनाई है।

२) व्यक्ति को एक ही वैक्सीन की दो डोज लगेगी - यह जान लेना जरूरी है कि एक व्यक्ति को एक ही वैक्सीन की दोनों डोज लगेगी। एक से पहले डोज के बीच करीब ४ हफ्ते का फासला होगा। अगर किसी व्यक्ति को १६ जनवरी को वैक्सीन लगाई जाती है तो फिर उसे फरवरी के दूसरे हफ्ते में ही उस वैक्सीन की दूसरी डोज लगाई जाएगी। व्यक्ति को दूसरे डोज लगवाने की जानकारी एसएमएस से दी जाएगी।

३) व्यक्ती के पास वैक्सीन लगाने का विकल्प नहीं होगा पहले चरण में करीब तीन करोड़ लोगों को वैक्सीन लगाई जा रही है। - उनमें स्वास्थ्यकर्मी, सफाईकर्मी और अग्रिम पंक्ति के कर्मचारी शामिल हैं। टीकाकरण की प्रक्रिया शुरू होने से पहले इन लोगों के बारे में जानकारीयां जुटाई जा चुकी हैं। इन लोगों के पास दोनों वैक्सीन में से कि सीएक वैक्सीन का चुनाव करने का विकल्प नहीं है। जिसका नाम जिस वैक्सीन के लिए तय है, उसे वही वैक्सीन लगाई जाएगी।

४) यह टीकाकरण अभियान दुनिया में सबसे बड़ा - भारत में दुनिया सबसे बड़ा टीकाकरण अभियान शुरू हो गया है। पहले चरण में ३ करोड़ लोगों को टीका लगाया जा रहा है। इसके बाद ३० करोड़ लोगों को टीका लगाई जाएगी। इनमें ५० साल से ऊपर के लोगों को टीका लगाई जाएगी। ५० से कम उम्र के ऐसे लोगों भी टीका लगाया जाएगा, जो दूसरी बीमारी से ग्रस्त हैं।

५) टीका का पूरा खर्च केंद्र सरकार उठा रही है। - पहले चरण में ३ करोड़ लोगों के टीकाकरण अभियान का पूरा खर्च केंद्र सरकार उठा

रही है। राज्यों और केंद्र शासित प्रदेशों को फ्री में यह टीका उपलब्ध कराई गई है। राज्यों और केंद्र शासित प्रदेशों को सिर्फ टीकाकरण से जुड़ी प्रक्रिया का इंतजाम करने की जिम्मेदारी है। केंद्र सरकार ने सीरम इन्स्टीट्यूट और भारत बायोटेक से पहले चरण के टीकाकरण के लिए वैक्सीन का आर्डर दिया है।

सारांश :

कोरोना का दंश पूरा विश्व झेल रहा है। वर्तमान वैज्ञानिक युग में प्रकृति के समक्ष मानव की बेबसी मानवी जीवन को एक साथ कई सच के दर्शन करा गई। नियम, संयम, नैतिकता, सावधानी, सुरक्षा, आस्था, लगन जैसे शब्दों के गूढ अनुपालन की झलक हमें इस दौर में देखने को मिली। मानव प्रकृति का मालिक नहीं है सिर्फ इसका एक हिस्सा है यह बात कोरोना ने चरितार्थ करा दी। अमीरी, गरीबी, धर्म, जाति, वर्ण, देश इत्यादि सीमाएं समस्याओं का समाधान नहीं है बल्कि प्रत्येक मानव विशेष की समस्या का समाधान उस प्रत्येक मानव विशेष के ही पास है। सभी को अपनी-अपनी सुरक्षा अपने-अपने स्तर पर अपने आप ही करनी है। बीमारी की दवा होने के बावजूद भी सावधानी और सुरक्षा बरतनी होगी।

सरकार की कोरोना नियमावली का अनुपालन करते हुए चेहरा ढक के रखना होगा, भीड़ से बचना होगा, सामाजिक दूरी के नियम का अनुपालन करना होगा। कोरोना के लक्षण नजर आने पर स्वयं को क्वारंटाइन करना होगा एवं चिकित्सीय परामर्श को मानना होगा। अपनी जीव सैली में योगाभ्यास का नियमतीकरण करना होगा। हरी सब्जी एवं फलों का सेवन अपने भोजन में बढ़ाना होगा। विशेषज्ञों की राय के अनुसार यह कोरोना मान जीवन का हिस्सा बनकर लंबे समय तक रहने वाला है। इसलिए कोरोना और मानवी जीवन को तालमेल बनाकर आगे की समय यात्रा तय करनी है। जिसके लिए कोरोना काल ही हमारी वर्तमान जीवन शैली 'दो गज दूरी मास्क है जरूरी' इत्यादि के नियम का हम कड़ाई से अनुपालन करते रहकर ही लंबे समय तक कोरोना से अपनी एवं अपनों की सुरक्षा सुनिश्चितीकरण की ओर बढ़ सकते हैं।

संदर्भ :

१) इस लेख में आकड़े विकिपडिया एवं इंटरनेट से लिए गए हैं।

२) स्वास्थ्य परिवार कल्याण मंत्रालय भारत सरकार की वेबसाइट से तथ्यों के संग्रहण में सहायता ली गई है।

भारत में ऑनलाइन शिक्षा: चुनौती और संभावनाएँ

प्रेमशंकर अवधनारायण मिश्रा

पीएचडी - हिन्दी शोधार्थी

कोरोना वायरस ने मानव जीवन के लगभग सभी क्षेत्रों को प्रभावित किया है। दूसरे क्षेत्रों पर इसके व्यापक प्रभाव धीरे-धीरे सामने आए, लेकिन शिक्षा व्यवस्था में तो तुरंत देखने को मिला। हालांकि इसके नुकसान को कम से करने के लिए केंद्र सरकार ने 'भारत पढ़े ऑनलाइन योजना' पर काम शुरू कर दिया है। इसे और बेहतर बनाने के लिए उसने जनता से सुझाव भी मांगे हैं। इसके तहत स्कूली शिक्षा से लेकर कॉलेज स्तर के इंजीनियरिंग और व्यावसायिक सहित सभी पाठ्यक्रम यथासंभव ऑनलाइन शुरू हो रहे हैं। यहां तक कि सिविल सेवा परीक्षा और आइआइटी, मेडिकल कॉलेजों के लिए तैयारी कराने वाले कोचिंग संस्थान भी इसमें जुट गए हैं। इसके पर्याप्त कारण भी हैं, क्योंकि अभी कोई नहीं कह सकता कि स्थितियां कब सामान्य होंगी? सामान्य होंगी भी तो शारीरिक दूरी अभी कितने दिनों तक बरतने की जरूरत है? कई बार तो एक ही क्लास में सैकड़ों बच्चे होते हैं। ऐसे में यदि सावधानी नहीं बरती गई तो उसके बहुत बुरे परिणाम हो सकते हैं। अभी तक को राजस्थान के कोटा, दिल्ली के मुखर्जी नगर जैसे शहरों में एक ही कमरे में कई-कई बच्चे मिलकर रहते आए थे। अब सभी ऐसी स्थितियों से डरने लगे हैं।

इतिहास गवाह है कि कई बार ऐसे झटकों से दुनिया बदली है। जैसे प्रथम विश्व युद्ध में लाखों लोग मारे गए थे। कल-कारखानों में काम करने के लिए सक्षम पुरुष नहीं थे। नतीजतन महिलाओं के काम पर जाने की शुरुआत हुई। रातोंरात महिलाओं की वेशभूषा और जीने के तमाम रंग-ढंग बदल गए। प्रथम विश्व युद्ध ने अनेक तरह की वैज्ञानिक खोजों को प्रोत्साहित किया। ऐसे ही परिणाम दूसरे विश्व युद्ध के दौरान सामने आए थे। दुनिया भर में समानता, स्वतंत्रता और परस्पर शांति एवं सहयोग के विचार आए। भारत चौथी क्रांति यानी डिजिटल युग में काफी पहले से प्रवेश कर चुका है। केंद्र सरकार की जनधन से लेकर आधार जैसी न जाने कितनी योजनाएं पिछले कुछ वर्षों में लागू हुई हैं। देखा जाए तो इस महामारी ने उनकी भी प्रासंगिकता बढ़ा दी है।

ई-लर्निंग अथवा ऑनलाइन शिक्षा से तात्पर्य अपने स्थान पर ही इंटरनेट व अन्य संचार उपकरणों की सहायतासे प्राप्त की जाने वाली शिक्षा से है। ई-शिक्षा के विभिन्न रूप हैं, जिसमें वेब आधारित लर्निंग, मोबाइल आधारित लर्निंग या कंप्यूटर आधारित लर्निंग और वर्चुअल क्लासरूम इत्यादि शामिल हैं। कोरोना काल में ऑनलाइन शिक्षा ही एक ऐसा सशक्त माध्यम बनी जिसके सहारे

बच्चों की पढाई सुचारू रही। बच्चे घर में सुरक्षित रहें और पढाई भी होती रही। अगर विशेषज्ञों ने इस व्यवस्था का सुझाव व संचालन नहीं शुरू किया होता तो शायद छात्रों की पढाई पर बुरा असर पड़ता। शिक्षकों ने इस प्रणाली को सफल बनाने में बहुत मेहनत की। बच्चों के लिए वीडियो तैयार करना उसे गुप पर शेयर करना आदि बहुत से कार्य किए। हालांकि इस ऑनलाइन पढाई से उन अभिभावकों पर असर पड़ा जिनेक पास संसाधनों की कमी है। जो उच्च तकनीक का मोबाइल नहीं खरीद पा रहे हैं। ग्रामीण क्षेत्र जहां बिजली व नेटवर्क की कमी रही वहाँ बच्चों को पढने में परेशानी का सामना करना पड़ा। फिर भी यह व्यवस्था वर्तमान परिस्थिति के हिसाब से सबसे उचित है। लेकिन जब कोरोना संक्रमण समाप्त हो जाए तो इसे बंद करके स्कूलों में बच्चों की पढाई कराई जाए क्योंकि ज्यादा दिन तक ऑनलाइन शिक्षा से बच्चों के मानसिक स्वास्थ्य के अलावा सामाजिक जीवन पर भी व्यापक असर पड़ेगा। ज्यादा दिन तक छात्र व शिक्षक की दूरी से जो गुरु शिष्य के मधुर संबंध होते हैं वह प्रभावित होंगे।

देश में COVID-19 और इसके नियंत्रण हेतु लागू किये गए लॉकडाउन के कारण शिक्षा समेत विभिन्न क्षेत्रों की गतिविधियाँ गंभीर रूप से प्रभावित हुई हैं। विशेषज्ञों के अनुसार, विश्व में COVID-19 के किसी प्रामाणिक उपचार के अभाव में इस बीमारी के प्रसार रोकना ही सबसे बेहतर विकल्प होगा, ऐसे में हमें अपनी दैनिक गतिविधियों में इसी के अनुरूप परिवर्तन करने होंगे। भारत में लॉकडाउन की शुरुआत से ही लगभग सभी शिक्षण संस्थाएँ शैक्षणिक कार्यों के लिए ऑनलाइन शिक्षा अथवा ई-लर्निंग को एक विकल्प के रूप में प्रयोग कर रहीं हैं, ऐसे में देश की आम जनता के बीच ऑनलाइन शिक्षा की लोकप्रियता में अत्याधिक वृद्धि हुई है। हालांकि जहाँ एक ओर कई विशेषज्ञों ने मौजूदा महामारी के दौर में ऑनलाइन शिक्षा अथवा ई-लर्निंग को महत्व को स्वीकार किया है, वहीं कुछ आलोचकों का मत है कि ऑनलाइन शिक्षा, अध्ययन की पारंपारिक पद्धति का स्थान नहीं ले सकती है।

कोरोना अभी खत्म नहीं हुआ है। बल्कि खतरा अभी बरकरार है। ऐसे में बच्चे घर में ही रहें तो ज्यादा ठीक है। कोरोना लॉकडाउन लगने के बाद से अब तक ऑनलाइन शिक्षा संचालित रही है। इस व्यवस्था ने बच्चों को बीमारी से बचाया और पढाई भी बाधित नहीं होने दी। वर्तमान परिस्थितियों में ऑनलाइन शिक्षा ही सबसे उचित साधन है। इसे तब तक संचालित रखा जाए जब तक कोरोना

पूरी तरह से दूर न हो जाए। कोरोना काल में ऑनलाइन शिक्षा तमाम छात्र-छात्राओं के लिए वरदान साबित हुई। अगर यह व्यवस्था न होती तो शायद उनकी पढाई नहीं हो पाती। ऑनलाइन शिक्षा से वे घर पर सुरक्षित रहते हुए पढाई भी कर सके।

कोरोना से इतर भी देखा जाए तब भी भारत जैसे गरीब देश में ऑनलाइन शिक्षा की जरूरत आ गई है, क्योंकि पढती जनसंख्या और जनता की अपेक्षाओं के अनुरूप हमारे पास पर्याप्त स्कूल-कॉलेज उपलब्ध नहीं हैं। नर्सरी और प्राइमरी कक्षाओं में दाखिले के लिए भी पूरे देश में अफरा-तफरी मची रहती है। ऑनलाइन के विकल्प से स्कूलों पर दबाव भी कम होगा और अभिभावकों एवं बच्चों के लिए अपने-अपने ढंग से पढने-पढाने की स्वतंत्रता भी। यानी स्कूल में दाखिले की अनिवार्यता खत्म हो जाएगी। पश्चिमी देशों में ऐसे प्रयोग दशकों से चल रहे हैं जिन्हें होम स्कूल के नाम से जाना जाता है। इनके पाठ्यक्रम काफी लचीले होते हैं। अभिभावक चाहें तो उमें अपने ढंग से कोई बदलाव कर सकते हैं। दरअसल महत्वपूर्ण पक्ष होता है अच्छी ज्ञान सामग्री, पाठ्यक्रम आदि की सहज उपलब्धता और यदि ये घर बैठे ही मिल जाए और अभिभावक बच्चों को अपने ढंग से पढाना चाहें तो किसी को क्यों आपत्ति होनी चाहिए? इसके मद्देनजर कुछ वैकल्पिक शिक्षा बोर्ड बनाने की भी जरूरत पड़ेगी जिसमें बच्चों को अगली कक्षाओं में पढाई करने में कोई परेशानी न हो। शुरुआत के लिए पाँचवी, आठवीं, दसवीं, १२वीं के बोर्ड जैसी एकल अखिल भारतीय परीक्षाएं आयोजित की जा सकती है।

ऐसी लचीली व्यवस्था में बच्चों को पढने की स्वतंत्रता के साथ-साथ रचनात्मक मौलिकता भी बेहतर बनेगी। दुनिया भर में ऐसी शिक्षा के अच्छे नतीजे सामने आएंगे, क्योंकि ऑनलाइन पर निर्भरता से कॉपी, किताब की जरूरतें कम होंगी। लोग सडकों पर आने-जाने की भीड से बचेंगे। देश की मातृ भाषाओं में सभी विषयों की सामग्री इंटरनेट पर उपलब्ध कराना जरूर एक चुनौती होगी, लेकिन यह असंभव नहीं है। यह देश और पूरे समाज के हित में रहेगा। नई शिक्षा नीति में इसे शामिल किया जाना चाहिए।

बीसवीं सदी के अवसान के समय प्रसिद्ध अमेरिकी पत्रिका टाइम ने कुछ विशेषांक निकाले थे। ऐसे ही एक अंक में उसने भविष्य में जो नौकरिया खत्म होंगी या कम होंगी उसमें शिक्षकों और शिक्षा संस्थानों को भी शामिल किया था। तब इंटरनेट को आए सिर्फ पांच-सात साल ही हुए थे। दुनिया ग्लोबल गांव और विशेषकर सूचनाओं, ज्ञान की साझी धरोहर के रूप में बढ रही थी। पिछले २० वर्ष में तो यह अप्रत्याशित रूप से समृद्ध हुई है। भारत जैसे गरीब विकासशील देशों को भी इसका फायदा मिला है। आज ऑक्सफोर्ड,

केंब्रिज सहित दुनिया भरत के अच्छे विश्वविद्यालयों के स्तरीय व्याख्यान, पाठ्य सामग्रियां, जर्नल, पत्रिकाओं में छपे लेख इंटरनेट पर उपलब्ध हैं। उन तर पहुंचने में कहीं कोई रुकावट नहीं है। भारत में भी आइआइटी और दूसरे अच्छे संस्थानों के लेक्चर, पाठ्य सामग्रियां इंटरनेट पर उपलब्ध हैं।

ऐसी स्थिती में ऑनलाइन शिक्षा को प्रोत्साहन देने से विद्यार्थी नए से नए ज्ञान से भी लैस होते रहेंगे। साथ ही हमारे शिक्षकों पर सक्षम, अद्यतन न होने और शिक्षकों की कमी के जो आरोप लगते रहे हैं उसे भी ऐसी शुरुआत दूर कर सकती है। इसके लिए परंपरागत स्कूली ढांचे और शिक्षा मॉडल में भी बदलाव की उतनी ही तेजी से जरूरत है। हालांकि केंद्र सराकर ने शुरुआत के तौर पर इस वर्ष बजट में लगभग १०० कॉलेजों में ऑनलाइन शिक्षा के बारे में प्रावधान किए हैं। भविष्य में इसकी संख्या और बढ़ानी होगी। जाहिर है यह कहावत 'नो नॉलेज-विदाउट कॉलेज' अब अर्थ खोने के कगार पर है।

COVID-19 महामारी से पूर्व भारतीय के अधिकांश शिक्षण संस्थानों को ऑनलाइन शिक्षा का कोई विशेष अनुभव नहीं रहा है, ऐसे में शिक्षण संस्थानों के लिए अपनी व्यवस्था को ऑनलाइन शिक्षा के अनुरूप ढालना और छात्रों को अधिक-से-अधिक शिक्षण सामग्री ऑनलाइन उपलब्ध करना एक बड़ी चुनौती होगी। वर्तमान समय में भी भारत में डिजिटल इन्फ्रास्ट्रक्चर की बहुत कमी है, देश में अब बी उन छात्रों की संख्या काफी सीमित है, जिनके पास लैपटॉप या टैबलेट कंप्यूटर जैसी सुविधाएँ उपलब्ध हैं। अतः ऐसे छात्रों के लिए ऑनलाइन कक्षाओं से जुड़ना एक बड़ी समस्या है। शिक्षकों के लिए भी तकनीक एक बड़ी समस्या है, देश के अधिकांश शिक्षक तकनीकी रूप से इतने प्रशिक्षित नहीं है कि औसतन ३० बच्चों की एक ऑनलाइन कक्षा आयोजित कर सकें और उन्हें ऑनलाइन ही अध्ययन सामग्री उपलब्ध करा सकें। इंटरनेट पर कई विशेष पाठ्यक्रमों या क्षेत्रीय भाषाओं से जुड़ी अध्ययन सामग्री की कमी होने से छात्रों को समस्याओं का सामना करना पड सकता है। कई विषयों में छात्रों को व्यावहारिक शिक्षा (Practical Learning) की आवश्यकता होती है, अतः दूरस्थ माध्यम से ऐसे विषयों को सिखना काफी मुश्किल होता है।

शिक्षण क्षेत्र COVID-19 और लॉकडाउन के प्रभाव ने शिक्षण संस्थाओं को शिक्षण माध्यमों के नए विकल्पों पर विचार कने हेतु विविध कर दिया है। भारत में ई-शिक्षा अपनी शैशवस्था में है, आवश्यक है कि इसकी राह में मौजूद विभिन्न चुनौतियों को संबोधित कर ई-शिक्षा के रूप में नए शिक्षण विकल्प को बढ़ावा दिया जाए। टेलीविजन और रेडियो कार्यक्रमों के माध्यम से देश के दूरस्थ भागों

में स्थित ग्रामीण क्षेत्रों में भी लॉकडाउन के दौरान शिक्षा की पहुँच सुनिश्चित की जा सकती है। COVID-19 महामारी के कारण देश भर में ऑनलाइन के दौरान शिक्षा का महत्व काफी बढ़ गया है, किंतु सामाजिक असमानता और डिजिटल डिवाइड (Digital Divide) ऑनलाइन शिक्षा के समक्ष अभी भी बड़ी चुनौती बने हुए हैं। मान संसाधन विकास मंत्रालय (Ministry of Human Resource Development-MHRD) के अंतर्गत स्कूल शिक्षा और साक्षरता विभाग (Department of School Education and Literacy) के अनुमानानुसार, महामारी के कारण बंद हुए स्कूलों को फिर से खोलने के लिये स्वच्छता और क्वारंटाइन उपायों हेतु, सरकारी स्कूलों, जिनके पास सूचना व संचार तकनीक (ICT) सुविधाएँ नहीं हैं, को ऐसी सुविधाओं से लैस करने के लिये केंद्र सरकार बजट प्रस्तावित करेगी। MHRD ने आगामी पाँच वर्षों में डिजिटल पाठ्यक्रम सामग्री और संसाधनों के विकास एवं अनुवाद पर २,३०६ करोड़ रुपए खर्च करने का प्रस्ताव किया है।

केंद्र सरकार ने वर्ष २०२६ तक देश भर के विभिन्न विश्वविद्यालयों में पढ़ने वाले लगभग ४.०६ करोड़ छात्रों (देश की कुल छात्र संख्या का लगभग ४० प्रतिशत) को लैपटॉप और टैबलेट प्रदान करने की भी योजना बनाई है तथा इस कार्य के लिए कुल ६०,९०० करोड़ रुपए का बजट निर्धारित किया गया है। स्कूल शिक्षा और साक्षरता विभाग के अनुसार, केंद्र और राज्य उपकरण उपलब्ध कराने की लागत को फिलहाल ६०:४० के अनुपात में साझा करेंगे। ऑनलाइन शिक्षा (Online Education) में मौजूद सामाजिक असमानता को कम करने के लिए केंद्र सरकार दीर्घकालिक उपाय अपनाने पर विचार कर रही है, जिसमें आगामी पाँच वर्षों में देश भर के ४० प्रतिशत कॉलेजों और विश्वविद्यालयों के छात्रों को लैपटॉप या टैबलेट वितरित करना भी शामिल है।

ऑनलाइन शिक्षा व्यवस्था वर्तमान समय में बहुत ही लाभकारी सिद्ध हुई है, इसके बिना विद्यालय पहुंचे छात्र-छात्राओं को घर पर ही उचित एवं उपयोगी शिक्षा प्राप्त हो रही है। शिक्षा विभाग के विभिन्न विषयों में योग्य एवं अनुभवी शिक्षकों की ओर से दिया गया ज्ञान छात्र छात्राओं को बेहतर ढंग से प्राप्त हुआ। खासकर इस समय सुरक्षा की दृष्टि से यह वरदान ही साबित हुआ है। कोरोना काल में ऑनलाइन शिक्षा एक विकल्प के तौर पर आया है जिससे भविष्य में भी बच्चों को लाभ मिलता रहेगा। गरीब छात्रों के लिए जरूर यह परेशानी देने वाला रहा की ऑनलाइन कक्षा के लिए मोबाइल खरीदने में परेशानी हुई है। ग्रामीण क्षेत्रों में नेटवर्क ने शिक्षण कार्य बाधित किया है। मेरे हिसाब से कोरोना काल में सबसे अधिक कारगर साबित हुई है। खासकर उस समय जब पाठ्य

पुस्तकों का हल कोई देने वाला नहीं था। अब स्कूल खुल गए हैं पर कोरोना संक्रमण के भय से घरों पर ऑनलाइन शिक्षा का प्रभाव जारी है। जैसे कक्षाएं पहले होती थी उसी प्रकार अब घर बैठ कर होती है। हां, कुछ आंख की परेशानी बढ़ी है। ऑनलाइन शिक्षा के माध्यम से दूर-दराज में रहने वाले बच्चों को सस्ती एवं अच्छी शिक्षा प्राप्त हो रही है। छात्र को बेवजह यात्रा से बचना पड़ रहा है। समय की तो बचत हो रही है साथ ही घर पर बैठकर बेहतर पढ़ाई भी कोरोना काल में होती रही है।

इस दुनिया में एक ही तथ्य निश्चित है, वह है-परिवर्तन। कल तक जो मनुष्य इस अहंकार में जी रहा था कि वह अपने बौद्धिक कुशलता से किसी भी समस्या का चुटकी बजाते ही हल ढूँढ सकता है, उसे कोरोना की महामारी ने धूल फाँकने पर मजबूर कर दिया। समय बड़ा बलवान है। कब, कहाँ, कैसे और क्यों क्या कुछ हो जाए यह कोई नहीं बता सकता। इसलिए समय के साथ स्वयं को बदलना चाहिए। इस विपदा की घड़ी में सारा संसार जहाँ-तहाँ थमसा गया है। इससे भारत भी अछूता नहीं है। इस स्थिति में रोटी, कपडा और मकान जो हमारी मूलभूत आवश्यकताएँ हैं उनकी आपूर्ति करना सरकार की पहली प्राथमिकता है। किंतु हमें यह नहीं भूलना चाहिए कि शिक्षा अधिकार अधिनियम २००९ के अनुसार प्रारंभिक शिक्षा ६-१४ वर्षों यानी कक्षा एक से आठ तक के बच्चों का मूलभूत अधिकार है। इसे किसी भी स्थिति में नहीं रोकना चाहिए। यही कारण है कि एक ओर जहाँ केंद्र सरकार केंद्रीय स्कूलों में प्रारंभिक शिक्षा को सुनिश्चित करने के लिए जी तोड़ मेहनत कर रही है वहीं दूसरी ओर राज्य सरकारें अपने-अपने ढंग से इस दिशा में आगे बढ़ने के लिए कमर कस रही हैं।

कल तक जो यह माना जाता था कि औपचारिक शिक्षा मात्र निश्चित स्थानों, पाठ्यक्रमों, संसाधनों द्वारा संभव है, उसे कोरोना की संकट की घड़ी ने गलत साबित किया है। बच्चों के शिक्षा रूपी मौलिक अधिकार को पूरा करने के लिए पाठशाला की धारणा बदलकर घर को शिक्षाभ्यास का केंद्र बना दिया गया। पाठ्यक्रम के भार को पूरी तरह से बगल में रखते हुए मात्र सीखने की संप्राप्तियों पर ध्यान केंद्रित करना, संसाधनों के नाम पर श्यामपट, चॉकपीस, डस्टर जैसी रूढ़ी संसाधन सामग्री के स्थान पर ई-सामग्री व ई-समूहों को स्थान देना आज बदलती शिक्षा का परिचायक बन गया है। प्रशिक्षण के दौरान प्रायः हम जिन बातों को पढ़कर व्यवहार के धरातल पर आते-आते नगण्य कर देते थे आज वही फिर से सच साबित हो रहे हैं। बच्चे की पहली पाठशाला उसका घर है, पहली गुरु उसकी माँ है, तो देखिए वही अवधारणा कोरोना काल के चलते साकार हो रही है। सत्य तो यही है कि गुरु बच्चे और ज्ञान के बीच

पहले भी सेतु था, आज भी सेतु है और कल भी सेतु रहेगा। वह अपने फेसिलिटेटर रूप से कभी बाहर आ ही नहीं सकता।

कोरोना के चलते शिक्षा ने अपना मंच बदला है। पहले जहाँ श्यामपट, कापी-पुस्तकों तक सीमित थी आज वह मोबाइल, टैब, लैपटाप, कंप्यूटर के लिए जहाँ-तहाँ पहुँच गयी है। यही कारण है कि देश की अब तक की जितनी भी शिक्षा नीतियाँ हैं, वे तकनीकी व सांकेतिक रूप से शिक्षा को सुदृढ़ बनाने पर जोर देती रहीं। आज उनके सुझाव कसौटी की माँग पर खरे उतर रहे हैं। कुछ शब्द जो कोरोना से पूर्व हमारे लिए मायने नहीं रखते थे आज वही सर्वस्व बन चुके हैं। जूम, माइक्रोसॉफ्ट, गूगल आदि के ऑनलाइन प्लेटफार्म सीखने का वर्चुअल केंद्र बनकर उभरे हैं। निश्चित तौर पर निकट भविष्य में इन्हीं का वर्चस्व रहेगा। भारत भर में सभी राज्य ई-शिक्षा के माध्यम से बच्चों की प्रारंभिक शिक्षा के प्रति अत्यंत गंभीर हैं। वे अपनी परसंभव कोशिशों से बच्चों तक गुणवत्तापूर्ण शिक्षा ले जाने का भगीरथ प्रयास कर रहे हैं। दूरदर्शन, आकाशवाणी, सोशलमिडिया प्लेटफार्म, जूम, माइक्रोसॉफ्ट, गूगल वीडियो एप्स हों या फिर अन्य सामग्री ही सहायता से बच्चों को शिक्षा से जोड़े रखने की पहल प्रशंसनीय है। हाँ यह अलग बात है कि इन सब प्रयासों के बावजूद भारत में इंटरनेट की स्पीड एक बड़ी समस्या है। ऐसे में वीडियो क्लासेज लेते समय इंटरनेट स्पीड का कम ज्यादा होना समस्या पैदा करता है। ग्रामीण क्षेत्रों में इंटरनेट स्पीड की हालत और बुरी है, बिजली चले जाने पर इंटरनेट या तो बंद हो जाता है या फिर २जी की स्पीड पर कुछ देख सुन नहीं सकते। इसके अलावा देश के बहुतायत विद्यार्थियों के पास ऑनलाइन पढ़ने और पढ़ाने के संसाधन ही उपलब्ध नहीं है। ऐसी स्थितियों में कैसे ऑनलाइन शिक्षा दी या ली जा सकती है।

इनके अतिरिक्त तकनीकी साक्षरता में हम काफी पिछड़े हैं। अगर तकनीकी शिक्षा से जुड़े अध्यापकों और विद्यार्थियों को छोड़ दें तो बाकी लगभग सभी विषयों से जुड़े शिक्षकों और शिक्षार्थियों को तकनीकी समस्या का सामना करना पड़ता है। प्रारंभिक शिक्षा स्तर पर यह समस्या बहुत बड़ी समस्या है। आजकल छोटे-छोटे बच्चों से लेकर बड़ों तक को टेबलेट, लेपटॉप, डेस्कटॉप और स्मार्ट फोन के सहारे पढ़ाया जा रहा है। ऐसे में अगर तकनीकी समझ किसी भी स्तर पर हावी होता है तो सीखने की क्षमता पर बड़ा प्रभाव डालता है। सरकार शिक्षकों की तकनीकी समझ बढ़ाने के लिए लगी तो रहती है लेकिन जमीनी स्तर में अगर स्थितियों को देखें तो मामला उल्टा ही नजर आता है। अधिक ऑनलाइन शिक्षा का शारीरिक और मानसिक रूप से भी बुरा प्रभाव पड़ता है।

अतः किसी भी प्रयास का सीमा के भीतर रहकर, बोधगम्यता के स्तर पर जाकर प्रयास किया जाए तो वह लाभकारी सिद्ध होगा। अतः वर्तमान में किए जा रहे प्रयासों में से उसके नफा-नुकसानों पर विजय प्राप्त कर ली जाए तो निश्चित तौर पर प्रारंभिक शिक्षा स्तर पर किए जा रहे प्रयास निकट भविष्य में उज्वलमय परिणाम लाएंगे।

कोरोनाकाल और मानव जीवन

जीवन था खुशहाल सा।

मानों जगमगता सा एहसास था।

मान की कुछ भूलों से कोरोना ने की इंट्री।

अब दहशद के महामारी में आई पूरी कंट्री।

नहीं मिल रहा था कोरोना का कोई तोड़।

जिंदगी जीने का फिर बदल गया मोड़।

अपनाया सबने सोशल डिस्टेंसिंग का फार्मूला।

मास्क, सैनिटाइजर साथ होने से ही होगा सब का भला।

हर घंटे साबुन से अपने हाथ साफ रखो।

जब भी छींको, खांसो तुम मुँह पर रुमाल रखो।

स्वास्थ्य पर देने लगे हम अब पहले से जादा खयाल।

ना जाहिए अब विदेशी बवाल।

अपनाया हम ने ऑनलाइन का क्लास का जुगाड।

नहीं करने देगे कोरोना को हमारे जिंदगी से बिगाड।

अब कोरोना वैक्सीन से, दुबारा खिल उठेगा ये जहाँ।

डरना नहीं है हमें इस महामारी से, दुबारा जगमागाएगा ये जहाँ।

निभायेंगे हर कदम पे एक दूजे का साथ।

कर देंगे सब मिलकर कोरोना पे मात।

सफा बुरोंडकर

एफ.वाय.बी.ए.

मानव जीवन पर प्रौद्योगिकी का प्रभाव

गौरव सुबाश चन्द्र उपाध्याय
पीएचडी - हिन्दी शोधार्थी

जीवन की मूलभूत जरूरतों में रोटी कपडा,
मकान और सेहत आता है।
इन चार जरूरतों के साथ ही साथ प्रौद्योगिकी भी
जरूरी लगने लगा है।

आगे बढ़ते रहने के लिये प्रौद्योगिकी बहुत ही महत्वपूर्ण है। आज के मानव जीवन का उद्देश्य आगे बढ़ते हुए, विकास के पथ पर अग्रसर होकर, जीवन में लगातार सुधार लाते हुए वैश्विक मंच पर खुद को श्रेष्ठ साबित करना है। यदि मनुष्य को बदलते समाज के संग चलते हुए खुद को आगे रखना है तो मनुष्य को प्रौद्योगिकी का उपयोग करना बहुत जरूरी है। यह कहना गलत नहीं होगा कि २१ वीं सदी का समय और आने वाला समय पूरी तरह से प्रौद्योगिकी पर ही निर्भर करेगा।

मानव हमेशा अपने जीवन को सुखमय बनाने का प्रयास करता है। मनुष्य अपने कार्य और सोच के प्रति परिवर्तन - लाकर उसे नया बनाना चाहता है। मनुष्य को इसी सोच का नतीजा है कि आज वह पृथ्वी के अलावा इस ब्रह्मांड के अन्य ग्रह, उपग्रह पर भी अपना परचम लहरा रहा है और मानव के इस कार्य में जो सबसे अधिक सहायक सिद्ध हुआ है, वह प्रौद्योगिकी का सही तरीके से बुद्धिमानी पूर्वक उपयोग में लाना है। प्रौद्योगिकी, व्यावहारिक और औद्योगिक कलाओं और प्रयुक्त विज्ञानों से संबंधित अध्ययन का विज्ञान समूह है। कई लोग तकनीकी और अभियान्त्रिकी शब्द एक दूसरे के लिये प्रयुक्त करते हैं। जो लोग प्रौद्योगिकी को व्यवसाय रूप में अपनाते हैं उन्हें अभियन्ता कहा जाता है। आदिकाल से मानव तकनीक का प्रयोग करता आ रहा है। आधुनिक सभ्यता के विकास में तकनीकी का बहुत बड़ा योगदान है। जो समाज या राष्ट्र तकनीकी रूप से सक्षम है वे बौद्धिक रूप से भी सबल होते हैं और देर-सबेर आर्थिक रूप से भी सबल बन जाते हैं। प्रौद्योगिकी का प्रभाव आदमी को व्यापार से नई खोजों की उम्मीद है। समाज या राष्ट्र की आर्थिक समृद्धि लाभ के लिए व्यापार पर निर्भर करता है। जब प्रौद्योगिकी बढ़ता है तब उपभोक्ताओं की उम्मीद भी उत्पादों की विविधता, अच्छी गुणवत्ता और सुरक्षा की तरह बढ़ जाती है। प्रौद्योगिकी जटिलता का कारण है।

प्रौद्योगिकी आज हर एक व्यक्ति के इर्दगिर्द हवा की तरह ही है। इसका उपयोग हम सभी किसी न किसी रूप में अपने जीवन में करते हुए नजर आ रहे हैं। एक कलाई घड़ी से लेकर मोबाइल फोन, संगणक, बड़े बड़े मिसाइल, उपग्रह, बाजार, उपनिवेश हर

जगह प्रौद्योगिकी ने अपना घर बना लिया है। प्रौद्योगिकी मानव जीवन के जीवनशैली का निर्धारण का भी कार्य करते हुए नजर आ रहा है। किसी भी देश के विकास की गति का अनुमान वहाँ हो रहे प्रौद्योगिकी विकास से लगाया जा सकता है। आज इसके माध्यम से स्वास्थ्य सेवाओं को आम जनता तक पहुँचाने में विशेष योगदान रहा है। आज के तेजी से भाग रही जिंदगी में प्रौद्योगिकी कहीं न कहीं मनुष्य को एक दूसरे से जोड़े रहने का कार्य करते हुए नजर आ रही है। आज का मनुष्य इसका इतना अधिक प्रयोग कर रहा है कि कभी कभी ऐसा प्रतीत होता है कि मानव के सहारे प्रौद्योगिकी नहीं होकर, मानव प्रौद्योगिकी के सहारे जीवन यापन करने लगा है।

प्रौद्योगिकी का विकास कई कारणों से मनुष्यों के लिए फायदेमंद है। चिकित्सा स्तर पर, प्रौद्योगिकी अधिक बीमार लोगों के इलाज में मदद कर सकती है और फलस्वरूप कई जीवन को बचा सकती है और बहुत हानिकारक वायरस और बैक्टीरिया का मुकाबला कर सकती है। कंप्यूटर का अविष्कार एक बहुत ही महत्वपूर्ण बिंदू था। इस प्रकार संचार बढ़ाया जाता है, और कंपनियों विदेशों के साथ अधिक आसानी से संवाद कर सकती हैं। कंपनियों के लिए, रणनीतिक प्रौद्योगिक प्रवृत्तियों को लागू करने में प्रगति उन्हें समय बचाने में मदद कर रही है। मनी एक्सचेंज विशेष रूप से इंटरनेट के साथ तेजी से कर रहे हैं। विक्री और खरीद अब सुविधा और दुनिया भर में संभव है। इससे कारोबारी छूट के साथ या कम कीमतों पर कच्चा माल खरीद सकते हैं। प्रौद्योगिकी कि वजह से ग्लोबल टूरिज्म में भी बड़ोत्तरी हो रही है। प्रौद्योगिकी ने दुनिया के लगभग हर उद्योग की उत्पादकता भी बढ़ाई है।

आधुनिक औद्योगिकी दुनिया में, मशीनें अधिकांश कृषि

और औद्योगिक कार्य करती हैं और परिणामस्वरूप, कामगार एक सदी पहले की तुलना में बहुत अधिक माल का उत्पादन करते हैं और कम काम करते हैं। उनके पास सुरक्षित वातावरण में व्यायाम करने और काम करने के लिए अधिक समय है।

दूसरी ओर, आधुनिक प्रौद्योगिकी के विकास के नुकसान है, उदाहरण के लिए, नई तकनीक पर निर्भरता। मनुष्य को अब सोचने की जरूरत नहीं है। यहाँ तक कि अगर कैलकुलेटर एक अच्छा अविष्कार है, तो मनुष्य अब मानसिक गणना नहीं करता है और वह स्मृति से काम नहीं करता है। मानव पूंजी की गिरावट का तात्पर्य बेरोजगारी में वृद्धि से है। कुछ क्षेत्रों में, उपकरण मानव मन की जगह ले रहे हैं, जिससे मानव को कार्य से निकाल दिया जा रहा है।

साथ ही साथ यह भी जरूरी है कि प्रौद्योगिकी के उपयोग के लिए निश्चित रूप से नियम और नए कानूनों की जरूरत है। उदाहरण के लिए इंटरनेट का उपयोग एक व्यक्तिगत स्वतंत्रता है। हालांकि परमाणु बम का अविष्कार व्यक्तिगत स्वतंत्रता नहीं हो सकता। वास्तव में, नियमों को लागू करने के लिए मुश्किल है फिर कुछ ऐसे नियम तो बनाने पड़ेंगे जिससे हर व्यक्ति को सहजता से प्रौद्योगिकी का सहजता से प्रयोग कर अपना जीवन खुशहाल बना सके।

बच्चों पर प्रौद्योगिकी के प्रभाव से नकारात्मक प्रभाव को भी हम नजरंदाज नहीं कर सकते हैं। एक आधुनिक घर हम देख सकते हैं कि कैसे अविश्वसनीय रूप से पूरे परिवार प्रौद्योगिकी निर्भर हैं। आज हम अपने जीवन को इसमें इतने तल्लीन रहते हैं कि किसी के भी पास परिवार संग बैठकर बातें करने का वक्त नहीं है।

प्रौद्योगिकी की कुछ सीमाएँ भी हैं। जिनमें प्राकृतिक सीमाएँ, आर्थिक सीमाएँ और नैतिक सीमाएँ हैं। कोई भी सीमा कठिन या नरम भी हो सकती है। जिस तरह से मानव समाज चलाता है और सोचता है उसी आधार पर सीमा की वह व्याख्या करता है।

प्राकृतिक सीमाएँ कठिन सीमाएँ हैं - वे चीजें जो हम शारीरिक रूप से प्रौद्योगिकी के साथ नहीं कर सकते हैं। फिर भी, कोई सीमा निर्णायक रूप से एक कठिन सीमा नहीं है क्योंकि ब्रह्मांड के बारे में हमारी समझ हर समय बदल रही है। यह कहना उचित है कि जो कुछ भी सच है, वह हमेशा क्या ब्रह्मांड में संभव है? उदाहरण के लिए, भौतिकी के नियम हमें बताते हैं कि हम प्रकाश की गति से अधिक तेजी से यात्रा नहीं कर सकते। आर्थिक सीमाओं को ध्यान में रखते हुए कहा जा सकता है कि यह संभव है कि कुछ चीजें प्रौद्योगिकी की पहुँच के भीतर हैं, लेकिन इतने महँगे कि वे पूरी तरह से अव्यावहारिक हैं। उदाहरण के लिए आधुनिक दवाओं को सभी के द्वारा उपयोग में लाना संभव नहीं हो पाता है और अंत अगरे नैतिक

सीमाएँ के बात की जाए तो सभी प्रौद्योगिकी के लिए नैतिक सीमाएँ हैं। मनुष्यों ने जेनेटिक इंजीनियरिंग (जीन थेरेपी सहित), क्लोनिंग, आर्टिफिशियल इंटेलिजेंस, निगरानी, साइबरनेटिक्स और जैविक युद्ध जैसे क्षेत्रों में काफी प्रगति की है। लोग कई कारणों से इन प्रौद्योगिकियों की नैतिकता पर सवाल उठाते हैं।

अंततः कह सकते हैं कि एक तरफ मानव जीवन को प्रौद्योगिकी ने जीने की नई कला, नए मार्ग दिखा रहे हैं, वहीं कहीं न कहीं मानव को समाज से दूर करते हुए एक यांत्रिक मानव का रूप दे रहे हैं। जहाँ एक तरफ इससे तमाम सुविधाएँ मिल रही हैं, वहीं दूसरी तरफ कुछ लोग इसका दुरुपयोग भी करते हुए नजर आ रहे हैं। इसलिए यह कहना जरूरी है कि मानव इनका सिर्फ सकारात्मक रूप में प्रयोग करते हुए विकासपथ पर बड़े न कि इसका गुलाम बनकर इसका दुरुपयोग करे।

रंगमंच

बंगमंच का जीवन देखा,
इंसानों की बक्ती में!
हँसते, गाते, रोते सबको,
देखा, अपनी बक्ती में!
क्या समाज ऐसा होता है,
जो बसा हमारी बक्ती में!
इंसान नहीं ढूँढे मिलते,
मिलजाते झगडे बक्ते में!
मंदिर, मस्जिद, मिरजे सबके,
अपने-अपने बक्तेवाले!
बक्तेवाले डकते बख के हैं,
हैं! उसके ही भरोसे में!
फिर भी देखो! अडे-लडे बख,
बख की बक्षा करने में!
जीवन को लुटते देखा है,
बक्षक की बक्षा करने में!
बंगमंच का जीवन देखा,
इंसानों की बक्ती में...!!

विजय कुमार

पीएचडी (हिन्दी) : शोधार्थी

इंधन का अंत.....

सफा बुरोंडकर

एफ.वाय.बी.ए.

इंधन का अंत होने के बाद मानवी जीवन के भविष्य में क्या होगा ? इंधन का अंत ..... लेख के शीर्षक को पढ़ने के बाद ऐसा प्रश्न किसी के मन में आ सकता है। लेख के शुरुवात में इसकी व्याख्या करना आवश्यक है।

इंधन की बढ़ती कीमतें वास्तविक संकट नहीं है, लेकिन इन इंधन का उपयोग पृथ्वी और मानव जाति पर वास्तविक संकट है। इसलिए, हर किसी को यह सोचना चाहिए की इंधन का कम से कम उपयोग किया जाए।

दरअसल इंधन किसी भी ऐसे पदार्थ को कहते हैं जो हमें किसी भी प्रकार से ऊर्जा प्रदान करता है और उस ऊर्जा से हम अपने रोजमर्रा के जीवन यापन के काम करते हैं। इंधन मुख्यतः तीन प्रकार से उपलब्ध होते हैं, जैसे ठोस रूप में (उदाहरण कोयला, लकड़ी आदि), तरल रूप में (पेट्रोल, डीजल, केरोसिन) और गैस रूप में (घरों में इस्तेमाल होने वाली एलपीजी गैस आदि), पेट्रोल और डीजल से तो आपको पता ही है सारे वाहन संचालित होते हैं और एलपीजी गैस का उपयोग भी खाना बनाने में किया जाता है और अब तो वाहनों में भी इस्तेमाल होता है।

अब बात यह आती है कि इंधन हमारे जीवन के लिए विशेष कैसे हैं ? क्या उपयोगिता है इसकी ? तो आप इंधन का मूल्य इसके उपयोगों के आधार पर देख सकते हैं, जैसे पेट्रोल और डिजेल से गाड़ियाँ चलती है पेट्रोल और डिजेल उपलब्ध नहीं होगा, तो सोचिए कि गाड़ियाँ क्या चल पाएंगी ?

लोग इन वाहनों का उपयोग एक स्थान से दूसरे स्थान पर पहुंचने में करते हैं और रोजमर्रा का जरूरत के सामान की आवाजाही में भी भारी मदद होती है। सब्जियों फलों और अन्य खाद्य वस्तुओं की खरीद फरोख्त माँग एवं आपूर्ति को भी पूरा इन वाहनों द्वारा, एक जगह से दूसरी जगह पर पहुंचा कर पूरा किया जाता है।

अगर यह वाहन नहीं चलेंगे तो क्या हम तक कोई खाद्य पदार्थ पहुंच भी पाएगा ? क्या हमारी थाली में व्यंजन परोसे जा सकेंगे ? क्या कोई जरूरत का सामान एक जगह से दूसरी जगह पर पहुंच भी पाएगा ? बिल्कुल नहीं, कल्पना कर पाना भी संभव नहीं हैं!!

इंधन को शुरु में उन पदार्थों के रूप में पहचाना जाता था को केवल रासायनिक ऊर्जा ही जारी करते थे। हालांकि जल्द ही उन पदार्थों को इस श्रेणी में शामिल कर लिया गया जो परमाणु ऊर्जा का उत्पादन करते थे। ये विभिन्न कार्यों को पूरा करने के लिए उपयोग में लिया जाता था। जिन चीजों पर हम भरोसा करते हैं और इन दिनों उनके बिना अपनी जिंदगी की कल्पना नहीं कर सकते वो इंधन कहलाते हैं।

चाहे आप नवीकरणीय इंधन या गैर-नवीकरणीय इंधन का उपयोग कर रहे हों आपको उपयोग की जाने वाली मात्रा के बारे में सावधान रहना चाहिए। इन बहुमूल्य संसाधनों का दुरुपयोग न करें। इतना ही नहीं हमें इन्हें अपनी भावी पीढ़ियों के लिए बचाने की आवश्यकता है लेकिन एक तथ्य यह भी कि इनमें से अधिक संसाधनों का ज्यादा उपयोग पर्यावरण के लिए अच्छा नहीं है जो अंततः हमारे स्वास्थ्य पर प्रभाव डालता है। इनमें से अधिकांश इंधन विशेष रूप से गैर-नवीकरणीय पृथ्वी पर प्रदूषण को बढ़ा रहे हैं। इसलिए हमारे ग्रह को जीवनयापन के लिए बेहतर जगह बनाने के लिए हमें इंधन के प्रयोग को प्रतिबंधित करना होगा।

इंधन एक ऐसा साधन है। जिसका उपयोग इस समाज में काफी अधिक समय तक नहीं किया जा सकता है। इस परंपरागत ऊर्जा को हमें बचाकर रखने की आवश्यकता है। लगातार परंपरागत ऊर्जा के खनन से धरती पर संकट का खतरा बढ़ जाता है। हमें इसकी ऊर्जा के महत्व को समझना होगा ताकि आने वाला भविष्य सुरक्षित रह सके और लोग अपने पूर्वजों पर गर्व कर सकें कि हमने उनके लिए क्या उचित कदम उठाया।

कोरोना काल और मानव जीवन

पारस किशोर वेदमुथा

एफ.वाय.बी.ए.

‘कोरोना वायरस’ नाम सुनते ही लोगों के बदन पर रोंगटे खड़े हो जाते हैं। इस कोरोना से अवनविश्व के सभी लोग परेशान हो चुके हैं। यह कोरोना महामारी जिसकी शुरुवात २७ दिसम्बर २०१९ को चीन के वूहान शहर से हुई थी। कोरोना नामक बीमारी का मरीज पहले वूहान में ही मिला। सबी ने २०१९ को अलविदा कहकर २०२० का स्वागत किया। सभी अपने दैनिक जीवन में खुश थे। धीरे-धीरे से कोरोना वायरस का संक्रमण बढ़ने लगा। विश्वभर में इस वायरस के मरीज मिलने लगे अब लोग इस वायरस से डरने लगे थे। २०२० के मार्च ११ को विश्व स्वास्थ्य संघटन ने दुनिया में ऐलान कर दिया कोरोना वैश्विक महामारी है। कुछ ही दिनों में अलक अलग देशों में लॉकडाउन होने लगा। कोरोना का संक्रमण और बढ़ने लगा। हमारे देश भारत में भी २२ मार्च की रात याने २३ मार्च से पुरे देशभर में लॉकडाउन लग चुका था।

देश में लॉकडाउन लगते ही जो लोग जहां थे वह वही पर फँस गये। न किसी को जानकारी थी यह लॉकडाउन और कितने दिन, कितने महिनों तक चलेगा। कोरोना वायरस की वजह से बहुत से क्षेत्र में अलग अलग परिणाम हुए। मगर सबसे ज्यादा परिणाम मानव जीवन पर हुआ। कोरोना में हुए लॉकडाउन के वजह से कहीं लोगों के व्यापार ठप्प हो गये। गरीब, मजदूर या जिनकी रोज की रोजीरोटी पर पेट भरते थे उनके हालात बहुत खराब हुए। अन्य

राज्य से आए हुए लोग बस, ट्रेन, टैक्सी सब बंद होने के कारण से सायकल से या चलते चलते अपने गाँव घर चले गए। सबके कारोबार बंद, नोकरी पेशा लोगों के पगार आना बंद हुआ फिर सबसे बड़ी समस्या निर्माण हुई खानेपीने की तबी बहुत से समाजसेवी संघटन की तरफ से, राजनैतिक लोगों के तरफ से जरूरतमंदों को अनाज की आपूर्ति की गयी। इस वक्त कोई कोई अभिनेताओं ने भी अन्य राज्य के लोगों को घर जाने में मदद की थी। कोरोना वायरस की वजह सब एकदम घर में ही लॉक हो गये। इस वजह से घर घर में देशभर में काफी आर्थिक तनाव से लोग गुजर रहे थे। न कोई कही जा सकता था न कोई कहाँ से आ सकता था। डाक्टर, सफाई कर्मी, पुलिस भाई इ.लोग कोरोना समय में भी अपना फर्ज निभाते हुए खड़े थे। कोरोना की वजह से काफी बातें अच्छी भी हुईं। हर इंसान अपनी रोज की भागदौड़ की जिंदगी में फसा हुआ था। सिर्फ और सिर्फ पैसे के पिछे भागे जा रहे थे। इस लॉकडाउन की वजह हर इंसान घर में ही फँसा रह गया इसलिये वह अपने परिवार के साथ टाईम बिताने लगा। परिवार वापस एक हो गया बड़ों के कामधंदा बंद होने कारण वह अपने बच्चों के साथ वक्त बिताने लगे। मगर लॉकडाउन और महीने चला उससे और आर्थिक बाधाएँ आने लगी कोई आर्थिक बाधा से पीड़ित को किसने कोरोना की डर आत्महत्या का रास्ता चुना। तो कोरोना वजह से काफी लोगों के देहान्त हुए। कोरोना होने के बावजूद भी जो बचता है वो तो अपना पुनर्जन्म हुआ मान लेता था। इतनी कठीण समस्या होने के बावजूद लोगों में एक आशा थी एक दिन यह कोरोना खतम हो जायेगा और फिरसे सब पहले जैसा हो जायेगा। लोग एक नए उम्मीद के साथ जी रहे थे।

कोरोना का असर कृषि क्षेत्र में भी हुआ। महामारी से भारत में आयात होने वाले कृषी उत्पादनों पर भारी नकारात्मक असर हुआ। कोरोना वायरस भारत द्वारा निर्यात में भी आने की आशंका है। लेकिन कितनी आयेगी वह कहना अभी मुश्कील है मगर कच्चे माल की निर्यात में तकरीबन १.५ से २ प्रतिशत गिरावट दर्ज की गयी है। कोरोना वायरस तब आया जब खेतों में रबी की फसले खड़ी थी। पहले तो किसानों को फसलों की कटाई की चिंता

लगी रहती थी। अब उनके दाम आधे मिलने को लेकर उम्मीदे डुबती नजर आ रही थी।

शिक्षा क्षेत्र में भी उसपर बड़ा परिणाम हुआ। १० वी १२ वी के छात्र आखरी पेपर होगा की नहीं इस चिंता में पड़े हुए थे। तो कोई पास होने बाद अपने स्कूल, कॉलेज के प्रवेश के बारे में सोचता था। कहाँ, कौन से कॉलेज में प्रवेश ले सब जगह कोरोना का संक्रमण बहुत था। तो कोई कोई छात्रों ने अपने शिक्षा जीवन में एक साल के लिए रुकावट लायी। कहीं जगह कॉलेज में प्रवेश भी मिल गया मगर कोरोना के होते पढाई ऑनलाइन होने लगी। इसलिये ज्यादा गरीब छात्रों के लिए और एस समस्या सामने आयी ऑनलाइन क्लास की वजह से उन्हें पैसे न होने पर भी इधर उधर से माँगकर स्मार्टफोन खरीदने पड़ें। इसमें अनेक समस्याओं को हल करना पडता था। रोजगार बंद और एक आर्थिक तनाव आते ही जा रहे थे। मानव जीवन में काफी लोग परेशान हो गये थे।

कुछ महिनों बाद लॉडाउन की वजह से कोरोना की जंजिर जो है वो तुटने लगी। सरकार की तरफ से लॉकडाउन को कम मात्रा में ढील दी गयी थी। लॉकडाउन में ढील देने के बाद भी व्यापार या नौकरी में समय की पाबंदी लगायी गयी। पुरे दिन में सिर्फ-५-६ घंटे ही व्यापार होता था उसमें भी सभी लोगों को, दुकानदारों को मास्क, सैनिटाइज़र और व्यक्तिक दुरी में रहने का सक्त आदेश दिया गया था। व्यापार मे मंदी जरूर आयी थी मगर लोगों का फिलहाल अपने खाने पीने की तकलीफ कम होने लगी। कहीं दिनों बाद समय और बढ़ाया गया इसलिये व्यापार और अच्छे से होने लगा। सभी त्योहार पास आ रहे थे मगर सरकार ने सूचित कर दिया था की कोई बिना काम के बाहर न निकले सभी त्योहार अपने घर में ही मनाये क्योंकि बचेंगे तो और अगले त्योहार मना पाएंगे। इसलिये इस साल सार्वजनिक त्योहार का प्रदर्शन ऑनलाइन ही हुआ था। धीरे-धीरे सब कारोबार पहले जैसे होने लगा था। ट्रेन के पहिए फिरसे पटरी प दौड़ने लगे। फिर से लोग मुस्कुराने लगे थे। मनुष्य प्रकृती में हमेशा हस्तक्षेप करता था। नदियाँ दिनों दिन दूषित हो रही थी, समंदर में कचरा डाला जाता था, वायू प्रदूषित हो रही थी, दिनों-दिन पहाड काटे जा रह थे, वन्य जीवन भी लुप्त हो रहे थे। तभी यकायक मनुष्य घर मे समेटने लगा। सभी कोरोना की चपेट मे थे मगर तभी हमारी प्रकृति सुरक्षित थी। नदियाँ साफ हो गयी, ओझन का घनत्व बढ़ने लगा, कचरे का ढेर कम होने लगा, ध्वनिप्रदूषण से मुक्ति मिली थी प्रकृति मे एकदम शांति छा गयी थी। कोरोना के आने से बहुत चिजें बदल गयीं। प्रकृति की भी आयु बढ गयी।

सभी देशों के वैज्ञानिक कोरोना की टीका के बारे में कोशिश कर रहे थे। कुछ देशों ने कोरोना पर वैक्सीन बना भी लिया इसमे हमारा देश भारत भी है। जब लोगों को समाचार मिलने लगे वैक्सीन तयार हो रही है तब लोगों को एक नई उम्मीद मिली, महामारी से निपटने का रास्ता मिलने लगा। इन वैक्सीन के भी कही परीक्षा ली गयी थी। उसमे भी भारत की कोरोना पर वैक्सीन सफल हो गयी।

भारत की वैक्सीन सभी देशों में देकर भारत की छबी और चमकने लगी आखीर वैक्सीन तयार होने पर सभी लोग टीका ले रहे है। इतने कठीण समय में भी देश की जनता को सरकार के नियमों का जरूर पालन करना चाहीए।

॥ उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत ॥

जनता शिक्षण मंडळाचे,

कै. नानासाहेब कुंटे शैक्षणिक संकुल

२०१९-२०२० मध्ये विद्यापीठस्तरावरील विविध परीक्षांमध्ये

प्रथम क्रमांकाने उत्तीर्ण झालेले विद्यार्थी

Sr. No	Faculty	Class	Subject	Name of The Students
01	Bachelor of Arts	T.Y.B.A	Marathi	Jadhav Pranjali Pramod
02	Bachelor of Science	T.Y.B.Sc	Physics	Athawale Adwait Bhushan
03	Bachelor of Commerce	T.Y.B.Com	B.Com	Patil Rutuja Ravindra
04	Bachelor of Computer Sci.	T.Y.B.Sc CS	-	Kotwal Omkar Prashant
05	Bachelor of Information Technology	T.Y.B.Sc I,T	-	Jadhav Karan Ganesh
06	Bachelor of Management	T.Y B.M.S	-	Garud Riya Rajesh
07	Master of Arts	MA Part - II	Marathi	Patil Sagar Ramesh
08	Master of Arts	MA Part - II	Hindi	Shinde Mansi Satish
09	Master of Science	M.Sc Part - II	Chemistry	Vadhavkar Ashwini Deepak

शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० मध्ये मार्च / एप्रिल मध्ये झालेल्या विद्यापीठ परीक्षांचे निकाल

Sr. No	Class	%
01	T.Y.B.A	85.93
02	T.Y.B.Sc	97.34
03	T.Y.B.Com	92.73
04	T.Y.B.Sc CS	100
05	T.Y.B.Sc I,T	100
06	T.Y B.M.S	95.83
07	MA Part - II (Marathi)	100
08	MA Part - II (Hindi)	100
09	M.Sc Part - II (Chemistry)	100

	विद्यार्थी		विद्यार्थिनी	
	अनुदानित	विना-अनुदानित	अनुदानित	विना-अनुदानित
पदवी	583	128	917	151
पदव्युत्तर	04	12	15	32

**J.S.M. (JR. COLLEGE), ALIBAG-RAIGAD
of 12th Std.**

**Evaluation first week of November 2020 online training was held
Following teachers attended the training**

Sr. No	SUBJECT	NAME OF TEACHER
01	Mathematics	1) Mrs. V. S. Erande - Supervisor
02	Physics	1) Shri A. B. Sawant 2) Mrs. A. V. Sali 3) Mrs. A. P. Deo
03	Biology	1) Mrs. S. U. Gadhe
04	Chemistry	1) Shri. D. N. Gaikwad 2) Shri. S. S. Kedar 3) Shri. V. V. Bhamare
05	English	1) Shri. J. D. Patil
06	Marathi	1) Shri. P. V. Patil
07	Hindi / Evs	1) Mrs. S. N. Thakur
08	History / H.P.E.	1) Shri. B. R. Gurav

शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० कनिष्ठ महाविद्यालयीन विद्यार्थी संख्या

अ.क्रं	वर्ग	विद्यार्थी संख्या
१.	११ वी कला	४३
२.	१२ वी कला	३३
३.	११ वी सायन्स A + B Div.	२४२
४.	१२ वी सायन्स A + B Div.	२२५
	एकूण विद्यार्थी संख्या	५४३

J.S.M. (JR. COLLEGE), ALIBAG -RAIGAD
F.Y.J.C. SCIENCE EXAMINATION MARCH - 2020
SCIENCE FACULTY

Total Students Appeared = 231

Total Students Passed = 231

College Passing Percentage = 100%

J.S.M. College Jr. College Rank Holders

Rank	Name of the Student	Roll No.	Percent of Marks
1.	SHRI. MHATRE SAURABH SURESH SWATI	443	96.17%
2.	SHRI. PATIL MOHIT KAILAS SHALINI	367	91.83%
3.	MISS. TARE PRIYA SANTOSH SARIKA	457	90.67%

J.S.M. (JR. COLLEGE), ALIBAG -RAIGAD
F.Y.J.C. ARTS EXAMINATION MARCH - 2020
ARTS FACULTY

Total Students Appeared = 36

Total Students Passed = 36

College Passing Percentage = 100%

J.S.M. College Jr. College Rank Holders

Rank	Name of the Student	Roll No.	Percent of Marks
1.	MISS. SHRISEKAR SALONI BALKRISHNA VIJETA	18	84.67%
2.	SHRI. KUNTE GAURINANDAN RAJENDRA MANJUSHA	01	79.50%
3.	SHRI. PEDNEKAR JAY RAVINDRA POONAM	19	77.67%

J.S.M. (JR. COLLEGE), ALIBAG -RAIGAD
S.Y.J.C. SCIENCE EXAMINATION MARCH - 2020
SCIENCE FACULTY

Total Students Appeared = 313

Total Students Passed = 281

Total Student Fail = 32

Passed with Distinction = 18

Passed with First Class = 68

Passed with Second Class = 184

Passed in Pass Class = 11

College Passing Percentage = 90.06%

J.S.M. College Jr. College Rank Holders

Rank	Name of the Student	Roll No.	Percent of Marks
1.	Shri. Kahane Nishant Bharat	803	95.38
2.	Miss. Shaikh Sarika Sanir	824	90.61
3.	Shri. Jadhav Shubham Sushil	802	85.07
4.	Miss. Patil Arya Sachin	855	85.07

Out of 100 in subjects

Sr. No.	Name of the Student	Roll No.	Subjects	Marks
1.	Shri. Kahane Nishant Bharat	803	Mathematics	100
2.	Miss. Gondhali Nupur Nakesh	956	I.T.	100

इन्स्पायर स्कॉलरशिप पात्र विद्यार्थी, मार्च २०२०

Sr. No.	Name of the Student	Sr. No.	Name of the Student
1.	Patil Arya Sachin	3.	Kahane Nishant Bharat
2.	Shaikh Sarika Sanir	4.	Jadhav Shubham Sushil

J.S.M. (JR. COLLEGE), ALIBAG -RAIGAD
S.Y.J.C. ARTS EXAMINATION MARCH - 2020
ARTS FACULTY

Total Students Appeared	=	43
Total Students Passed	=	38
Total Student Fail	=	05
Passed with Distinction	=	06
Passed with First Class	=	11
Passed with Second Class	=	21
Passed in Pass Class	=	00

College Passing Percentage = 88.37%

J.S.M. College Jr. College Rank Holders

Rank	Name of the Student	Roll No.	Percent of Marks
1.	Miss. Vaishampayan Shraddha Devanand	210	92.15
2.	Miss. Kadam Purva Vijay	202	86.00
3.	Miss. Kawaji Arpita Pradip	229	80.92

रामशेठ ठाकूर ग्रंथालय अहवाल

महाविद्यालयातील विविध अभ्यासक्रमांना उपयुक्त अशी ग्रंथसंपदा उपलब्ध करून देणाऱ्या प्रमुख उद्देशांबरोबरच विद्यार्थ्यांमध्ये वाङ्मयीन व कलात्मक गुणांची वाढ करण्याच्या हेतूने आपले महाविद्यालयीन ग्रंथालय कार्यरत आहे. विद्यार्थी, प्राध्यापक, शिक्षकेतर कर्मचारी तसेच माजी विद्यार्थी ग्रंथालयाचा वाचनाकरिता नियमित उपयोग करून घेत असतात. विविध विषयांवरील संदर्भ ग्रंथांची लक्षणीय संख्या आपल्या ग्रंथालयाचे वैशिष्ट्य आहे.

आज अखेर ग्रंथालयात एकूण रु. ९५९८२२३/- किंमतीचे ८२,५२५ ग्रंथ आहेत. कनिष्ठ महाविद्यालयासाठी ग्रंथालयात ७,४८९ ग्रंथ उपलब्ध आहेत. या ग्रंथाखेरीज विविध विषयांवरील अद्ययावत माहिती मिळण्यासाठी ग्रंथालयात ८६ नियतकालिके व २५ वृत्तपत्रे येतात.

महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा. डॉ. ए. के. पाटील, उप-प्राचार्य डॉ. एन. एन. शेंद्रे तसेच विशेष कार्यकारी अधिकारी प्रा. एस. बी. दातार या सर्वांचा बहुमोल सल्ला ग्रंथालयाला मिळत आहे. ग्रंथालय समिती सदस्य प्रा. टी. डी. वाल्डे, डॉ. सोनाली पाटील, सौ. व्ही. एरंडे, प्रा. के. एम. कुलकर्णी यांनी वेळोवेळी मार्गदर्शन केले आहे.

ग्रंथालयाचा देवघेव विभाग सकाळी ८.०० ते सायं. ४.०० वाजेपर्यंत चालू असतो. या विभागात इ. ११ वी ते पदव्युत्तर वर्गाची अनेक पुस्तके आहेत. ह्या विभागात विद्यार्थ्यांना पाठ्यपुस्तके त्याचप्रमाणे अवांतर वाचनासाठी पुस्तके उपलब्ध करून दिली जातात. चालू वर्षी कोरोना महामारीच्या पार्श्वभूमीवर विद्यार्थ्यांना अभ्यासक्रमाच्या पुस्तकातील धडे यांची स्कॅन-कॉपी आवश्यकतेनुसार व्हॉट्सअप तसेच इमेल द्वारे विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचविण्यात आली.

अभ्यासिका विभाग सकाळी ८.०० ते सायं. ५.०० वाजेपर्यंत चालू असतो. येथे विद्यार्थ्यांसाठी पाठ्यपुस्तके, अवांतर वाचनाची पुस्तके, जनरल नॉलेजवरील विविध स्पर्धा परीक्षांसाठी उपयुक्त पुस्तके तसेच नियतकालिके, वृत्तपत्रे व प्रश्नपत्रिका संच उपलब्ध आहेत. अभ्यासिकेत ८० विद्यार्थ्यांची बसण्याची सोय असून चालू वर्षी कोरोना महामारीच्या पार्श्वभूमीवर सोशल डिस्टेंसिंग व कोरोनाचे इतर मार्गदर्शन नियम पाळून ५० टक्के विद्यार्थ्यांनाच या सुविधांचा लाभ घेण्याची परवानगी देण्यात आली.

बुक बँक या योजनेअंतर्गत आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या विद्यार्थ्यांना पाठ्यक्रमिक पुस्तके मुळ किंमतीच्या १/३ (एकतृतीयांश) एवढ्या किंमतीत वर्षभर वापराकरिता मिळतात.

पारंपारिक पुस्तकांबरोबरच डीजिटल स्वरूपातील माहिती ई बुक्स, ई जर्नल्स व ई मॅगझीन ग्रंथालयातून दिली जातात. ग्रंथालयात एकूण ७६४३०० ई बुक्स, ६००० ई जर्नल्स तसेच ५००० ई मॅगझीन उपलब्ध आहेत. सदर उपयुक्त साहित्याबाबतची तसेच इतर ओपन एज्युकेशनल रिसोर्सेस बाबतची माहिती व लिंक ग्रंथालयाच्या वेबसाईटमार्फत देण्यात आली.

चालू वर्षी डॉ. सतीश श्रीपाद ठिगळे, प्रा. गौरी लोणकर व श्रीमती मधुवंती भागवत यांनी देणगीदाखल ग्रंथालयाला पुस्तके भेट दिली, त्याबद्दल त्यांना धन्यवाद!

राष्ट्रीय सेवा योजना अहवाल

महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाच्या दृष्टीने राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाची भूमिका अत्यंत महत्वाची असते. 'Not Me But You' हे ब्रीद वाक्य समोर ठेऊन शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये कोरोनाच्या महामारीच्या काळात केंद्र सरकार व महाराष्ट्र शासन यांनी घालून दिलेल्या नियमावलीचे पालन करून राष्ट्रीय सेवा योजना विभागामार्फत महाविद्यालयामध्ये विविध जनजागृतीपर कार्यक्रम राबविले. जसे की कोरोना महामारीच्या काळात गरजू व्यक्तींना मुखपट्टी वाटप (Face Mask), अभासी पध्दतीने योग दिन, स्वच्छता अभियान, मतदार जनजागृती अभियान, एड्स जनजागृती अभियान, परिसर व सागरकिनारा स्वच्छता, स्वस्थ भारत अभियान इत्यादी उपक्रम यशस्वीरित्या आयोजित केले.

सन २०२०-२१ मध्ये कोरोनाच्या महामारीच्या कालावधीमध्ये राष्ट्रीय सेवा योजना विभागामार्फत दत्तक गाव मौजे मानी-भुते तसेच अलिबाग, सागाव आणि तळवली याठिकाणी भाजी विक्रेते, फळविक्रेते, रिश्का चालक, कामगार, बांधकाम मजूर, इत्यादी गरजू

व्यक्तींना मुखपट्टीचे (Face Mask) वाटप केले, तसेच त्यांना कोरोनाचा प्रादुर्भाव होऊ नये यासाठी घ्यावयाची काळजी याबाबत रा.से.यो. कार्यक्रम अधिकारी यांनी मार्गदर्शन केले. स्वयंसेवकांनी चित्रफिती व पोस्टर च्या माध्यमातून समाज माध्यमाद्वारे कोरोनाविषयी जनजागृती केली.

दि. २१ जून २०२० रोजी महाविद्यालयामध्ये राष्ट्रीय सेवा योजना विभागामार्फत आभासी पध्दतीने योग दिन साजरा केला. सर्व स्वयंसेवकांनी आपल्या घरी राहून सादर दिवशी योगाभ्यास केला व त्याच्या चित्रफिती महाविद्यालयाच्या वेबसाईटवर अपलोड केल्या.

स्वस्थ भारत अभियान अंतर्गत दि. १ ऑगस्ट २०२० रोजी विद्यार्थ्यांना तंबाखू मुक्ती बाबत शपथ दिली. तसेच स्पीट फ्री इंडिया अंतर्गत विद्यार्थ्यांना आभासी पध्दतीने कार्यक्रम राबवून आरोग्यविषयी मार्गदर्शन केले व त्याबाबत विद्यार्थ्यांना शपथ दिली. एड्स प्रतिबंध व नियंत्रण कक्ष, अलिबाग यांच्या मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयात रेड रिबन क्लब स्थापन केला व जागतिक एड्स दिनानिमित्त आभासी पध्दतीने जनजागृती केली.

महाविद्यालयामध्ये राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग व राष्ट्रीय छात्र सेना आणि सिव्हील हॉस्पिटल, अलिबाग यांच्या सहकार्याने दि. २५ फेब्रुवारी २०२१ रोजी रक्तदान शिबीर आयोजित केले यामध्ये ४७ स्वयंसेवकांनी रक्तदान केले व १६.० विद्यार्थ्यांनी हिमोग्लोबिन तपासणी करून घेतली.

दि. २५ जानेवारी २०२१ रोजी राष्ट्रीय मतदार दिनानिमित्त राष्ट्रीय सेवा योजना विभागातील कार्यक्रम अधिकारी प्रा. डॉ. प्रवीण गायकवाड, प्रा. डॉ. सुनील आनंद आणि प्रा. डॉ. सौ. मीनल पाटील यांनी ज्युनिअर व सिनिअर कॉलेजमधील विद्यार्थ्यांना मतदार जनजागृतीपर मार्गदर्शन केले तसेच ज्या विद्यार्थ्यांनी मतदार यादीमध्ये नाव नोंदवले नाही त्यांना आपले नाव मतदार यादीमध्ये नाव नोंदवण्याचे आवाहन केले व निर्भीडपणे कोणत्याही प्रलोभनाला बळी न पडता मतदान करण्याची शपथ सर्व विद्यार्थ्यांना दिली.

दि. १५ मार्च २०२१ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग व जिल्हा क्षयरोग नियंत्रण कार्यालय, अलिबाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने राष्ट्रीय क्षयरोग दुरीकरण कार्यक्रमांतर्गत महाविद्यालयामध्ये विद्यार्थ्यांकरिता क्षय रोगाविषयी माहिती देणारा जनजागृतीपर कार्यक्रम आयोजित केला. सदर कार्यक्रमात श्री. सतीश दंतराव, जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक, श्री. किर्तीकांत पाटील, वरीष्ठ क्षयरोग पर्यवेक्षक आणि सौ. माधुरी पाटील यांनी विद्यार्थ्यांना क्षय रोगाविषयी माहिती दिली व विद्यार्थ्यांच्या शंकेचे व प्रश्नांचे निरसन केले.

दि. २१ मार्च २०२१ रोजी World Forest Day निमित्त जंगल संवर्धन हा उद्देश ठेऊन Online Quiz चे आयोजन केले. यामध्ये ५४४ विद्यार्थी व प्राध्यापक यांनी सहभाग घेतला. सर्व सहभागी व्यक्तींना ई-मेलच्या माध्यमातून प्रमाणपत्र पाठवण्यात आली. तसेच दि. २२ मार्च २०२१ रोजी World Water Day निमित्त Save Water या विषयावर विद्यार्थ्यांकरिता पोस्टर मेकिंग स्पर्धेचे आयोजन केले यामध्ये २२ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. सदर पोस्टर मेकिंग स्पर्धेत प्रथम तीन क्रमांक आलेल्या विद्यार्थ्यांना आकर्षक पारितोषिक व प्रमाणपत्र देऊन गौरविण्यात आले.

याव्यतिरिक्त राष्ट्रीय सेवा योजना विभागामार्फत विविध महापुरुषांच्या जयंती व पुण्यतिथी साजऱ्या करण्यात आल्या. वरील सर्व कार्यक्रम कोरोना काळातील बनवलेल्या नियामावलीला अधीन राहू पार पाडण्यात आले.

जनता शिक्षण मंडळाचे अध्यक्ष मा. संजय दत्ता पाटील, उपाध्यक्ष मा. अॅड. गौतम पाटील, सचिव मा. अजित शाह व महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील यांच्या मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयातील प्रा. डॉ. प्रवीण गायकवाड प्रा. सौ. डॉ. मीनल पाटील व प्रा. डॉ. सुनील आनंद हे राष्ट्रीय सेवा योजना कार्यक्रम अधिकारी म्हणून जबाबदारी पार पाडत आहेत. तसेच येत्या काळात विभागातर्फे विविध नाविन्यपूर्ण सामाजिक उपक्रम राबविण्याचा विभागाचा निर्धार आहे.

उन्नत भारत अभियान

UNNAT BHARAT ABHIAAN

The college has participated in the Unnat Bharat Abhiyaan, a flagship programme of the Human Resources Development Ministry, Government of India. Principal Dr. Anil Patil and Unnat Bharat Abhiyaan College Coordinator Prof. Shweta Patil participated in the online workshop on Understanding &

Co-Learning from the experience of the participating institutions in implementing the Unnat Bharat Abhiyan organized by IIT Bombay on 5th December, 2020.

The college has adopted five villages under this programme namely- Sagaon, Talavali, Gothi, Vadhav and Wagholi and during the pandemic situation UBA Members and Students circulated Corona Awareness information through whatsapp - Shared Posters, booklet of covid-19, Aarogya Setu App and how to use mask (in regional language). Our UBA team communicated to the sarpancha and gram sadasya and requested to follow the all instructions continuously during Lockdown. To stop the spread of Corona virus and help the government.

Unnat Bharat Abhiyaan College Coordinator Prof. Shweta Patil participated in the online webinar on National Education Policy, 2020 on 16th September, 2020.

राष्ट्रीय कैंडेट कोर

१) आंतरराष्ट्रीय योग दिवस :-

२१ जून २०२० को आंतरराष्ट्रीय योग दिवस का आयोजन किया। इस कार्यक्रम के अवसर पर महाविद्यालय के प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील और महारे यूनिट के NCC अधिकारी कैप्टन डॉ. मोहसिन खान मौजूद थे। योग-दिवस पर NCC के ४४ कैंडेट्स उपस्थित थे।

२) COVID-19 से बचने के उपाय, सुरक्षा और प्रशिक्षण :-

जून, जुलाई एवं अगस्त माह में NCC कैंडेट को COVID-19 से बचाव एवं सुरक्षा हेतु भारत सरकार एवं DGNCC दिल्ली की योजना के तहत ऑनलाइन ट्रेनिंग प्रशिक्षित किया गया। प्रशिक्षण प्राप्त कैंडेटस ने अपने-अपने क्षेत्रों में COVID-19 से बचाने के उपायों पर अन्य ग्रामवासियों को सतर्क किया और प्रशिक्षण प्रदान किया।

३) स्वतन्त्रता दिवस :-

१५ अगस्त २०२० को हमारी एनसीसी यूनिट जे.एस.एम. कॉलेज, अलीबाग ने स्वतन्त्रता दिवस कार्यक्रम का आयोजन किया। इस आयोजन में राष्ट्रीय ध्वज को राष्ट्रीय गान के साथ १९ कैंडेटस ने सलामी दी। राष्ट्रीय ध्वज प्रमुख अतिथि माननीय प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील सर ने फहराया। सलामी के पश्चात प्राचार्य महोदय ने देशहित के हेतु सभी को शपथ दिलाई। शपथ के बाद और एनएसएस, एनसीसी सॉन्ग जोश और उत्साह से गाया गया। इस कार्यक्रम में एनसीसी यूनिट में ६० कैंडेट और एनएसएस के १०० वोलेंटियर उपस्थित थे। कार्यक्रम में कॉलेज का सम्पूर्ण टीचिंग और नॉनटीचिंग स्टाफ उपस्थित रहा। सीनियर अंडर ऑफिसर प्रसाद पाटील ने कार्यक्रम का नेतृत्व किया। कैप्टन डॉ. मोहसिन खान एनसीसी ऑफिसर के सक्रिय नेतृत्व एवं दिशा निर्देशन में कार्यक्रम का संयोजन तथा संचालन किया गया।

४) EBSB कैंप :-

दि. १२ अक्टूबर से १७ अक्टूबर २०२० तक एनसीसी डायरेक्ट्रेडड महाराष्ट्र का ऑनलाइन कैंप नागपूर द्वारा आयोजित किया गया। EBSB (एक भारत श्रेष्ठ भारत) कैंप में ६ महाराष्ट्र बटालियन की ओर से हमारी यूनिट का कैंडेट JUO अतुल म्हात्रे ने सहभाग किया।

५) स्वच्छता पखवाड़ा :-

१ दिसंबर २०२० से १५ दिसंबर २०२० तक 'स्वच्छता पखवाड़ा' का आयोजन जे.एस.एम कॉलेज की एनसीसी यूनिट ६ महाराष्ट्र बटालियन मुम्बई 'ए' ग्रुप द्वारा किया गया, जिसमें सार्वजनिक स्थानों की सफाई, ग्राम स्वच्छता कार्यक्रम, समुद्र किनारे की

सफाई, पब्लिक पार्क सफाई इत्यादि कार्यक्रमों को शामिल किया गया। स्वच्छता पखवाड़े में एनसीसी यूनिट के सभी कैडेटों ने सहभाग किया। इस कार्यक्रम का नेतृत्व SUO श्रेय पाचाडकर, JUO राजेश म्हात्रे, JUO अतुल ने किया।

६) रक्तदान कैम्प :-

दिनांक २५ फरवरी २०२१ को NCC यूनिट JSM कॉलेज, अलीबाग ने ४७ बॉटल यूनिट रक्तदान किया। मुख्य अतिथि के रूप में माननीय प्राचार्य महोदय डॉ. अनिल पाटील सर उपस्थित रहे। रक्तदान कैम्प के संयोजक डॉ. बी. बी. गायकवाड ने कैम्प की योजना बनाई, डॉ. आनंद, डॉ. मीनल पाटील मेडम (NSS PO) योजना में सहसंयोजक की भूमिका निभाई। कैप्टन डॉ. मोहसिन खान ने कार्यक्रम की रूपरेखा में सहयोग प्रदान किया। रक्तदान कैम्प में ४० NCC कैडेट, ३० NSS वोलेंटियर सक्रिय रूप से उपस्थित रहे।

७) CATC CAMP :-

जे.एस.एम. कॉलेज, अलीबाग-रायगड एनसीसी यूनिट के ५ दिन एवं ३ दिन का CATC कैम्प १ मार्च से ५ मार्च का आयोजन ६ महाराष्ट्र बटालियन मुम्बई 'ए' ग्रुपद्वारा किया गया। कोविड-१९ की महामारी को देखते हुए इस कैम्प का आयोजन एनसीसी यूनिट स्तर पर किया गया। प्रत्येक यूनिट पर एनसीसी 'बी' एवं 'सी' सर्टिफिकेट की परीक्षा के लिए इन कैम्पों का आयोजन किया जा रहा है। जे.एस.एम.कॉलेज, अलीबाग में आयोजित कैम्प में डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय, महाड की एनसीसी यूनिट तथा जे.एस.एम.कॉलेज, अलीबाग की एनसीसी यूनिट का संयुक्त कैम्प आयोजित किया गया जिसमें ८८ एनसीसी कैडेट्स ने प्रतिभा किया। यह कैम्प ६ महाराष्ट्र बटालियन द्वारा आयोजित है और बटालियन कमांडिंग ऑफिसर कर्नल शिरीष पांडे सर के नेतृत्व में आयोजित किया गया। कैम्प के दौरान कैडेट को ड्रिल, मैप रीडिंग, हथियार की जानकारी प्रदान करते हुए सोशल एक्विटी आदि का प्रशिक्षण देते हुए उन्हें प्रशिक्षित किया गया तथा कैडेट को प्रमाणपत्र वितरित किये। कैम्प में सोशल डिस्टेंस का सख्ती से पालन किया गया। यह प्रशिक्षण आर्मी के रेगुलर पीआई स्टाफ द्वारा दिया गया है। कैम्प का आयोजन १ मार्च से ५ मार्च तक रहा। कैम्प उद्घाटन एडमिस्ट्रेटिव ऑफिसर कर्नल डिसिल्वा सर ने किया तथा समापन कर्नल शिरीष पांडे कमांडिंग ऑफिसर ६ महाराष्ट्र द्वारा किया गया। इस कैम्प में कैम्प एटजूटेंट की भूमिका कैप्टन डॉ. मोहसिन खान ने निभाई और प्राचार्य जे.एस.एम. कॉलेज, अलीबाग डॉ. अनिल पाटील सर ने सभी का आभार माना।

८) B सर्टिफिकेट परीक्षा :-

दिनांक २१ मार्च २०२१ रविवार को ६ महाराष्ट्र बटालियन एनसीसी की यूनिट जे.एस.एम. कॉलेज, अलीबाग में B सर्टिफिकेट एनसीसी की परीक्षा का आयोजन हुआ। इस परीक्षा में हमारी यूनिट के १७ कैडेट्स ने B सर्टिफिकेट की परीक्षा दी। इस परीक्षा में कुल ११६ SD/SW कैडेट्स सम्मिलित हुए। 6 MAH BN., 4 SIG., 5 MAH BN., 8 MAH BN के सम्मिलित कैडेट की परीक्षा का आयोजन सम्पन्न हुआ। हमारे विद्यालय की NCC यूनिट का परीक्षा परिणाम 100% रहा।

९) C सर्टिफिकेट परीक्षा :-

दिनांक ४ अप्रैल २०२१ रविवार को ६ महाराष्ट्र बटालियन एनसीसी की यूनिट जे.एस.एम. कॉलेज, अलीबाग में C सर्टिफिकेट की परीक्षा दी। इस परीक्षा में हमारी यूनिट के २७ कैडेट्स ने C सर्टिफिकेट की परीक्षा दी। इस परीक्षा में कुल ८९ SD/SW कैडेट्स सम्मिलित हुए। 6 MAH BN., 4 SIG., 5 MAH BN., 8 MAH BN के सम्मिलित कैडेट की परीक्षा का आयोजन सम्पन्न हुआ। हमारे महाविद्यालय की NCC यूनिट का परीक्षा परिणाम 100% रहा।

१०) श्रद्धांजलि :-

स्वतन्त्रता संग्राम और जालियाँवाला बाग हत्याकांड में देश को आजाद कराने के लिए जिन वीरों ने अपना वर्चस्व बलिदान किया ऐसे वीर शहीदों को याद करते हुए पोस्टर कोंपीटीशन, वीडिओ मैकिंग कोंपीटीशन का आयोजन ६ महाराष्ट्र बटालियन एनसीसी ने किया जिसमें हमारी यूनिट के १२ कैडेट ने सक्रिय सहभाग किया।

सांस्कृतिक कार्यक्रम विभाग

विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांना वाव मिळण्यासाठी आणि त्यातून कला क्षेत्रात चांगल्या संधी उपलब्ध करून देण्यासाठी महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक कार्यक्रम समितीद्वारे विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात येते. मुंबई विद्यापीठ द्वारा निर्धारित युवा महोत्सव तसेच विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमांमध्ये सहभाग घेण्यासाठी विद्यार्थ्यांना नेहमी प्रोत्साहित केले जाते. २०२०-२१ हे शैक्षणिक वर्ष कोरोना (COVID-19) साथीमुळे शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ हे वर्ष केंद्र तसेच राज्य सरकारद्वारे मार्च २०२० पासून वेळोवेळी घोषित करण्यात आलेले लॉकडाऊन आणि त्यानंतरची अनलॉकींग ची प्रक्रिया यामुळे सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन भौतिक (PHYSICALLY) झाले नसले तरी ऑनलाईन झालेल्या विविध स्पर्धांमध्ये विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेऊन चांगली कामगिरी केली आहे आणि महाविद्यालयाची यशाची परंपरा कायम ठेवण्याची खात्री आहे.

महाज्योती महात्मा जोतीबा फुले संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, महाराष्ट्र शासनाच्या इतर मागास कल्याण विभाग स्वायत्त संस्था द्वारा आयोजित क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले जयंतीनिमित्त जिल्हास्तरीय ऑनलाईन निबंध स्पर्धेत महाविद्यालयातील चार विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला होता. त्यामध्ये महाविद्यालयातील कु. साक्षी संदीप म्हात्रे या विद्यार्थिनीचा रायगड जिल्ह्यातून प्रथम क्रमांक (१०,०००/- रु. रोख आणि प्रमाणपत्र) तर कु. आदिती अनिल पालवणकर या विद्यार्थिनीचा तृतीय क्रमांक (२५००/- रु. रोख आणि प्रमाणपत्र) आला. या दोन्ही विद्यार्थिनींनी सदर संस्थेद्वारा आयोजित राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धेत सुद्धा सहभाग घेतला आहे.

मुंबई विद्यापीठाच्या विद्यार्थी कल्याण विभागातर्फे ५३ वी आंतर महाविद्यालय/संस्था/विभाग सांस्कृतिक युवा महोत्सव स्पर्धेत स्पर्धा २०२०-२१ चे आयोजन २० मार्च २०२१ पासून आभासी (Virtual/Online) पध्दतीने करण्यात आले आहे. मुंबई विद्यापीठ अंतर्गत एकूण १० विभागात (Zones) मध्ये निवडफेरी स्पर्धा आयोजित केल्या जात आहेत.

दक्षिण रायगड विभाग VIII मधील निवडफेरीमध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी शास्त्रीय गायन, सुगम संगीत गायन, पाश्चात्य गायन, मिमिक्री (नक्कल), वक्तृत्व, कथाकथन (मराठी, हिंदी, इंग्रजी), एकपात्री अभिनय, पोस्टर मेंकींग, स्पॉट पेंटिंग, कार्टूनिंग एकूण १० स्पर्धा प्रकारांमध्ये विद्यार्थी सहभाग घेतला आहे. या स्पर्धा Online पध्दतीने २० मार्च ते २५ मार्च २०२१ पर्यंत विभाग पातळीवर आयोजित केल्या जाणार आहेत. या स्पर्धांमध्ये २०१९-२० ची प्रथम क्रमांकाची परंपरा विद्यार्थी कायम ठेवतील अशी खात्री आहे.

क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले निबंध स्पर्धा अहवाल

महाज्योती महात्मा जोतीबा फुले संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, महाराष्ट्र शासनाच्या इतर मागास कल्याण विभाग स्वायत्त संस्था द्वारा आयोजित क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले जयंतीनिमित्त ३ जानेवारी २०२१ रोजी जिल्हास्तरीय ऑनलाईन निबंध स्पर्धेत महाविद्यालयातील खालील दोन विद्यार्थिनींनी महाविद्यालयाचे नाव उंचावेल अशी कामगिरी केली. सदर विद्यार्थिनींना सहाय्यक समाजकल्याण आयुक्त, रायगड यांचे हस्ते सत्कार, प्रमाणपत्र आणि रोख बक्षीस देण्यात आले.

अ.क्र.	सहभागी विद्यार्थी	क्रमांक	बक्षीस
१.	कु. साक्षी संदीप म्हात्रे	प्रथम	१०,०००/- रोख
२.	कु. आदिती अनिल पालवणकर	तृतीय	२५००/- रोख

या दोन्ही विद्यार्थिनींनी सदर संस्थेद्वारा आयोजित राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धेत सुद्धा सहभाग घेतला आहे.

युवा महोत्सव अहवाल

विद्यार्थ्यांच्या कलागुण विकासासाठी महाविद्यालयाचा सांस्कृतिक विभाग नेहमी प्रयत्नशील असतो. महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी सांस्कृतिक कार्यक्रमात प्राप्तकेलेले यश नक्कीच कौतुकास्पद आहे.

जे.एस.एम. महाविद्यालयास रायगड (दक्षिण) झोन क्र. ८ च्या विजेतेपदाचा मान : कोरोना प्रादुर्भावाच्या पार्श्वभूमीवर मुंबई विद्यापीठातर्फे सन २०२०-२१ मध्ये झूम या व्हर्च्युअल प्लॅटफॉर्मवर शनिवार दि. २० मार्च ते गुरुवार दि. २५ मार्च २०२१ दरम्यान युवा महोत्सवाच्या एकूण ११ झोनमध्ये जिल्हास्तरीय फेरीचे आयोजन १० वैयक्तिक स्पर्धाप्रकारांमध्ये केले गेले.

आपल्या महाविद्यालयातील ७ विद्यार्थ्यांनी सुगम संगीत गायन, एकपात्री अभिनय, मिमिक्री, कथाकथन, वक्तृत्व, चित्रकला, पोस्टर मेकिंग, कार्टूनिंग अशा एकूण ८ स्पर्धांमध्ये सहभाग घेतला. त्यापैकी खालील ५ स्पर्धा प्रकारात यश संपादन करून रायगड (दक्षिण) झोन क्र. ८ मध्ये सर्वाधिक पारितोषिके पटकावून वर्चस्व निर्माण केले व सलग दुसऱ्या वर्षी विजेतेपदाचा मान पटकावला.

अ.क्र.	स्पर्धा प्रकार	क्रमांक	यश संपादन केलेले विद्यार्थी
१	कथाकथन	प्रथम	प्रांजली जाधव
२	सुगम संगीत गायन	प्रथम	पूर्वा गावडे
३	चित्रकला	प्रथम	ओमकार म्हात्रे
४	पोस्टर मेकिंग	द्वितीय	ऋतुजा पाटील
५	एकपात्री अभिनय	द्वितीय	हर्षदा रिसबूड

दिनांक २० मार्च ते २ एप्रिल २०२१ या कालावधीत युवा महोत्सवाच्या विद्यापीठस्तरीय अंतिम फेरीचे आयोजन झूम या व्हर्च्युअल प्लॅटफॉर्मवर पार पडले त्यातमध्ये खालील विद्यार्थ्यांना विजेतेपदाचा मान मिळाला.

अ.क्र.	स्पर्धा प्रकार	क्रमांक	यश संपादन केलेले विद्यार्थी
१	चित्रकला	तृतीय	ओमकार म्हात्रे
२	एकपात्री अभिनय	उत्तेजनार्थ	हर्षदा रिसबूड

सांस्कृतिक समिती अहवाल २०२०-२१ कनिष्ठ महाविद्यालय

विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास होण्याच्या उद्देशाने कनिष्ठ महाविद्यालयीन स्तरावर विविध स्पर्धांचे आयोजन केले जाते, स्पर्धांमध्ये भाग घेण्यास विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहन व मार्गदर्शन केले जाते.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ ची सुरुवात ऑनलाइन पध्दतीने झाली. तरीही विद्यार्थ्यांनी विविध स्पर्धांमध्ये अतिशय उत्साहाने भाग घेतला.

१४ नोव्हेंबर २०२० रोजी बालदिनानिमित्त आयोजित केलेल्या ऑनलाइन निबंध स्पर्धेत खालील विद्यार्थींनीनी सहभाग घेतला.

१. कु. स्वरांगी योगेश मोहरे ११ वी सायन्स
२. कु. खुशबू आयमुद्दिन कुरेशी ११ वी सायन्स

कु. स्वरांगी योगेश मोहरे हिने भारताचे माजी पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांच्या जीवनावर आधारित माहितीपट तयार करून अपलोड केला.

३ जानेवारी २०२१ रोजी सावित्रीबाई फुले यांच्या जयंतीनिमित्त आयोजित स्पर्धेत 'क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले' या विषयावर निबंध कु. खुशबू आयमुद्दिन कुरेशी, कु. अनुश्री बिर्जे यांनी सदार केला व कु. वैष्णवी संजय कदम या विद्यार्थींनीने वक्तृत्व स्पर्धेत भाग घेतला.

एक भारत-श्रेष्ठ भारत (EBSB) अंतर्गत ओरिसा राज्यावर आधारित सामान्य ज्ञान स्पर्धेचे आयोजन दि. २५ फेब्रुवारी २०२१ रोजी सौ. अपर्णा देव यांनी केले. स्पर्धेला विद्यार्थ्यांनी उत्सुकतेने प्रतिस्पर्धा दिला. या स्पर्धेत विजयी झालेले विद्यार्थी खालीलप्रमाणे :-

१. कु. खुशबू कुरेशी प्रथम क्रमांक
२. कु. आयेशा शेख द्वितीय क्रमांक
३. कु. मयुरेश पाटील तृतीय क्रमांक

मराठी भाषा व वाङ्मय अभ्यास मंडळ

महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांमध्ये भाषा व साहित्य-कला याबद्दलची जाणीव समृद्ध व्हावी व विद्यार्थ्यांच्या अभिव्यक्ती (लेखन, संभाषण, वाचन) गुणांचा विकास व्हावा याकरिता 'मराठी भाषा व वाङ्मय अभ्यास मंडळ' नेहमी विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करत असते. शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये आयोजित केलेल्या कार्यक्रमाचा अहवाल पुढीलप्रमाणे -

* मराठी राजभाषा दिन

'माझ्या मराठी मातीला नका म्हणू हीन दीन, स्वर्गलोकाहून थोर मला हिचा अभिमान...' असे अभिमानाने सांगून आपल्या काव्यप्रतिभेने अवघ्या मराठी जनांना अभिमानाची भावना देणाऱ्या कविवर्य कुसुमाग्रज यांचा जन्मदिवस म्हणजेच २७ फेब्रुवारी हा दिवस 'मराठी राजभाषा दिन-अर्थात मराठी राजभाषा दिवस' म्हणून साजरा केला जातो. जे.एस.एम.महाविद्यालयातही हा दिवस मोठ्या उत्साहात साजरा करण्यात आला. कोरोनाच्या वाढत्या प्रादुर्भावाच्या पार्श्वभूमीवर या कार्यक्रमाचे आयोजन आभासी पध्दतीने करण्यात आले होते.

'मराठी वाङ्मय व भाषा अभ्यास मंडळ' तर्फे या निमित्ताने विविध स्पर्धा व उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले होते. यावेळी कार्यक्रमाचे अध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील उपस्थित होते. उपप्राचार्य तथा मराठी विभाग प्रमुख प्रा. डॉ.

नीळकंठ शेर, प्रा. जयेश म्हात्रे, हिंदी विभागप्रमुख प्रा. डॉ. मोहसिन खान, प्रा. जयश्री पाटील, प्रा. नरेंद्र पाटील, प्रा. श्वेता पाटील हेही यावेळी उपस्थित होते.

यावेळी प्राचार्य डॉ. अनिलपाटील यांनी विद्यार्थ्यांना मराठी भाषेच्या संवर्धनासाठी आपण काय करायला हवे याबाबत मौलिक मार्गदर्शन केले. मातृभाषेबद्दलचे प्रेम सर्वांनी बाळगायला हवे असे उद्गार यावेळी त्यांनी काढले. मराठी भाषा ही तंत्रज्ञानाची भाषा होण्याची गरजही त्यांनी व्यक्त केली. हिंदी विभागप्रमुख प्रा. डॉ. मोहसिन खान सर यांनी मराठी राजभाषा दिनानिमित्त आपले मनोगत मराठीतून व्यक्त केले. कार्यक्रमाच्या प्रारंभी प्रांजली जाधव हिने 'मराठी वाङ्मय व भाषा अभ्यास मंडळा'तर्फे आयोजित विविध उपक्रमांची माहिती देत मराठी विभागाच्या वाटचालीचा आढावा घेतला.

कविवर्य कुसुमाग्रज यांच्या जन्मदिनानिमित्त त्यांची 'कणा' ही कविता रिध्दी पाटील हीने सादर केली. वेदश्री डोंगरे हिने कुसुमाग्रजांची 'अखेर कमाई' ही कविता सादर केली. सिध्दा भोसले हीने माधुरी चव्हाण यांच्या पुस्तकातील एका उताऱ्याचे वाचन केले. तर कृत्तिका जोशी व विशाखा कवळे यांनी काव्यवाचन स्पर्धेत सादर केलेल्या कविता वाचल्या.

यावर्षी प्रत्यक्ष स्पर्धांचे आयोजन करता न आल्याने ऑनलाइन पध्दतीने काव्यलेखन, स्वररचित काव्यवाचन, निवडक उताऱ्यांचे अभिवाचन अशा स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले. या स्पर्धांना विद्यार्थ्यांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद लाभला. काव्यवाचन स्पर्धेत रिध्दी पाटील, काव्यलेखन स्पर्धेत नम्रता चव्हाण तर अभिवाचन स्पर्धेत सिध्दा भोसले यांनी प्रथम क्रमांक पटकाविला. या सर्व स्पर्धांतील यशस्वी विद्यार्थ्यांना पुस्तकरूपाने पारितोषिके देऊन गौरविण्यात आले. प्रा. जयेश म्हात्रे यांच्या मार्गदर्शनाखाली प्रांजली जाधव, राधिका गोंधळी, रुपाली पाटील, शांथाली नलावडे या विद्यार्थीनींनी कार्यक्रमाला यशस्वी आयोजन केले.

हिन्दी साहित्य मंडल

वर्ष २०२०-२१ में हिंदी साहित्य मंडल का पुनर्गठन कर नवीनीकरण किया गया, जिसमें अध्यक्ष के तौर पर प्राचार्य महोदय को अध्यक्ष पद प्रदान करते हुए गौरव का अनुभव हुआ। साथ ही हिंदी साहित्य मंडल के कार्यवाहक अध्यक्ष के रूप में हिंदी विभागाध्यक्ष कैप्टन डॉ. मोहसिन खान को पद प्रदान किया गया। इस मंडल में स्नातक स्तर पर और स्नातकोत्तर स्तर पर ६ विद्यार्थियों का सदस्य रूप में चयन किया गया तथा हिंदी साहित्य मंडल के संचालन करने हेतु संचालक के तौर पर श्री नरेंद्र पाटील को पदभार प्रदान किया गया। इस प्रकार के सन २०२०-२१ में हिंदी साहित्य मंडल का नवीनीकरण कर नई योजनाएँ तथा नई दिशाएँ तय की गईं।

हिंदी साहित्य मंडल ने १४ सितंबर २०२० को हिंदी दिवस का आयोजन किया जिसमें हिंदी भाषा देवनागरी लिपि के अंतरराष्ट्रीय प्रभाव एवं उपयोग के संदर्भ में व्याख्यान का आयोजन ऑनलाइन किया गया। - 'हिंदी भाषा, देवनागरी लिपि : लोकसम्पर्क की दिशाएँ' व्याख्यान के माध्यम से स्नातक तथा स्नातकोत्तर स्तर के विद्यार्थियों को हिंदी की दशा और दिशा के विषय में स्पष्ट करते हुए देवनागरी लिपि की महत्ता को दर्शाया तथा हिंदी का रोजगार से संबंध दर्शाते हुए रोजगार की दिशाओं की ओर विद्यार्थियों को मार्गदर्शन प्रदान किया गया। यह व्याख्यान हिंदी विभागाध्यक्ष डॉ. मोहसिन खान ने हिंदी दिवस के अवसर पर दिया।

१० जनवरी २०२१ को अंतरराष्ट्रीय हिन्दी दिवस के अवसर पर ११ जनवरी २०२१ को हिन्दी विभागाध्यक्ष डॉ. मोहसिन खान ने राजकीय महिला महाविद्यालय, चंडीगढ़ में ऑनलाइन व्याख्यान प्रदान किया। इस कार्यक्रम में हमारे महाविद्यालय के विद्यार्थी भी ऑनलाइन कार्यक्रम से सक्रिय रूप से जुड़े।

हिन्दी विभाग की एक महत्वपूर्ण उपलब्धि इस वर्ष यह रही कि हमारे महाविद्यालय के हिन्दी विभाग में पीएच.डी शोधकेन्द्र की ओर से यू. जी. सी. और मुंबई विश्वविद्यालय के गाईडलाइन के तहत पी.एच.डी. कोर्स वर्क का ऑनलाइन आयोजन कर विधिवत पाठ्यक्रम पूर्ण किया गया। कोर्स वर्क की ऑनलाइन परीक्षा लेकर शोधार्थियों को प्रमाणपत्र वितरित किए गए।

स्नातक हिन्दी की अक्टूबर २०२० में हुई परीक्षा में ८ विद्यार्थियों में से B+ श्रेणी में ४ और B श्रेणी में ४ विद्यार्थी उत्तीर्ण हुए। स्नातक हिन्दी का रिजल्ट १०० प्रतिशत लगा। स्नातकोत्तर भाग २ की अक्टूबर २०२० में हुई परीक्षा में १ विद्यार्थी ने प्रवेश पाया और १ विद्यार्थी प्रथम A में उत्तीर्ण हुई। कुलमिलाकर स्नातकोत्तर भाग-२ का रिजल्ट १०० प्रतिशत रहा।

अंतर्गत तक्रार निवारण समिती

महिला सबलीकरण, महिला सुरक्षितता तसेच महाविद्यालयीन तरुणींच्या विविध समस्या याबाबत मार्गदर्शन करणे व महिलांसाठी त्यांना उपयोगी असणाऱ्या कार्यक्रमांचे आयोजन करणे यासाठी अंतर्गत तक्रार निवारण समिती व महिला विकास कक्ष कार्यरत आहे. यावर्षी अंतर्गत तक्रार निवारण समिती प्रमुख म्हणून प्रा. वर्षा संदेश पाटील यांनी काम पाहिले.

यावर्षी कोव्हिड चा प्रादुर्भाव असल्यामुळे ९ मार्च २०२१ रोजी जागतिक महिला दिनाच्या निमित्ताने झूम मिटिंग आधारित एका कार्यक्रमाचे आयोजन केले गेले. या कार्यक्रमा अंतर्गत अॅडव्होकेट दत्ता पाटील कॉलेज ऑफ लॉ च्या प्रिन्सिपॉल अॅड. रेश्मा पाटील यांनी कामाच्या ठिकाणी महिलांच्या होणाऱ्या लैंगिक शोषणाबाबत जागृती व्हावी व अशा गोष्टींना प्रतिबंध व्हावा यासाठी असलेल्या कायद्यावर अतिशय महत्वपूर्ण व्याख्यान दिले. **Sexual Harrasment** म्हणजे नक्की काय व या कायद्यामुळे तुम्हाल कसे प्रोटेक्शन मिळते याची माहिती दिली. कायद्यातर्फे महिलांना कोणकोणते अधिकार मिळाले आहेत त्याची एक PDF मुलींना दाखविली गेली व त्याचे वाचन श्रीमती वर्षा पाटील मॅडम यांनी केले.

तसेच ७ सेप्टेरी रूल्स फॉर गर्ल्स हा youtube वरील व्हिडिओ मुलींना दाखविण्यात आला व महिलांवरील एम कवितेचे वाचन करण्यात आले. या सभेस एकूण १०० विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनी उपस्थित होत्या. हा कार्यक्रम यशस्वी करण्याकरिता प्रा. मीनल पाटील, प्रा. श्वेता, प्रा. जयश्री पाटील यांचा हातभार लागला.

जे. एस. एम. कॉलेजमध्ये सर्वप्रथमच महिला दिनानिमित्ताने उपस्थित असलेल्या महिलावर्गाच्या व काही विद्यार्थिनींच्या उपस्थितीत केक कापून साजरा केला गेला. तसेच महिलांवरील एका कवितेचे वाचन श्रीमती मथुरे मॅडम यांनी केले. जागतिक महिला दिनाच्या निमित्ताने प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील यांनी कॉलेजची माजी विद्यार्थिनी डॉ. वैद्य हिचे व प्राचार्या अॅड. रेश्मा पाटील मॅडम यांनी गुलाबपुष्प देऊन स्वागत केले.

निसर्ग मंडळ अहवाल २०२०-२१

निसर्ग मंडळाचा २०२०-२१ चा अहवाल सादर करताना मला आनंद होतो आहे. निसर्ग मंडळ म्हणजे खरंतर निसर्गाशी जवळीक, निसर्गात फिरणे आणि निसर्गाची ओळख करून घेणे, पण या वर्षी आलेल्या कोव्हिड-१९ च्या महामारीमुळे सगळ्यावरच बंधने आली, त्यामुळे विद्यार्थीही महाविद्यालयात आले नाहीत आणि अशा प्रकारच्या कार्यक्रमांचे आयोजन करणे शक्य झाले नाही.

ज्या पध्दतीने वर्गातील तासांची कसर ऑनलाइन क्लासेसनी भरून काढील त्याचप्रमाणे निसर्ग मंडळाचे कार्यक्रमही या शैक्षणिकवर्षाच्या उत्तरार्धात ऑनलाइन पध्दतीने आयोजित करण्यात आले. विद्यार्थ्यांना निसर्गाची ओळख करून देणे, पर्यावरण जागृती व जैवविविधतेचे संवर्धन इत्यादी संकल्पना माहिती व्हाव्या या उद्देशाने विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

"Know your Nature and Care the Mother Earth" या ध्येय वाक्यावर आधारित पुढील विविध कार्यक्रमांचे आयोजन केले गेले.

१. पर्यावरण व जैवविविधता व्याख्यानमाला :

दिनांक १ एप्रिल व ३ एप्रिल २०२१ रोजी विद्यार्थ्यांसाठी Google meet प्लॅटफॉर्म वरून ५ व्याख्यानांचे आयोजन केले होते.

दिनांक १ एप्रिल रोजी यातील पहिले व्याख्यान महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील यांनी दिले. 'Our Nature : Our Plant Biodiversity' या विषयावरील व्याख्यानात त्यांनी अलिबाग तालुक्यातील विविध भौगोलिक क्षेत्रातील व विविध ऋतूंमध्ये आढळणाऱ्या वनस्पतींची ओळख अत्यंत सुंदर स्लाईड द्वारे विद्यार्थ्यांना करून दिली.

दुसरे व्याख्यान महाविद्यालयातील रसायन शास्त्राचे प्राध्यापक व संशोधक डॉ. प्रशांत चाटे यांनी 'Save Earth from Air Pollution' या विषयावर दिले. हवेच्या प्रदूषणाच्या विविध परिणामांची जाणीव त्यांनी आपल्या व्याख्यानातून करून दिली. शेवटच्या सत्रातील व्याख्यान महाविद्यालयातील प्राणिशास्त्र विषयाचे प्रमुख प्रा. अद्वैत घाटपांडे यांनी "Animal Biodiversity : A virtual Tour' या

विषयावर दिले. पृथ्वीवर आढळणाऱ्या सर्व लहान मोठ्या वर्गातील प्राण्यांची ओळख त्यांनी सादरीकरणातून दिली.

व्याख्यान मालेतील दुसरे सत्र दिनांक ३ एप्रिल २०२१ रोजी आयोजित केले होते. यातील पहिल्या व्याख्यानासाठी जैवविविधता संवर्धन या क्षेत्रात सक्रिय काम करणारे गडचिरोली येथील डॉ. अमित सेटीया यांना आमंत्रित करण्यात आले होते. "People Participatory Nature Conservation : The Need of time - Case studies from field" या विषयावरील व्याख्यानातून त्यांनी आदिवासी व जंगल क्षेत्रात लोकसहभागाने करित असलेल्या जैवविविधता संवर्धनाच्या प्रत्यक्ष कामाचा अनुभव सांगितला. त्यांचे हे अनुभव विद्यार्थ्यांना नक्कीच स्फूर्तिदायक व प्रेरणादायी होते. सत्रातील शेवटचे व्याख्यान वनस्पती शास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. प्रीती फाटे यांनी दिले. "Slime molds : Hidden Beauties of Nature" या विषयावरील व्याख्यानातून त्यांनी जमिनीवर वाढणाऱ्या अत्यंत सूक्ष्म परंतु विविध रंगानी नटलेल्या बुरशीचे दर्शन घडविले.

डॉ. मीनल पाटील, प्रमुख निसर्ग मंडळ यांनी इतर सहकाऱ्यांच्या मदतीने या व्याख्यानमालेचे आयोजन केले होते.

२. दिनांक १ एप्रिल ते ५ एप्रिल २०२१ या कालावधीत विद्यार्थ्यांसाठी छायाचित्र स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. या स्पर्धेस विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्त प्रतिसाद दिला. एकूण ६० छायाचित्रे स्पर्धेसाठी प्राप्त झाली. उत्कृष्ट छायाचित्रांना बक्षिसे देऊन गौरविण्यात आले. सर्व प्राप्त छायाचित्रांचे एक ऑनलाइन प्रदर्शन तयार करण्यात आले आहे.

सर्व कार्यक्रमांचे आयोजन करित असताना प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील यांचे अत्यंत मोलाचे मार्गदर्शन मिळाले. निसर्ग मंडळाचे सदस्य प्रा. डी. डी. खंदारे, प्रा. प्रशांत चाटे, प्रा. अद्वैत घाटपांडे, डॉ. सुनील आनंद, प्रा. प्रीती फाटे, कु. समृद्धी पाटील, सौ. मंजुषा पाटील यांची मोलाची मदत झाली.

करिअर गाइडन्स अँड प्लेसमेंट सेल

महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना रोजगाराच्या विविध संधी व त्याकरिता आवश्यक असणारी पात्रता व गुणवत्ता यांची माहिती मिळावी या उद्देशाने महाविद्यालयाचा करिअर गाइडन्स व प्लेसमेंट सेल नियमितपणे विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करित असतो. शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये जागतिक कोरोना महामारीच्या संकटामुळे आलेल्या मर्यादा विचारात घेऊन विभागातर्फे विद्यार्थ्यांसाठी ऑनलाइन पध्दतीने मार्गदर्शन सत्रांचे आयोजन करण्यात आले.

दि. १७ मार्च २०२१ रोजी सकाळी १०.०० वाजता प्रसिद्ध व्यवसाय व स्पर्धा परिक्षा मार्गदर्शक व निवृत्त सनदी अधिकारी मा. श्री. सुहास पाटील (ठाणे) यांचे 'बॅकिंग परीक्षा व स्टाफ सिलेक्शन परीक्षा' संदर्भात मार्गदर्शन सत्राचे आयोजन करण्यात आले. गुगल मीट च्या माध्यमातून आयोजित या सत्रात सुमारे ९६ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला. सदर कार्यक्रमात महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अनिल क. पाटील यांनीही विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

तसेच दि. १८ मार्च २०२१ रोजी 'बॅकिंग क्षेत्राशी संबंधित विविध स्पर्धा परिक्षा' या विषयावर विकास सावंत अॅकॅडमी च्या रायगड शाखा व्यवस्थापक सौ. आर्या जाधव यांच्या व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले. सदर कार्यक्रमास ९० विद्यार्थी उपस्थित होते. यामध्ये बॅकिंग संबंधित तसेच, स्टाफ सिलेक्शन कमिशनच्या वेगवेगळ्या परीक्षां संदर्भात विद्यार्थ्यांनी विचारलेल्या शंकांचे निरसन करण्यात आले.

योसोबतच वर्षभर नोकरीच्या उपलब्ध असणाऱ्या संधी, विविध पदांच्या वृत्तपत्र व इतर माध्यमांमधून येणाऱ्या जाहिराती व त्यासाठी लागणारी पात्रता इ. संबंधी माहिती विद्यार्थ्यांना व्हॉटसअपच्या माध्यमातून पुरविली जाते. येत्या काळात विभागामार्फत रोजगार विषयक मार्गदर्शनपर विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्याचा विभागाचा मानस आहे.

शैक्षणिक व औद्योगिक सहल

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ या कालावधीमध्ये शैक्षणिक व औद्योगिक सहल या कमिटीमध्ये प्रा. डी.जी. खंदारे, डॉ. सोनाली पाटील, प्रा. गौरी लोणकर, डॉ. आचार्य, प्रा. जयेश म्हात्रे, प्रा. कपिल कुलकर्णी, डॉ. सुनिल आनंद, प्रा. एस. तानवडे व प्रा. व्ही. एस. एरंडे यांनी महत्वपूर्ण सहभाग घेतला.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ या कालावधीमध्ये कोरोनाचा प्रादुर्भाव असल्या कारणामुळे शैक्षणिक सहलीचे व औद्योगिक सहलीचे आयोजन करण्यात अडचणीचा सामना करावा लागला.

सदर शैक्षणिक वर्षामध्ये ऑनलाईन पध्दतीने विद्यार्थ्यांना सहलीसंबंधी तास P.P.T. च्या माध्यमातून भुगोलविभागातर्फे घेण्यात आला. तसेच भारतातील अनेक भौगोलिक, ऐतिहासिक व सांस्कृतिक पर्यटन स्थळांविषयी माहिती देण्यात आली. वर्षाच्या शेवटी सहली संबंधी विद्यार्थ्यांमध्ये गुण विकसीत व्हावेत यासाठी प्रश्नमंजूषेचे आयोजन ऑनलाईन पध्दतीने करण्यात आले. यात ४३ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

याच काळात जे.एस.एम. महाविद्यालय आणि त्यातील वनस्पतीशास्त्र विभागातर्फे Know your Nature and care He Mother earth हा कार्यक्रम घेण्यात आला. या कार्यक्रमांमध्ये ऑनलाईन पध्दतीने डॉ. अमित व्ही. सेनिया या प्रमुख वक्त्यांनी People's Participatory Nature Conservation या विषयी सविस्तर माहिती स्पष्ट केली.

सदर कार्यक्रमांमध्ये डॉ. प्रशांत चाटे, प्रा. अद्वैत घाटपांडे व डॉ. प्रीती फाटे यांनी पर्यावरणाविषयी आपले महत्वपूर्ण विचार ऑनलाईन पध्दतीने P.P.T. च्या सहाय्याने स्पष्ट केले. शेवटी विद्यार्थ्यांसाठी प्रश्नमंजूषा हा कार्यक्रम घेण्यात आला.

स्टुडंट कन्झ्युमर स्टोअर

महाविद्यालयाच्या स्थापनेच्या तीन वर्षांनंतर जे.एस.एम. कॉलेज स्टुडंट कन्झ्युमर स्टोअर लि.मी. अलिबाग ची स्थापना महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांसाठी आवश्यक शैक्षणिक साहित्य ना नफा ना तोटा या सहकारातील ब्रीद वाक्यानुसार Regd. No. REGD/ABG/CON/102/1964 Date 01/03/1964 नुसार नोंदणी करण्यात आली. स्थापनेपासून ते आजपर्यंत स्टुडंट कन्झ्युमर स्टोअरच्या माध्यमातून महाविद्यालयातील विशेषतः वरिष्ठ महाविद्यालय आणि कनिष्ठ महाविद्यालयातील सायन्सच्या विद्यार्थ्यांना आवश्यक जर्नल्स, प्रयोगशाळेत आवश्यक वापरली जाणारी विद्यार्थी उपयोगी साहित्य, फाइल्स परवडणाऱ्या किंमतीमध्ये आणि वेळेवर उपलब्ध करून दिलेली आहेत. अलीकडील काही वर्षांत केवळ सायन्स विषयाची Physics, chemistry, Biology आणि Maths चे Journals उपलब्ध करून दिली जात आहेत.

स्टुडंट कन्झ्युमर स्टोअर चे कार्य हे जून ते सप्टेंबर महिन्या दरम्यान चालते. परंतु कोरोना साथीमुळे शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ हे वर्ष केंद्र तसेच राज्य सरकारद्वारे मार्च २०२० पासून वेळोवेळी घोषित करण्यात आलेले लॉकडाउन आणि त्यानंतरची अनलॉकिंग ची प्रक्रिया यामुळे २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षात स्टुडंट कन्झ्युमर स्टोअर द्वारे विद्यार्थ्यांना आवश्यक Journals आणि Physical Education चे Books उपलब्ध करून देता आली नाहीत.

आर्थिक वर्ष २०१९-२० मधील राहिलेले लेखापरिक्षण या वर्षात प्रमाणित लेखापरिक्षक, सहकारी संस्था, रायगड, अलिबाग. यांचेकडून लेखापरीक्षण करून घेण्यात आले. याशिवाय सहकारी संस्थांच्या नियमानुसार निवडणुक घेऊन स्टुडंट कन्झ्युमर स्टोअरची रचना करण्यात येणार आहे.

Commerce Department Report 2020-21

All faculty members participated in FDP on E-Resources and techniques for effective teaching and learning from 1st March, 2021 to 6th March, 2021 organised by J. S. M. College, Alibag -Raigad

Commerce department organised online workshop on Investors' Awareness Programme for B.Com Students on 6th and 7th November, 2020 in association with the Board of Industry-Academia Partnerships with the aim of spreading financial literacy among the students.

ENERGY CONSERVATION AND ECOFRIENDLY CAMPUS COMMITTEE

The main aim of forming the Energy Conservation & Ecofriendly Campus Committee is to identify, consider and recommend strategies that will enhance environmental awareness and energy conservation in the college campus. The committee will also plan the efforts needed to develop an ecofriendly campus.

Keeping the above facts in consideration and making students aware about the role of forest in human survival, the committee along with NSS unit and Department of Botany organized **Online Quiz Competition** on the occasion of **International Day of Forest-2021** on 21st March 2021. The theme for this year was Forest restoration: a path to recovery and well-being. The competition got a huge response in the form of 544 participants. E-certificate were given to all the participants.

To celebrate **World Water day on 22nd March**, the committee along with NSS unit of the college organized **Poster making competition** on the theme **Save Water**. About 25 students participated in the competition; the winners were awarded with exciting gifts.

To create awareness about energy conservation among students and other staff members, a **Slogan making activity** was organized by the committee on 24th March 2021 for students. They made beautiful cards and posters with energy saving quotes and messages. The cards and posters were then displayed at various departments of the college to let others know about the need of saving electricity, water and nature.

The committee members will try their best to serve the motto of energy conservation and developing an ecofriendly campus along with students.

CONTRIBUTIONS AND ACHIEVEMENTS IN THE YEAR 2020-21

Dr. Mohsin M Ali Khan, Associate Professor in HINDI

1. Publications (Books/Research Papers / Articles etc.) :-

PAPER

Sr. No.	Title with page nos.	Journal name and UGC approved Journal No	ISSN No.
१.	महात्मा गांधी : चरित्र निर्माण और राष्ट्र निर्माण जन. - मार्च २०२१	समन्वय पश्चिम केन्द्रीय हिन्दी संस्थान, अहमदाबाद मानव संसाधन विकास मंत्रालय (भारत सरकार)	2582-0907 UGC LISTED

CHAPTER IN BOOKS

Sr. No.	Title of Chapter with page Nos.	Name of Book	Publisher Name & ISSN/ISBN No.
१.	शोधालेख - स्वयंप्रभा खंडकाव्य का वैशिष्ट्य Page : 25-31	पुस्तक - स्वयंप्रभा : मूल्यांकन के नये आयाम	संपादक - डॉ. अनिल सिंह प्रकाशन - अमन प्रकाशन, कानपुर 978-93-90265-07-7
२.	शोधालेख - शकुंतिका : सामाजिक और पारिवारिक यथार्थ का दस्तावेज Page : 202-209	पुस्तक - शकुंतिका सृजन और दृष्टि	संपादक - डॉ. अनिल सिंह प्रकाशन - लोकभारती प्रकाशन, इलाहाबाद 978-81-948335-7-4
३.	शोधालेख - ओमप्रकाश वाल्मीकि : कविता और सामाजिक यथार्थ	पुस्तक - हिन्दी और मराठी साहित्य में अभिव्यक्त क्रांति चेतना	संपादक - डॉ. उध्दव तुकाराम भंडारे प्रकाशन - विद्यापीठ प्रकाशन, मुंबई 93-89925-01-2

BOOKS

Sr. No.	Book	Publisher with ISBN	Whether Principal Author/Co-Author
१.	नाटक - विवेचना और दृष्टि Page : 220	अमन प्रकाशन, कानपुर 978-93-90265-24-4	डॉ. मोहसिन खान Single Author
२.	व्यंग-वीथी Page : 88	राधाकृष्ण प्रकाशन, दिल्ली 978-81-8361-975-2	Co-Author
३.	मध्यकालीन काव्य और आधुनिक काव्य Page : 86	राजपाल प्रकाशन, दिल्ली 978-93-8937-341-7	Co-Author

2. Participation in Seminars / Webinars, Conferences and workshops :

Seminars / Webinars, Conferences and workshops :-

Sr. No.	Name of Participation and Subject	Name of Sponsorship	Date & Year of Seminars	Donation
१.	अंतरराष्ट्रीय शोध संगोष्ठी - हिन्दी और मराठी दलित साहित्य में अभिव्यक्त क्रांति चेतना	चांगू काना ठाकूर कॉलेज, पनवेल	१४-१५ फरवरी २०२०	शोध-पत्र वाचन
२.	Understanding New Raf of NAAC	आजाद महाविद्यालय, आउसा	१८ अप्रैल से २४ अप्रैल २०२०	प्रतिभाग
३.	राष्ट्रीय वेबिनार - शोध : स्वरूप एवं प्रक्रिया	सोनूभाऊ बसवंत कॉलेज, शाहपुर-ठाणे	२८ अप्रैल २०२०	स्रोतविद
४.	राष्ट्रीय वेबिनार - २१ वी शती के हिन्दी साहित्य का बदलता रूप	जनविकास महाविद्यालय, बीड	३ मई २०२०	प्रतिभाग
५.	राष्ट्रीय वेबिनार - Present And Future Scenario of Teacher Community After Lockdown of Pandemic Covid-19	सोनूभाऊ बसवंत कॉलेज, शाहपुर-ठाणे	१२ मई २०२०	प्रतिभाग
६.	राष्ट्रीय वेबिनार - कोरोना वायरस के साथ मानव जीवन में कम्प्यूटिंग प्रौद्योगिकी : चुनौतियाँ और रोकथाम	वैज्ञानिक तथा तकनीकी शब्दावली आयोग उच्चतर शिक्षा विभाग - मानव संसाधन मंत्रालय, दिल्ली	२६ से २९ मई २०२०	प्रतिभाग
७.	राष्ट्रीय वेबिनार - फणीश्वरनाथ रेणु की कहानियों का पाठ	संत राउल महाराज विद्यालय, कुडाल	५ जून २०२०	स्रोतविद
८.	राष्ट्रीय वेबिनार - सामायिक संदर्भ और फणीश्वरनाथ रेणु का साहित्य	के. एम. अग्रवाल कॉलेज, कल्याण	७ जून २०२०	प्रतिभाग
९.	अंतरराष्ट्रीय वेबिनार - वैश्विक परिदृश्य में भारतीय समाज और संस्कृति	सोनूभाऊ बसवंत कॉलेज, शाहपुर-ठाणे		स्रोतविद एवं प्रतिभाग
१०.	राष्ट्रीय वेबिनार - साहित्येतिहास की अध्ययन प्रक्रिया	मिजोरम विश्वविद्यालय, आइजोल	१२ जून २०२०	प्रतिभाग
११.	राष्ट्रीय वेबिनार - भूमंडलीकरण : सामायिक साहित्य अंतर्भाव एवं रूप परिवर्तन	जैन सेंटर फॉर मैनेजमेंट स्टडीज, हैदराबाद	१८ जून २०२०	स्रोतविद
१२.	अंतरराष्ट्रीय वेबिनार - हिन्दी कविता अद्यतन संदर्भ में	महाराष्ट्र कॉलेज, मुंबई	२४ जून २०२०	प्रतिभाग
१३.	अंतरराष्ट्रीय वेबिनार - लिटरेचर एंड मीडिया कल्चर इन करंट सेनेरियों	रिसर्च एंड कल्चर सोसायटी, बडौदा	१०-१६ अगस्त २०२०	स्रोतविद
१४.	राष्ट्रीय वेबिनार - हिन्दी भाषा में जनसम्पर्क व लोकसम्पर्क के विविध आयाम : चुनौतियाँ एवं अवसर	रिसर्च एंड कल्चर सोसायटी, बडौदा तथा हमडिया गर्ल्स डिग्री कॉलेज, इलाहाबाद	१४-१५ सितंबर २०२०	स्रोतविद
१५.	राष्ट्रीय वेबिनार - हिन्दी की अस्मिता और हम : राष्ट्रीय और अंतरराष्ट्रीय परिप्रेक्ष्य	कांचरापाडा कॉलेज, पश्चिम बंगाल	२० सितंबर २०२०	प्रतिभाग
१६.	अंतरराष्ट्रीय वेबिनार - सोशल मीडिया, हिन्दी अध्ययन-अध्यापन एवं हिन्दी साहित्य का बदलता स्वरूप और चुनौतियाँ	पूना कॉलेज, पुणे	२२ सितंबर २०२०	प्रतिभाग

3. Memberships :-

- (i) Memberships with Referee in International Journal **JANKRITI**
(ii) Memberships with **BOS MEMBER MUMBAI UNIVERSITY, MUMBAI**

4. Invited and worked as Lecturer / Judge for-

Sr. No.	Title of Presentation in Academic Session	Title of Conference/ Seminar	Mode of Presentation: Invited Lectures/ Resource Person/ Paper Presentation	Name of Organizer	Whether International (Abroad) International (within Country)/ National/State University Level
१.	शोध अर्थ, महत्व और उपयोगिता	शोध : स्वरूप एवं प्रक्रिया	Lecture Resource Person	सोनूभाऊ बसवंत कॉलेज शाहपुर-ठाणे	राष्ट्रीय वेबिनार
२.	फणीश्वरनाथ रेणु की कहानियाँ	सामायिक संदर्भ और फणीश्वरनाथ रेणु का साहित्य	Lecture Resource Person	के.एम.अग्रवाल कॉलेज, कल्याण	राष्ट्रीय वेबिनार
३.	भारतीय संस्कृति विविध आयाम	वैश्विक परिदृश्य में भारतीय समाज और संस्कृति	Paper Presentation	सोनूभाऊ बसवंत कॉलेज शाहपुर-ठाणे	अंतरराष्ट्रीय वेबिनार
४.	भूमंडलीकरण : सामायिक साहित्य अंतर्भाव एवं रूप परिवर्तन	भूमंडलीकरण : सामायिक साहित्य अंतर्भाव एवं रूप परिवर्तन	Lecture Resource Person	जैन सेंटर फॉर मैनेजमेंट स्टडीज, हैदराबाद	राष्ट्रीय वेबिनार
५.	हिन्दी कविता वर्तमान परिदृश्य	हिन्दी कविता अद्यतन संदर्भ में	Paper Presentation	महाराष्ट्र कॉलेज, मुंबई	अंतरराष्ट्रीय वेबिनार
६.	साहित्य और मीडिया का वर्तमान स्वरूप	लिटरेचर एंड मीडिया कल्चर इन करंट सेनेरियो	Lecture Resource Person	रिसर्च एंड कल्चर सोसायटी, बडौदा	अंतरराष्ट्रीय वेबिनार
७.	लोक सम्पर्क और भाषा	हिन्दी भाषा में जनसम्पर्क व लोकसम्पर्क के विविध आयाम : चुनौतियाँ एवं अवसर	Lecture Resource Person	रिसर्च एंड कल्चर सोसायटी, बडौदा तथा हमीडिया गर्ल्स डिग्री कॉलेज इलाहाबाद	राष्ट्रीय वेबिनार
८.	हिन्दी भाषा, नागरी लिपि : जनसम्पर्क से विश्वसम्पर्क की ओर	अंतरराष्ट्रीय हिन्दी	Lecture Resource Person	राजकीय कन्या महाविद्यालय, चंडीगढ़	अंतरराष्ट्रीय वेबिनार
९.	साहित्य और मीडिया में राष्ट्रवाद	लिटरेचर, सोसायटी एंड ग्लोबल मीडिया	Lecture Resource Person	रिसर्च एंड कल्चर सोसायटी, बडौदा	राष्ट्रीय वेबिनार

5. Worked as Member of the various of the University, NGO in the academic year 2019-20.

- (i) **TYBA Hindi Syllabus Commt. Convener Mumbai University, Mumbai.**
(ii) **SYBA Hindi Syllabus Commt. Convener Mumbai University, Mumbai.**

NAME - Dr. S. A. Kanade

Associate Professor in Physics

1. Publications (Books/Research Papers/Articles etc.): Book: NTC THICK FILM THERMISTORS , Lulu Publishers ISBN 9781716379338
2. Attended Orientation Programme / Refresher Course/FDP :
  - i) One Week National Online Faculty Development Program on ICT Tools for Effective Teaching Learning, from 11th to 16th May 2020, organized by School of Mathematical Sciences, Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.
  - ii) Two Weeks Faculty Development Programme on "MANAGING ONLINE CLASSES and CO-CREATING MOOCS" Teaching Learning Centre (TLC) of Ramanujan college UNIVERSITY OF DELHI from April 20 - May 06, 2020.
  - iii) Two Week Online Workshop on "Comprehensive e-Learning to e-Training guide for Administrative Work" Two Week Online Workshop on "Comprehensive e-Learning to e-Training guide for Administrative Work" from May 25 - June 05, 2020. from May 25 - June 05, 2020.
  - iv) One week FDP on 'NAAC:AQAR submission in the revised Format' Organised by RUSA, Maharashtra, 1-6 February, 2021
3. Participation in Seminars/Webinars, Conferences and workshops :
  - i) Online Workshop on "NAAC Accreditation Process" Organized by J.B.S.P. Sanstha's Changu Kana Thakur A.C.S. College, New Panvel on 21st May, 2020.
4. Memberships :- Indian Science congress life member

NAME: Prof. Mrs. Gauri Abhay Lonkar

Assistant Professor in Mathematics

1. Attended 13 webinars.
2. Other - committee member in various committees at college level And worked as in charge of DLLE

NAME - Dr. Jayashree Shailesh Patil

Assistant Professor in Chemistry

1. Publications (Books/Research Papers/Articles etc.): -

An international multidisciplinary quarterly research journal "Ajanta" 2277-5730 Vol. IX issue –IV, Oct.-Dec. 2020

2. Attended Orientation Programme / Refresher Course/FDP:

- i) 15 days online FDP organized by Ramanujan College university of Delhi on 18th May to 03 June 2020.
- ii) Online FDP organized by Hazarimal Somani college, and RUSA Mumbai on 1st February to 6th February 2021.
- iii) Online Short term course on Research methodology organized by UGC HRDC Centre Guru Ghasidas Vishwavidyalaya Bilaspur from 8th March to 13th March 2021.

3. Participation in Seminars/Webinars, Conferences and workshops :

- i) Online national seminar on "research writing and enhancing visibility" organized by Ramnarain Ruia college, on 21st May, 2020.
- ii) National webinar on "nurture the nature for our future" organized by Devkiba college, Daman on 5th June, 2020.
- iii) International e-conference on " emerging methodologies in pharma life science" organized by Ismail Yusuf college, on 18th and 19th June 2020.
- iv) International webinar on " covid -19, post management" organized by Ruparel college, on 22nd June 2020.
- v) National webinar on " Menstrual hygiene, new age solutions" organized by B.N.N. college, Bhiwandi on 12th July 2020
- vi) National webinar on "Research trends in chemistry and physics" on 14th August 2020. organized by Mokhada college.

4. Worked as Member as various committee of the J.S.M. College, Alibag

- i) IQAC
- ii) Alumni Association
- iii) Avishkar Research Convention
- iv) Science Association Committee
- v) Extension Activity and work experience project committee DLLE

NAME - Ashok Jadhav

Associate Professor of Chemistry

Date	Topic	Organizer
27/04/2020	Corona Virus Awareness Program	KES Anandibai Pradhan Science College, Nagothane
03/05/2020	Application of quantum Chemistry (One day National Conformance)	SPKM College Sawantwadi
20/05/2020	One day Online National Seminar on Advances in Material Science	MD College, Parel
22/05/2020	One Day National Webinar on Covid-19 Pandemic from Chemistry's Perspectives	MPASC College, Panvel
27/05/2020	National web conference on green catalysis & material Chemistry	KES Anandibai Pradhan Science College, Nagothane
30/05/2020	Understanding Cosmetics	HSNC University Mumbai (KC College, Mumbai)
13/06/2020	State of Environment after Covid-19 Lockdown	Patkar College, Mumbai
28/06/2020 to 30/06/2020	New Age Tools for Teaching Online	-
13/07/2020	National Level Webinar on Basic Sciences Challenges & Opportunity	Vikas college Vikroli Mumbai
18/07/2020	International webinar on Patent & Patenting Process	Patkar College, Mumbai
31/07/2020	International webinar on Challenges to Discovery of Novel Drug	Dapoli Edu. Society DUBSS College Dapoli
01 to 6 March 2021	FDP	JSM College, Alibag

Name: Dr. Preeti Vinayak Phate

Assistant Professor in Botany, Department of Botany

1. Publications (Books/Research Papers/Articles etc.):

- i) Preeti V. Phate. 2021. Ipomoea indica Stapf (Convolvulaceae): A new distribution record from Raigad Maharashtra, India. Jour Pl Sci Res. 37 (1): 109-113.
- ii) Paper presented titled "Biodiversity studies of myxomycetes in Alibag taluka, Raigad Maharashtra" at National e- Conference on "Recent Advances & Opportunities in Botany" held on 26-27th March 2021 organised by SSR College, Silvassa.

2. Attended Orientation Programme / Refresher Course/FDP:

Evolution from Offline to Online Teaching (FDP)	30th May to 3rd June 2020	IQAC and FDP Committee, Dhyansadhna College, Mumbai, IT Dept. University of Mumbai and Microsoft
---	---------------------------	--

3. Participation in Seminars/Webinars, Conference and Workshops:

Sr. no.	Activity	Period	Title	Organizer
1	National Webinar	17th June 2020	Current Approach to Identification and Taxonomy of Microfungi	Mycological Society of India, Mumbai Unit
2	National Seminar	18th June 2020	Endemic plants of Western	CHM College, Ulhasnagar Ghats & their conservation
3	Online Quiz	-	World Earth Day 2020	Rajashree Sahu College, Chandur Railway.
4	Online Quiz	-	COVID 19 Pandemic General Awareness Quiz	IQAC Yashwantrao Chavan Mahavidhyalaya, Tuljapur
5	National Webinar	25th Jun 2020	The great role of botanicals in production of high authentic Ayurvedic / Herbal medicine	IQAC EGRA Sarda Sashi Bhushan College, Medinipur
6	National Webinar	29th Aug 2020	Prospects of culture collection in Research and Developments with special reference to	NFCCISIES College, Mumbai and MSI, India

7	National Webinar	4th Nov 2020	The amazing power of botanicals into the area of cancer therapy	KBP Mahavidhyalaya, Pandharpur
8	State level Webinar	8th Jan 2021	UGC's Career Advancement Scheme (CAS)	IQAC Patkar College, Mumbai
9	National Webinar	19th Jan 2021	Indian Biodiversity: Issues, Challenges and Initiatives	Vidyabharti College, Seloo
10	International Webinar	7th Feb 2021	Molecular communication across the fungus host interface	SIES College, Mumbai and MSI, India
11	National Workshop	12th Jan 2021	Understanding Intellectual Property	Vidyabharti College, Seloo
12	National Webinar	19th Jan 2021	Indian Biodiversity: Issues, Challenges and Initiatives	Vidyabharti College, Seloo
13	National E-Conference	26th -27th March 2021	Recent Advances & Opportunities in Botany	SSR College of Arts, Commerce & Science, Silvassa

4. Memberships :

Life member of Indian Science Congress

5. Worked as Member of the various committees of the University, NGO in the academic year 2019-20.

Member of National Teachers Organisation in Life Sciences (NTOILS)

6. Other:

Completed SWAYAM online course of four credit on Functional foods and Nutraceuticals with a consolidated score of 73% offered by Rashtrasant Tukadoji Maharaj Nagpur University.

NAME - Mr. Ravindra Namdev Chikhale

Assistant Professor in Physics

1. Publications (Books/Research Papers/Articles etc.):

- 1) Research paper published on 28 January 2021, Phys. Scr. 96 045801, <https://doi.org/10.1088/1402-4896/abdd53>
- 2) Paper Accepted on 22 March 2021 in Phase Transitions journal.

2. Attended Orientation Programme / Refresher Course/FDP:

- 1) Two-week Faculty development programme on "Managing online classes and co-creating MOOCS" from 20th April to 06th May 2020 conducted by Teaching Learning centre Ramanujan College, University of Delhi sponsored by MHRD.
- 2) One-week online faculty development programme on Professional E-Content Creation from 7th to 12th July 2020, organized by Gondwana University Gadchiroli.

3. Participation in Seminars/Webinars, Conferences and workshops:

- 1) Attended and successfully completed one-week national workshop on 'Interdisciplinary Research methodology, ICT Application and Innovation in Teaching Learning Process' Organized by St. Francis De Sales College, Nagpur from 08 to 12 June 2020.
- 2) Participated in Webinar on Importance of Physics in industry and opportunities for Physics students organized by Milind College of science, Aurangabad on July 21, 2020.
- 3) Participated in international webinar on Nano materials and detection technique of COVID – 19 organized by Babu Shivnath Agrawal College, Mathura (U.P.) on 07 June, 2020.
- 4) Participated in national webinar on Reinvesting Nanotechnology for COVID – 19 organized by M.P. Arts, Science and commerce College, Panvel on 29 May, 2020.
- 5) Participated in One-day workshop on 'Use of virtual lab' organized by M.P. College of Engineering, Velneshwar on 23rd March 2021.

NAME - Mr. Kapil Mahadeo Kulkarni

Assistant Professor in English

1. Publications (Books/Research Papers/Articles etc.): -

- 1) Published a Research paper entitled "**The Inescapable Trap of Slavery of the Working Class: A Marxist Reading of Aravind Adiga's Story of Chenayya from Between the Assassinations**" in the UGC CARE listed journal- Assonance, Journal of Russian and Comparative Literary Studies Vol.21, January 2021.

2 Attended Orientation Programme / Refresher Course/FDP :

Successfully completed the Two Weeks Faculty Development Programme on "MANAGING ONLINE CLASSES and CO-CREATING MOOCS: 2.0" from May 18 - June 03, 2020 organized by the Teaching Learning Centre of Ramanujan College, Delhi sponsored by MHRD, PMMMNMTT.

3 Participation in Seminars/Webinars, Conferences and workshops :

Participated in the following webinars, conferences and workshops:-

1. International Level Webinar on '**SOCIO-ECONOMIC REPERCUSSIONS OF COVID-19 PANDEMIC ON GLOBAL ECONOMY**' organized by Department of Economics, Poona College, Pune on 15th MAY 2020.
2. One-day National online Seminar on "**Research Writing and Enhancing Visibility**" organised jointly by IQAC & Library, Ramnarain Ruia Autonomous College, Mumbai held on 21st May, 2020.
3. State level webinar on "**Service Book and Service Related Matters**" organized by St. Joseph College, Mumbai on 25th May 2020.
4. Webinar on "**Academic Writing**" organised by Post Graduate Department of English, Swami Premanand Mahavidyalaya, Mukerian, District Hoshiyarpur, Panjab on 30th June 2020.
5. One day National Webinar on "**The Reflections of Pandemics on Literature, Culture and Society**" organized by Sathaye College, Mumbai on 10th July 2020.
6. One day National Webinar on "**Microbial Humanities: A (Post) Pandemic Perspective**" Organized by Department of English & IQAC A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya, Solapur on 25th September, 2020.
7. A One Day National Webinar On "**In Search Of The Holy Grail: Research In English Literary Studies**" Organized by Department of English & IQAC A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya, Solapur on 29th September, 2020.
8. National Workshop on "**Bloom's Taxonomy integrated Teaching-Learning and Evaluation Practices**" organized by IQAC, Sangola College Sangola, Dist. Solapur, Maharashtra on 5/11/2020.

4 Worked as Member of the various committees of the College, in the academic year 2020-21.

1. Library and Information Centre Committee
2. Digital College/ Website Update Committee
3. Gymkhana Committee
4. Cultural Activity Committee
5. Career Guidance and Placement Cell
6. Students Parents Teachers Association
7. Excursions and Industrial Visit Committee
8. Avishkar Committee
9. Extension Activity and Work Experience Project Committee
10. Literary Association Committee

NAME - PROF. Mr. Sunil Rajaram Thokle

Assistant Professor in Economics

1. Attended Orientation Programme / Refresher Course/FDP : completed two weeks Faculty Development Programme on Managing Online Classes and Co-creating Moocs:2.0. From May 18 –June 03, 2020. Organized by Ramanujan College, University of Delhi.

2. Participation in Seminars/Webinars, Conferences and workshops :

- 1) Participated in Two day online workshop on Data analytics in management science using SPSS, on 2nd & 3rd February 2021. Organized by Guru Nanak Institutions technical Campus, Hyderabad.
- 2) Participated in Two days National workshop on Google Apps for Education and Moodle. on 2nd & 3rd July 2020, Organized by Department of commerce, Rajaram college, Kolhapur.
- 3) Participated in National webinar on Impact of corona and lockdown on different sectors of economy organized by Department of economics D.B.G. College, Chiplun, Ratnagiri.

3. Worked as Member of the various committees of the college in the academic year 2020-21.

Member of Advisory Committee for Implementation of Rules and Regulations of Backward Class students,

- 1) Teachers & Non-Teaching staff.
- 2) Member of Co-ordination Committee for the faculty of Humanities.
- 3) Member of Introduction of New Courses and SWAYAM courses– Committee

- 4) Member of Academic Prizes/Degree Distribution Committee
- 5) Convener -Arts - Career Guidance & Placement cell
- 6) Convener of Extension Activity & Work experience project Committee/DLLE
- 7) Nodal officer of Voter Awareness programme

NAME - PROF. Mrs Aditi Ashish Damle

Associate / Assistant Professor in BMS (Management)

1. Publications (Books/Research Papers/Articles etc.): -

Year	ISSN	NoTopic	Publisher
July 2020	2277-8160	Strategies for Managing remote employees	Global journal for Research Analysis

2 Attended Orientation Programme / Refresher Course/FDP :

Date	Topic	Organized by
31 May 2020	ICT based teaching and learning tools	Odd Partikle Management Consultancy
3 June 2020	FDP on Capital Markets	Shri Ramakrishna college of commerce and science Coimbatore
17 June 2020	Academic Writing and Opportunity for The Publication	Dr.SNS Rajalakshmi College of Arts and Science (Autonomous) Coimbatore - 641 049.
Will be on 27 – 28 June 2020	Information and communication Technology and Learning Management System	Odd Partikle Management Consultancy
8 August to 14 August 2020	One Week Online National Faculty Development Program on E-Contents and ICT Tools for Innovative and Effective Teaching & Learning Process	Roorkee College Of Management & Computer Applications, Roorkee, Uttarakhand

17 August to 22 August 2020	One Week capacity Building Programme on basics of Research Methods and Techniques	G L Bajaj Educational Institutes Greater Noida UP
--------------------------------	---	--

3. Participation in Seminars/Webinars, Conferences and workshops :

Date	Topic	Organized by
2 June 2020	Values and teaching learning in higher Education current practices and prospects	Vivek College of Education Bijnor
7 June 2020	Human Resource Development in Higher Education after COVID 19	Bhakta Kavi Narsinh Mehta University, Junagadh
6 June 2020	Mastering the art of communication	ARKA JAIN University, Jamshedpur (Jharkhand)
12 June 2020	Challenges of Working from Home - 2020	Rai University Ahmedabad
30 May 2020	Academic leadership post Covid - 19	Shri Vishvakarma Skill University Haryana
15 June 2020	Memory Secrets for Teachers	M.L Dahanukar College of Commerce Vile Parle Mumbai
20 June 2020	Artificial Intelligence & IR 4.0	Universal Engineering College Kerala
13 June 2020	HR Challenges and Responses - Under Global Pandemic	Tolani College of Commerce, Andheri East, Mumbai
18 June 2020	Future of Education post Covid	McGraw Hill Education
21 May 2020	Getting job ready for post Covid era	McGraw Hill Education
28 May 2020	The Economics Of The Pandemic	McGraw Hill Education

28 May 2020	Turn the Challenges to Opportunities: COVID-19 Pandemics and measures to combat in Higher Education of India	NAAC
13 June 2020	Turn the Challenges to Opportunities: COVID-19 Pandemics and measures to combat in Higher Education of India	NAAC
13 June 2020	"Managing Human Resources In Pandemic Situations".	Department of Business Administration Sacred Heart College Tirupattur
15 June 2020 June 19, 20 2020	Memory Secrets for Teachers Two Day International Symposium on "IMPACT OF COVID-19 on The Business World	M.L. Dahanukar College Vile Parle GUJRANWALAGURU NANAK INSTITUTE OF MANAGEMENT & TECHNOLOGY
20 June 2020	Artificial intelligence and IR 4.0	Universal Engineering college
26 June 2020	Art of Research Article Writing and Publishing	MGR Research and Educational Institution
27 June 2020	Research Paper Questionnaire Development	RAJ KUMAR GOEL INSTITUTE OF TECHNOLOGY Department of Management Studies
28, 29, 30 June 2020	New age tools for teaching online	Academistan
4, 5 July 2020	"Open Resource Tools for Digital Teaching",	LRG GOVERNMENT ARTS COLLEGE FOR WOMEN (Affiliated to Bharathiar University, Coimbatore) Tirupur, Tamil Nadu
9 July 2020	Gender Sensitization	Unicef, Higher and technical department Government of Maharashtra and Kaviyatri Bhahinabai north Maharashtra University

		Dhule IQAC of Jai hind educational trust Julala bajirao patil college
18 July 2020	Statistic Automation in MS Excel	Sree Vidyaniketan Degree college
25 July 2020	Marketing Challenges and opportunities	Sri Venkateswara College of Engineering and Technology Chittoor
14 August 2020	Advance Excel Workshop	I Strategist Institute
26 August 2020	E Performance Management	Department Of Human Resource Management, Adayalampattu Phase II Campus
28 August 2020	People Management and Communication 21st Century	St. Xavier's College of Management and Technology, Patna
20th, 22nd, 24th & 27th July, 2020	Four Day Soft Skills Online Training Program	Krantiguru Shyamji Krishna Verma Kachchh University, Bhuj-Kachchh in collaboration with Business Excellence Inc. USA.
4 Sept 2020	Managing HR in a Multi - Generational Workforce	ASBM University, Bhubaneswar
26 Nov 2020	Impact of online Advertising during a Pandemic	ASBM University, Bhubaneswar

4. Other -

Participated and qualified for more than 25 quiz competitions organised by many Management colleges. And get awarded with Certificate of appreciation and participation

Secured Rank III in online Slogan Competition on "Atmanirbhar Bharat" organized by PSIT College Law Kanpur on 8 July 2020

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१९-२०

अकरावी कला शाखा

प्रथम

कु. शिर्सेकर सलोनी बाळकृष्ण
(84.67%)

द्वितीय

कु. कुंटे गौरीनंदन राजेंद्र मंजुषा
(79.50%)

तृतीय

कु. पेडणेकर जय रविंद्र पूनम
(77.67%)

बारावी कला शाखा

प्रथम

कु. वैशंपायन श्रध्दा देवानंद
(92.15%)

द्वितीय

कु. कदम पूर्वा विजय
(86.00%)

तृतीय

कु. कावजी अर्पिता प्रदिप
(80.92%)

अकरावी विज्ञान शाखा

प्रथम

कु. म्हात्रे सौरभ सुरेश स्वाती
(96.17%)

द्वितीय

कु. पाटील मोहित कैलास शालिनी
(91.83%)

तृतीय

कु. तरे प्रिया संतोष सारिका
(90.67%)

बारावी विज्ञान शाखा

प्रथम

कु. कहाणे निशांत भरत
(95.38%)

द्वितीय

कु. शेख सारिका सनिर
(90.61%)

तृतीय

कु. जाधव शुभम सुशील
(85.07%)

कु. पाटील आर्या सचिन
(85.07%)

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१९-२०

प्रथम वर्ष कला शाखा

प्रथम

कु. चव्हाण नम्रता प्रकाश
जयश्री

द्वितीय

कु. झिंजे श्रेयस सुनील
स्नेहल

तृतीय

कु. जैसवाल काजल रामकृपाल
रंजना

द्वितीय वर्ष कला शाखा

प्रथम

कु. पाटील प्रचिती ललित
शमिका

द्वितीय

कु. पाटील श्वेता धनंजय
वैशाली

तृतीय

कु. लाडगे दिव्या प्रशांत
शुभांगी

तृतीय वर्ष कला शाखा

प्रथम

कु. जाधव प्रांजली प्रमोद

द्वितीय

कु. म्हात्रे चेतना प्रफुल्ल

तृतीय

कु. पाटील प्रसिध्द प्रविण

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१९-२०

प्रथम वर्ष वाणिज्य शाखा

प्रथम

कु. नागवेकर श्लोक संजय
साक्षी

द्वितीय

कु. राऊत स्वराज नरेंद्र
नमिता

तृतीय

कु. म्हात्रे यश मोहन
मनीषा

द्वितीय वर्ष वाणिज्य शाखा

प्रथम

कु. कंटक संचिता नरेंद्र
नम्रता

द्वितीय

कु. पवार मनश्री उल्हास
उत्कर्षा

तृतीय

कु. म्हात्रे पूर्वा नंदकुमार
दिपाली

तृतीय वर्ष वाणिज्य शाखा

प्रथम

कु. पाटील ऋतुजा रविंद्र

द्वितीय

कु. पाटील समृद्धी रविंद्र

तृतीय

कु. वेळे नयना अमरनाथ

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१९-२०

प्रथम वर्ष विज्ञान शाखा

प्रथम

कु. गद्रे वेदांत गोविंद
गायत्री

द्वितीय

कु. खान समिया सिराज
झरीना

तृतीय

कु. राणे नेत्रा सुधाकर
सुविधा

द्वितीय वर्ष विज्ञान शाखा

प्रथम

कु. नाईक प्रतिक प्रकाश
प्रतीक्षा

द्वितीय

कु. झेंडेकर तय्यब्बा मुक्तीयार
रुबिना

तृतीय

कु. चोगले रविना परशुराम
सुवर्णा

तृतीय वर्ष विज्ञान शाखा

प्रथम

कु. आठवले अद्वैत भूषण

द्वितीय

कु. शिवडे अवंतिका राजेश

तृतीय

कु. जाधव सायली महेंद्र

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१९-२०

एफ.वाय.बी.एस्सी.आय.टी

प्रथम

कु. पाटील पायल परशुराम
पल्लवी

द्वितीय

कु. पोवळे मनाली किशोर
किर्ती

तृतीय

कु. पटेल भूमिका विजय
दिव्या

एस.वाय.बी.एस्सी.आय.टी

प्रथम

कु. जाधव श्रुती जगदीश
कविता

द्वितीय

कु. राऊत आदिती संजय
जयश्री

तृतीय

कु. कुमावत निकिता
हरिनारायण सरोज

टी.वाय.बी.एस्सी.आय.टी

प्रथम

कु. जाधव करण गणेश

द्वितीय

कु. जॉन जेफिन कोशय

तृतीय

कु. जुईकर संचित कमलाकर

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१९-२०

एफ.वाय.बी.एम.एस.

प्रथम

कु. मेहता अक्षित जितेंद्र
नीता

द्वितीय

कु. जैन अभी प्रदीप
अचिंता

तृतीय

कु. विचारे भार्गवी अरुण
प्रीती

एस .वाय.बी.एम.एस

प्रथम

कु. पाटील अमृता प्रभाकर
रेश्मा

द्वितीय

कु. पेढवी अनुज प्रवीण
प्रवीणा

तृतीय

कु. राऊळ सायली प्रदिप
प्राजक्ता

टी .वाय.बी.एम.एस

प्रथम

कु. गरुड रिया राजेश

द्वितीय

कु. नाईक मानसी सुनील

तृतीय

कु. टोपले नेहा नामदेव

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१९-२०

एफ.वाय.बी.एस्सी. सी. एस.

प्रथम

कु. वर्तक वैभव सुधाकर
संगीता

द्वितीय

कु. जुईकर हर्षल मंगेश
प्रतिभा

तृतीय

कु. यादव सुनील जगन्नाथ
मिरा

एस.वाय.बी.एस्सी. सी. एस.

प्रथम

कु. राणे गौरी दिलीप
मनीषा

द्वितीय

कु. आठवले राहुल श्रीराम
सीमा

तृतीय

कु. वडके शुभम संदीप
ज्योती

टी.वाय.बी.एस्सी. सी. एस.

प्रथम

कु. कोतवाल ओमकार प्रशांत

द्वितीय

कु. कोतवाल केदार प्रशांत

तृतीय

कु. गिरी सुरभी राजेशकुमार

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी (पदव्युत्तर विभाग) २०१९-२०

एम.ए.मराठी द्वितीय वर्ष

प्रथम

कु. सागर रमेश पाटील

एम. ए. हिंदी द्वितीय वर्ष

प्रथम

कु. शिंदे मानसी सतीश

M.Sc. Part-II (Org. Chemistry)

प्रथम

कु. वढावकर अश्विन दीपक

राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग - NSS

स्वतंत्रता दिवस २०२०

स्वच्छता पंधरवडा १ ते १५ डिसेंबर २०२०

राष्ट्रीय मतदार दिवस २५ जानेवारी २०२१

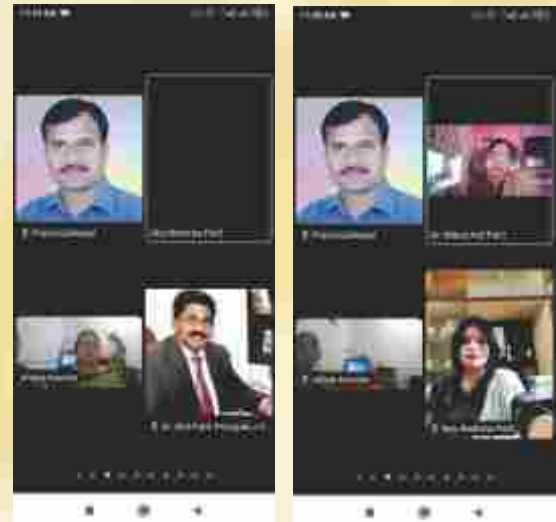
रक्तदान शिबीर २५ फेब्रुवारी २०२१

रक्तदान शिबीर २५ फेब्रुवारी २०२१

महिला दिवस ८ मार्च २०२१

महिला दिवस ८ मार्च २०२१

राष्ट्रीय कॅडेट कोर - NCC

भारतीय वायुसेना में भर्ती एनसीसी कॅडेट

गणतंत्र दिवस २०२१

गणतंत्र दिवस २०२१

गणतंत्र दिवस २०२१

कमांडिंग ऑफिसर & महाराष्ट्र बटालियन NCC मुंबई, कर्नल शिरीष पाण्डेय सर की विजिट

कमांडिंग ऑफिसर & महाराष्ट्र बटालियन NCC मुंबई, कर्नल शिरीष पाण्डेय सर की विजिट

राष्ट्रीय कॅडेट कोर - NCC

कमांडिंग ऑफिसर & महाराष्ट्र बटालियन
NCC मुंबई, कर्नल शिरीष पाण्डेय सर की विजिट

क्षयरोग जनजागृति २०२१

NCC CAMP का आयोजन महाविद्यालय में
१ मार्च से ५ मार्च २०२१

NCC CAMP का आयोजन महाविद्यालय में
१ मार्च से ५ मार्च २०२१

NCC C सर्टिफिकेट परिक्षा ग्राउंड टेस्ट
४ अप्रिल २०२१

वृत्तपत्रांमधील जे.एस.एम.

जेएसएमचा पदवी प्रमाणपत्र वितरण सोहळा

। अलिबाग । विशेष प्रतिनिधी ।
जे.एस.एम.च्या पदवी प्रमाणपत्र वितरण सोहळ्यात उपस्थित असलेल्या व्यक्तींचा एक चित्र. (उपरोक्त चित्रातून काढलेले)

मान्यवरांच्या उपस्थितीत विद्यार्थ्यांचा सन्मान

ज्या मान्यवरांच्या वरतऱ्या विद्यार्थ्यांचा गृहपरिषद

अलिबाग, जे.एस.एम.च्या पदवी प्रमाणपत्र वितरण सोहळ्यात उपस्थित असलेल्या व्यक्तींचा एक चित्र. (उपरोक्त चित्रातून काढलेले)

अलिबाग, जे.एस.एम.च्या पदवी प्रमाणपत्र वितरण सोहळ्यात उपस्थित असलेल्या व्यक्तींचा एक चित्र. (उपरोक्त चित्रातून काढलेले)

जेएसएममध्ये जनजागृती

। अलिबाग । विशेष प्रतिनिधी ।
राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विभाग, जे.एस.एम. कॉलेज, अलिबाग व राष्ट्रीय तसेच निवृत्त अधिकाऱ्यांच्या उपस्थितीत जनजागृती कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला.

। अलिबाग । विशेष प्रतिनिधी ।
राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विभाग, जे.एस.एम. कॉलेज, अलिबाग व राष्ट्रीय तसेच निवृत्त अधिकाऱ्यांच्या उपस्थितीत जनजागृती कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला.

अलिबाग एनसीसी युनिटचे फ्री सी.ए.टी.सी. शिबिराचे आयोजन

। अलिबाग । विशेष प्रतिनिधी ।
जे.एस.एम. महाविद्यालयात एनसीसी युनिटचे फ्री सी.ए.टी.सी. शिबिराचे आयोजन करण्यात आले. या शिबिरात ८८ कॅडेट सहभागी झाले होते. शिबिराचे आयोजन जे.एस.एम. महाविद्यालयाने केले आहे.

। अलिबाग । विशेष प्रतिनिधी ।
जे.एस.एम. महाविद्यालयात एनसीसी युनिटचे फ्री सी.ए.टी.सी. शिबिराचे आयोजन करण्यात आले. या शिबिरात ८८ कॅडेट सहभागी झाले होते. शिबिराचे आयोजन जे.एस.एम. महाविद्यालयाने केले आहे.

जे.एस.एम. महाविद्यालयात एनसीसी युनिटचे शिबिर संपन्न

। अलिबाग । विशेष प्रतिनिधी ।
जे.एस.एम. महाविद्यालयात एनसीसी युनिटचे शिबिर संपन्न झाले. या शिबिरात ८८ कॅडेट सहभागी झाले होते. शिबिराचे आयोजन जे.एस.एम. महाविद्यालयाने केले आहे.

कॅडेट्सना प्रमाणपत्रांचे वाटप

। अलिबाग । विशेष प्रतिनिधी ।
जे.एस.एम. महाविद्यालयात एनसीसी युनिटचे कॅडेट्सना प्रमाणपत्रांचे वाटप करण्यात आले. या वाटप सोहळ्यात जे.एस.एम. महाविद्यालयाचे प्राचार्य, एनसीसी युनिटचे अधिकारी व कॅडेट्स उपस्थित होते.

जे.एस.एम. कॉलेजमध्ये रक्तदान शिबिर

। अलिबाग । विशेष प्रतिनिधी ।
जे.एस.एम. कॉलेजमध्ये रक्तदान शिबिर आयोजित करण्यात आले. या शिबिरात ५० रक्तदानकारी सहभागी झाले. या शिबिराचे आयोजन जे.एस.एम. कॉलेजच्या प्राचार्यांच्या मार्फत केले आहे.

रक्तदान करताना सहभागी झालेले जे.एस.एम. कॉलेजच्या प्राचार्यांच्या मार्फत आयोजित केलेले रक्तदान शिबिर.

। अलिबाग । विशेष प्रतिनिधी ।
जे.एस.एम. कॉलेजमध्ये रक्तदान शिबिर आयोजित करण्यात आले. या शिबिरात ५० रक्तदानकारी सहभागी झाले. या शिबिराचे आयोजन जे.एस.एम. कॉलेजच्या प्राचार्यांच्या मार्फत केले आहे.

आमचं महाविद्यालय

आमचं महाविद्यालय

ग्रंथालय

ग्रंथालय अभ्यासिका

प्राचार्य मा.डॉ.अनिल पाटील यांच्या समवेत
वरिष्ठ व कनिष्ठ महाविद्यालयातील प्राध्यापक शिक्षक वृंद

marriage And dowry in INDIA

Mihir Shinde
F.Y.L.L.B.

I read a post on Facebook today -

"We want a car", said the Groom's father, "A car that suits our standards."

The Bride's father gifted them a Bullock-cart and cancelled the wedding.

How many fathers would have had the courage to cancel the wedding of their beloved daughter just for the sake of dowry? A mere 5 to 10 percent is what I would say. Dowry in Marriage, a custom which is widely followed in the Hindu and Muslim community carries a lot of importance. Marriage means the confluence of two souls - the bride and the groom, into a single entity. It's a beautiful moment that one should experience. The feeling, that there is someone who will love you as much as your family and always be with you as your better half for the rest of your life, who will be the mother of your kids and your true soul-mate, is simply delightful. Ideally, the marriage ceremony seems like a Bollywood film, it's grand and gorgeous. In our movies though, The Groom and Bride are in love, the parents are happy, there is no dowry, and there is a Happy Ending. Indians love Big Fat Weddings.

We love to splurge money on our marriage ceremonies. It is a matter of great pride when someone says that my daughter or son is getting married to so and so, they have a magnificent bungalow, acres of land and their garage is occupied by Audi's, BMW's and Mercs. The family is well settled and they have contacts with influential people. Even though the background is important, no one will speak about the groom and the bride apart from how costly, the jewellery she has worn is our how rich his suits is. The amount of money spent on the marriage depends upon the financial status of the bride's family. To give you a clear idea about the actual costs, a typical Indian wedding expenses vary from a

minimum of Half a Million Rupees (INR 5 Lacs) to anywhere about Hundred Million Rupees (INR 10 Crores). Yet, I haven't considered the Business barons, Celebrities, High profile citizens, NRIs and Politicians who wouldn't compromise for anything less than a Five Hundred Million Rupees (INR 50 Crores). There are wedding planners hired who take care of every single detail in these Big Fat Indian Weddings.

Coming to the main part, which is the exchange of gifts or the Dowry (Dahej in Hindi, Hunda in Marathi) includes a variety of items - Utensils, Furniture, Kitchen Appliances, Electronics, Scooters, Bikes, Cash, Cars, Jewellery, Flats, Villas and Lands. The Elite Executive Class trades the dowry mess in terms of Business deals. This might be in form of stakes and equities, some business units of joint ventures. Dowries continue to be expected, and demanded as a condition to accept a marriage proposal. Disputes arising from dowry often result in domestic violence and harassment, which may ultimately lead to death. Dowries have been a part of the Indian custom since ancient times.

'Dowry death : Woman charred to death by husband, in laws', 'Woman dies at husband's house, father alleges murder for dowry', these are just two news which I noticed when I was surfing the newspaper, I don't know how many of them go un-noticed and how many of them, are kept in the dark by the police and criminal nexus. You can see TV Shows like Saavdhan India and Crime Patrol portraying episodes of Dowry every now and then. The Telegraph (UK) reports that in 2010, 8391 dowry death cases were reported across India, meaning a bride was killed every hour, according to statistics recently released by the National Crime Records Bureau. The number lowered slightly

to 8233 in 2012 but as we all know the real figures are just the ones which were recorded by the police. The 1961 Dowry Prohibition Act prohibits the payment of dowry, but it seems that the law was never seriously enforced. Dowry is a major contributor to domestic violence cases against women in India. Most of the dowry related cases have been reported from the North Indian states of Haryana, Uttar Pradesh and Bihar. No wonder the sex ratio is lowest in Haryana. It doesn't mean that the other states have performed better.

We all worship Goddess Laxmi, Parvati, Druga-mata and Saraswati, but we do not welcome a girl child in our own family. In most parts of India, a girl child is either killed pre-birth or post-birth. The main reason is her future expenses in terms of her marriage and the dowry. The other reason is they want a son for their clan to grow. Most of the families are against educating the girl child even though education is free for girls (Government).

My personal opinion is that we, the educated people, should refrain from accepting or giving dowries. If we take stern steps in preventing dowry, it will be beneficial for our future generations. It all depends upon the upbringing of a person. We just need to change our thinking. I would marry a girl with whom I feel compatible. A girl who would love and be with me for what I am and not what my worth is in terms of money and property. A famous quote describes my feelings simply perfectly.

"A successful marriage requires falling in love many times always with the same person."

- Mignon Mclaughlin

Marriage is a very sensitive institution and needs affection and commitment from both the hearts to blossom.

Understanding and giving space to the other person is more important in this relationship. Every person has priorities in life, and spending equal time for your social,

personal and professional needs is what the generation today tends to forget. I end this essay with a hope that this inhumane system of Dowry will be uprooted from our minds and society very soon.

"Marriage is a mosaic you build with your spouse. Millions of tiny moments that create your love story."

-Jennifer Smith

होशिल का ग माझी राणी?..

प्रेम म्हणजे मधुर सुवासाने दरवळणारे पुष्प आहे

दूर असूनही का, ती जवळ असल्यासारखी वाटते..
समोर नसूनही का, ती समोर आल्यासारखी वाटते..

तिच्या पैजणांची छमछम, ती असण्याची चाहूल देऊन जाते..
जवळ ती येताच वातावरणात कस्तूरी दरवळू लागते..

तिची ती मोहक नजर मला वेड लावून जाते..
प्रेमात पडावे सारखे सारखे तिच्या असे वाटत राहते..

तिच्या त्या गोड हसण्यात दडली आहे एक परी..
भोवती तिच्या फुलपाखरु, किती किती तरी..

पडताच तिचे मधुर स्वर माझ्या कानावर..
स्मित हास्य उमलते माझ्या चेहऱ्यावर..

कसे सांगू मी तिला की जीव वेडावला माझा..
झालो मी तुझा आणि फक्त तुझाच..

डोंगर दऱ्यांतून वाहते झुळ-झुळ नदीचे पाणी..
विचारू का मी तिला होशिल का ग माझी राणी?..

मिहिर तुलसीदास शिंदे
एफ.वाय.एल.एल.बी.

RACISM - NEEDS TO BE ERADICATED

Mihir Shinde
F.Y.L.L.B.

"No human race is superior; no religious faith is inferior. All collective judgments are wrong. Only racists make them"

-Eliezer Wiesel, Holocaust survivor

RACISM, an issue which is not new to all of us. Since ancient times, humans have been discriminating other humans based on their colour, predominantly, their features and lately caste, religion and culture. There have been inscriptions and texts from the era before and after Christ depicting slavery and racism.

Not long ago, but during the British rule over India, Indians were treated as untouchables and filthy by the English. Not only the Indians or the people from the subcontinent, but original Africans, Native Americans, Aborigines of Australia and the people from the Amazon were abused, harassed and not treated equally. Even the great Mahatma Gandhi, was once thrown out of the Railway in South Africa for being a Black. Leaders like Martin Luther King Jr. and Nelson Mandela fought the apartheid and were successful. Today, the world has become more modern and liberal as compared to the 18th & 19th century. Thanks to education and science, people have become cosmopolitan. What could prove it more than a Black person like Barrack Obama, heading the most powerful nation in the World.

But we still see sparks of racism emerging from some people who do not believe in humanity. So what makes a person

a racist?? Well. There are no answers.. I don't know if some people enjoy being racists and feel superior. What they tend to forget is that God has created everyone with the same power and no race is inferior to the other. It is just a state of mind.

Our blood (We Indians), boils when we hear of racist attacks on Indians in foreign countries. We hurl abuses, stage protests, stall

the parliament and the media has a new topic to increase their TRP. But have we ever thought about the racism existing in our own blood??? Well. Don't be confused. To make you clear.. Have you ever heard of the words 'Chinki', 'Nepali', 'Chinese' etc??? I am quite sure you have not just heard them but used

them as well. We have said such terms, to our own people belonging to the 'Seven Sister States' from India's North East. We read in the newspapers about the attacks and molestation of people from North East in the Metro cities and towns. I ask why?? They are Indians as much as you and me. Just because they have facial similarities with our neighbouring countries doesn't make them less Indian. Mary Kom, a name widely known across our nation is a North East Indian. We all cheer for her when she wins laurels for the country.

So where then, does the racism disappear ?? As I said earlier, it is just a state of mind. We people have always been fighting amongst ourselves based on our religions, castes and culture. This certainly needs to end somewhere. This will happen only when

we welcome each person with an open heart. We call India a secular nation, but how secular are we from our mind???

The Racism will end only when a Hindu worships Allah and a Muslim visits a temple with all his heart and devotion, when a Marathi marries a Uttar Bhartiya or when a Sikh celebrates Christmas, when the Dosa is enjoyed happily by a Kashmiri and when a Bengali song is played on the streets of Gujarat. Talking not just about India but considering the whole world, 'Unity in Diversity' should be preached and followed by every human in a true sense and only then racism will be uprooted from the World. I would like to conclude this article with a heart-touching quote from America's greatest leader.

"I have a dream that one day little black boys and girls will be holding hands with little white boys and girls."

– Martin Luther King Jr.,

I Have A Dream

THE PRETTY GIRL

Sitting on a chair,
with wrinkles on her face,
She seemed like a lonely planet
in this crowded space,

Between her eyebrows,
had appeared a little pimple,
But that didn't matter to her,
because she was sweet and simple,

Lovely smile she had,
depending on her mood,
Couldn't find it anywhere,
as she didn't seem good,

Curled and tangled,
messy were her hair,
Princess she was though,
cute and fair,

Staring at the mirror,
she looked sad and pale,
Voice she had,
melodious than a nightingale,

As I watched the Sunset,
the silhouette was a delight,
7pm it was,
when she said she loved the twilight,

Talented she was,
in swimming, karate and art,
All I wanted,
is to win her broken heart,

Pink lips, moist and soft,
quenched her thirst for water,
Lucky was her mother,
for she indeed had a pretty daughter.

Mihir Shinde
F.Y.L.L.B.

THE FIRST LOVE LETTER

Mihir Shinde
F.Y.L.L.B.

"Some love lasts a lifetime. True love lasts forever."

I don't know what love is! Many poets have tried their best to define 'Love' precisely but none of them have been successful in their attempts. I feel love is something that cannot be described in words.

"Love looks not with the eyes, but with the mind;
And therefore is winged Cupid painted blind."

"Aankhon mein teri ajab si ajab si adayen hai" This is what I feel when I look at you. Your beautiful green eyes just pierce into my heart making it to melt. It feels as if the whole greenery in the nature has settled in your eyes. Your simple yet artistic smile makes me go zooooom. You are full of energy and remembering you brings happiness to me. Your voice resembles the voice of the sweetest singing bird. Your voice is as lovely as honey. You are a complete package of art comprising beauty, energy, enthusiasm and intelligence.

May your heart be happy & your days be bright. May your roads be smooth & your burdens light. May you find dreams & touch a star & never forget how Special YOU ARE TO ME.

What's love? Those who don't like it call it a responsibility. Those who play with it call it a game. Those who don't have it call it a dream. And for me it's YOU. I believe that God above created you for me to love. He picked me out from all the rest because he knew I'd love you the best. I've seen angels in the sky, I've seen snow fall in July, I've seen things you could only imagine to see or do, But I still haven't seen anything sweeter than you!

Among the stars you are the one that shines the most. Among the winds you are the one that brings the refreshing air. Dreaming of you makes my night worthwhile, thinking of you makes me smile, being with you is the best thing ever, and loving you is what I'll do forever. God has crafted you into a highly precious wonder which is not only rare but also unique. You simply are superb. You look very beautiful indeed. If you would be mine, I would even bring moon down to earth, only for you. Even the stars would turn dim against your beauty. I hope God hears my wish & that you could be mine one day. I love you so much that I just cant think life without you. I love you from the bottom of my heart. You are my "Dream Girl".

Roses are pink , as pink as your lips. Stars are bright, as bright as your eyes

Apples are red, as red as your cheeks. Snow is white, as white as your teeth

Dew is fresh, as fresh as your face. Night is black, as black as your hair

Breeze is soft, as soft as your voice. Dawn is as warm, as warm as your touch

The sky is beautiful, as beautiful as you. And the world is good, as good as your heart.

You know , your eyes are like green pearls kept on white silk, and what to say about your smile.... It is even more wonderful than that of Katrina's or even Kareena's. You are an original creation , there is no one like you in this world, in fact in the whole universe.

Your's Truly ,

THE INDIAN CRPF

Mihir Shinde
F.Y.L.L.B.

In the process of surgical strikes we forgot to praise one important part of our forces.. (The CRPF) salute to all these brave hearts too..

Those media houses or should I call them the terrorist sympathizers, which show the victims of the pellet gun injuries in the Kashmir valley, but, have they ever dared to show in what situations, the CRPF is doing their duty there? They have to face the stone pelting mobs, who have been provoked by the separatists and also have to save their own indian people(Kashmiris) Have they given any coverage to the martyrs of the CRPF? These CRPF men were the same men who saved the stone pelting Kashmiris during the floods in the valley? Don't they feel betrayed? Or just because they are the CRPF don't they have any feelings or emotions? Even dolphins reciprocate the love shown towards them. Dear Kahmiris, don't fall prey to these provocations, educate your children and give them a bright future. Show them the power of love and not hate..

CRPF jara yaad karo Qurbaani JaiHind

Yes I Still Love You...

Mihir Shinde
F.Y.L.L.B.

Since the day, you made me go weak in my knees with to your lovely eyes, you were all that I wished from God.

Since the day, when I had butterflies in my stomach due to your beautiful smile, you were all that I wished from God.

Since the day, when I had tears in my eyes due to your sad sorrows, you were all that I wished from God.

Since the day, when I laughed till my body ached due to your immature behaviour, you were all that I wished from God.

Since the day, I walked merrily around due to your cute innocence, you were all I wished from God.

Yes. It's been just you that I wished from God.

WHEN WE MEET !!

My heart skips endless beats,
When our eyes meet each other,

I try not to get nervous,
But her presence makes me shiver,

I feel cold in this freezing winter,
Hiding myself from her warmth,

My steps run away from her,
But she follows me all the way round,

I can feel her breathe – deep and heavy,
Stopping by the closet, I turn around,

My feet turn turtle as they wait on the ground,
With a lovely smile she makes my day,

I thank god for creating such a masterpiece,
Beautiful and lively, full of joy,

Placing her palms on mine, I hold them tight,
Making a vow of never letting them go apart,

Swiftly decreasing the distance between us,
I slowly take her in my arms,

And hug her with all my love,
Blowing kisses on her forehead and rosy cheeks,

Heaven it is when she is with me,
This is how it is When We Meet.

Mihir Shinde
F.Y.L.L.B.

OH GIRL !!

Oh girl, you do not know what a gem you are..

For the love and care you shower, away and far,

Heaps of depression lay besides the young boy..

You have turned this poor soul into a spirit of joy,

Fools are those who have ignored thy beauty..

Cause only the wise ones will notice your simplicity,

Princess you are, failures and sorrows may come your way..

But thou shall not worry, the great Prince from the other land will keep them at bay,

Rhythms and melodies will emerge the moment you dance..

Then he shall love you at the Eiffel Tower of France,

Birds, Animals and Insects together have been singing..

As we see the colourful Christmas bells ringing,

Wedding it was theirs, to be held in the Fortnight..

Horses and Cavalry, riding came along with the Dark Knight,

There in the Castle, the King and Queen sat with the Bride..

Glancing at the pretty lady, the Groom's chest rose with pride,

Nestled in the ornaments made with silver, gold and diamond..

The feast was served with dishes filled with dates, cashews and almond.

Cozying up to him on their bed, she asked him, of all the world do you miss me..

With a wide smile said he, I am dying for the moment for you to kiss me.

Adv. Datta Patil College of Law Annual Report 2020-21

Adv. Datta Patil College of Law is an integral part of Janata Shikshan Mandal's Institution established in the year 2000. We are delighted to Present Annual Report to the readers of the Magazine. The Report Introduces the Law College, expresses it's achievements and informs about the activities conducted in our college besides the Academic Curriculum.

We Salute the foresight of our Founder Late Hon. Adv. Datta Patil who visualized the role of legal education with respect to students coming from rural areas. Our College is the Premiere Law College of Raigad District and is Functioning Successfully with the Inspiration of Late Hon'ble Adv. Datta Patil and with the guidance of President of Janata Shikshan Mandal, Hon'ble Sanjaybhai Patil and Vice President Hon. Adv. Gautam Patil. Total 806 Students have passed out from this College securing the degree of Law and Practicing at Taluka Court, District Court, High Court, are so on & so forth.

Admissions in the academic year 2020 -2021

Law Course	1st year No.of Students	2nd year No. of Students	3rd year No. of Students	4th year No. of Students	5th year No. of Students
5 Year BLS LLB Course	32	37	20	35	50

Law Course	1st year No.of Students	2nd year No. of Students	3rd year No. of Students
3 Year LLB Course	63	74	61

Total Admissions for this Current Academic Year are 372.

Students have always been biggest strength of Adv. Datta Patil College of Law. Their intelligence and hard work have enabled our college to retain its position, in different Academic, Curricular, Co-Curricular Activities.

On 22nd March, 2020, Janta Curfew was declared by Hon. PM Shri. Narendra Modi owing to apprehension of outbreak of COVID 19 Virus. In pursuance of the Lockdown Instructions a nationwide lockdown was followed and Colleges and Schools kept closed.

BCI issued a circular dated 23rd April 2020 instructing Vice Chancellor, Dean and Principals to conduct Online Classes for syllabus completion.

On 26th May 2020, An Online Meeting of Law College Principals was conducted by Hon. VC, Mumbai University, Dr. Suhas Pednekar, during the Meeting it was decided to conduct Law Exams within 120 days of reopening of Colleges. Said meeting was attended by Hon. I.C. Principal Mrs. Reshma Patil.

On 15th June, 2020, First Year, First Semester results of After Degree Course and BLS Course were declared. 10th July 2020 was set as the time limit for accepting Revaluation and Photocopy applications.

On 18th July 2020 and 20th July 2020, an Online Webinar for Online Admission Process was conducted by Hon. Jt. Director, said Webinar was attended by Hon. I.C. Principal Mrs. Reshma Patil.

On 1st August 2020, an online lecture was conducted by Hon. HOD, Law Department, on occasion of Lokmanya Bal Gangadhar Tilak Punyatithi, to enlighten everyone on the extraordinary contribution of Lokmanya Tilak to India's Freedom Movement. The said lecture was attended by Hon. I.C. Principal Mrs. Reshma Patil.

On 4th August 2020, Hon. VC, Mumbai University, Dr. Suhas Pednekar, addressed Principals of Engineering, Architecture, Pharmacy, Law Colleges, with respect to conduct of Exams once Pandemic situation is under control. The said Online Address was attended by Hon. I.C. Principal Mrs. Reshma Patil.

An online meeting of Principals of Architecture, Engineering and Law was conducted on the 5th September 2020 at 5:00 pm, by Hon. VC, Mumbai University, Dr. Suhas Pednekar, instructions were given with respect to conduct of forthcoming Final Year, Final Semester and Final Year Backlog examinations. The said Meeting was attended by Hon. I.C. Principal Mrs. Reshma Patil.

On 24th September, 2020 first ever online mock test was conducted by our Law College. Over 120 students logged in and attempted the Mock test from the comfort of their homes due to the Corona Pandemic.

Last Year KT exams commenced from 26th September, 2020. Last Year Regular Exams delayed due to pandemic commenced from 4th October, 2020 and continued up to 17th October, 2020.

On 4th November 2020, 5th Year BLS LLB, Tenth Semester results were declared and Results of the 3rd Year LLB, Sixth Semester were declared on 28th October 2020. Similarly KT exams for lower Semesters were conducted from 7th November 2020 and regular exams commenced from 26th December 2020.

Our Hon. Vice Principal Mrs. Nilam Hajare attended online National Level Faculty Development Program for Law Faculty and Research Scholars Organized by SVKM's Jitendra Chauhan College of Law, Mumbai Droit Penal Group, A Unit of Arjun Das Gulati Memorial Society, Prayagraj from from 21st November, 2020 to 27th November 2020.

Results of the Nov-Dec. exams were declared by University On 6th February 2021.

Prof. Samiksha Mhatre has participated in fifteenth day National Online Refresher Course on "The Changing Face of Higher Education in Law in India" Organized by Guru Angad Dev Teaching Learning Centre, a centre under PMMMNMTT Ministry of Education, Government of India in collaboration with SVKM's Jitendra Chauhan College of Law, Mumbai Droit Penal Group, Prayagraj from 5th February 2021 to 20th February 2021.

As per Mumbai University Circular Offline lectures commenced from 15th February 2021.

As a part of International World Women's Day Celebration, on 8th March, 2021 Hon. I.C. Principal Mrs. Reshma Patil was invited by Women Development Cell of, JSM Arts, Commerce, Science, College to deliver an Online Lecture on Prevention of Sexual Harassment of Women at Workplace, the said lecture was attended by Faculty and Students of JSM College.

Convocation ceremony was organized on 26th March 2021. Only the First three rankers of Last year of three and five year Law course were felicitated and conferred Convocation Degree in the presence of Hon. Vice President of Janata Shikshan Mandal Adv. Gautam Patil, Hon. Principal of JSM College Dr. Anil Patil and Hon. I.C. Principal of Law College Mrs. Reshma Patil.

Prof. Sandeep Ghadge has participated in One Day Multidisciplinary International e-Conference on 'Trends Challenges and issued in the Science, Social Science and Languages for Social Welfare' organised by the Department of Geography and Internal Quality Assurance Cell of Bharti Vidyapeeth's Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangali on Monday, 17th May 2021.

Adv. Datta Patil College of Law

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१८-१९

1st Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Kantak Mansi Manoj

2nd

Patil Sejal Santosh

3rd

Kotkar Romika Rajendra

2nd Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Phatak Lekha Ulhas

2nd

Gharat Jui Bhalchandra

3rd

Hasware Saibunisa Intakhab

3rd Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Purswani Sachi Raju

2nd

Patil Jai Shirish

3rd

Patil Mannit Sushil

4th Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Mhatre Mayuri Mukund

2nd

Ambre Kedar Ashok

3rd

Kadam Rupali Krushna

Adv. Datta Patil College of Law

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१८-१९

5th Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Yadav Krushavati Mohan

2nd

Patil Poonam Suraj

3rd

Patil Pooja Dilip

1st Year LL.B. 3 Year Course

1st

Pathan Fatima Rizwan

2nd

Jain Hetal Kishor

3rd

Badgajar Shamali Kishor

2nd Year LL.B. 3 Year Course

1st

Bawankar Kiran Baburav

2nd

Patil Aarti Jivan

3rd

Polekar Amol Ashok

3rd Year LL.B. 3 Year Course

1st

Beloskar Mithun Madhukar

2nd

Jamdade Pranali Kashinath

3rd

Patil Mayuresh Madhukar

Adv. Datta Patil College of Law

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१९-२०

1st Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Upadhe Janhavi Ajay

2nd

Raika Kajal Laxman

3rd

Patil Riya Ganesh

2nd Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Katak Mansi Manoj

2nd

Kotkar Romika Rajendra

3rd

Patil Pranita Mohan

3rd Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Gharat Jui Bhalchandra

2nd

Phatak Lekha Ulhas

3rd

Hasware Zaibunisa Intakhab

4th Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Redkar Vrushali Prakash

2nd

Purswani Sachi Raju

3rd

Patil Manmit Sushil

Adv. Datta Patil College of Law

गुणवत्ताधारक विद्यार्थी २०१९-२०

5th Year BL.S.LL.B. 5 Year Course

1st

Kadam Rupali Krishna

2nd

Ambre Kedar Ashok

3rd

Mhatre Mayuri Mukund

1st Year LL.B. 3 Year Course

1st

More Priya Deepak

2nd

Patil Mohini Anantrao

3rd

Sapre Yogiraj Kamalakar

2nd Year LL.B. 3 Year Course

1st

Jain Hetal Kishor

2nd

Badgujar Shamali Kishor

3rd

Pathan Fatima Rizwan

3rd Year LL.B. 3 Year Course

1st

Shingade Mandar Dadasaheb

2nd

Gharat Nikhilesh Suhas

3rd

Deshmukh Sanjay Vasant

Webinar on Hyphenated techniques organized by Department of Chemistry, JSM College Alibag on 30th May 2021. (Speaker-Dr. Ajit Datar working as adjourn professor at Khalsa College, Mumbai)

Webinar on NMR Spectroscopy organized by Department of Chemistry, JSM College, Alibag on 31 st May 2021. (Speaker Dr. Laxmi from SIES College, Mumbai.)

One day Online Intellectual property rights workshop organized by IQAC J.S.M.College Alibag in association with Rajiv Gandhi National Institute Nagpur on 20th April 2021 (Resource Person : Dr. Bharat Suryawanshi)

Four days Yoga Workshop organized by J.S.M. Alumni Association and IQAC J.S.M. College Alibag By Yog Shinchan Shivir Mumbai on 26th May to 29 th May 2021. (Resource Person : Mr.Ajay Kumbhar, Member of Yoga association Centre)

One Day Online Workshop on

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS (IPR) and PATENTS

20th April 2021, 11:30 am

Resource person:
Dr. Bharat N. Suryawanshi

Organized by
Internal Quality Assurance Cell,
JSM COLLEGE, ALIBAG

In association with
Rajiv Gandhi National Institute of
Intellectual Property
Management, Nagpur

JSM COLLEGE ALIBAG
Department of Chemistry

Presents
Free webinar on

HYPHENATED TECHNIQUES

Speaker: **Dr. AJIT DATAR**
Professor, Khalsa college Mumbai

Registration link
<https://www.joinchat.com/j/PRNwYmQ9>

Organising committee

Prof. M.M.Betawadkar HOD Chemistry
Dr. Anil Patil Principal

Date: 30th may 2021
Time 10:00AM

J. S. M. College, Alibag – Raigad
J. S. M. College, Alumni Association & IQAC of the College
Organizes

Online Yoga Sessions
By
Yog Shinchan Shivir, Mumbai

Four Day Yoga Sessions

- From 26th May 2021 to 29th May 2021.
- From 8.30 am to 9.30 am everyday

Themes of the Yoga Sessions

- Day 1: Yoga for COVID- 19
- Day 2 : Yoga for Brain
- Day 3 : Yoga for Health & Fitness
- Day 4 : Yoga for Stress

Open for All the Students, Staff members, Non-teaching staff members and Alumni of the college

MR. AJAY KUMBHAR
Expert

UGC-NET, M.A. in Yoghastra, PGDYS, YIC, SVYASA-Bangalore & T. T. C. in Yoga Science , Member of Indian Yoga Association

Dr. Anil K. Patil Principal J. S. M. College

Adv. Gautam Patil President , J. S. M. College, Alumni Association & Vice- President Janata Shikshan Mandal

Join the Telegram group for participation

राष्ट्रीय मूल्यांकन एवं प्रत्यायन परिषद

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग का स्वायत्त संस्थान

NATIONAL ASSESSMENT AND ACCREDITATION COUNCIL

An Autonomous Institution of the University Grants Commission

Certificate of Accreditation

*The Executive Committee of the
National Assessment and Accreditation Council
on the recommendation of the duly appointed
Peer Team is pleased to declare the
Janata Shikshan Mandal's*

*Smt. Indirabai G. Kulkarni Arts College, J. B. Sawant Science
College and Sau. Janakibai Dhondo Kunte Commerce College
Alibag, Dist. Raigad, affiliated to University of Mumbai, Maharashtra as
Accredited*

*with CGPA of 2.08 on seven point scale
at B grade
valid up to July 02, 2023*

Date : July 03, 2018

*She
Director*